

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

ЛИК

Часопис за књижевност, језик и културу

Излази једном годишње

За издавача
Емир Кустурица
Андрићев институт, Република Српска

Главни и одговорни уредник
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор

Проф. др Мило Ломпар, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија
Проф. др Марина Ремњова, Универзитет Ломоносов, Филолошки факултет, Русија
Проф. др Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Филолошки факултет, Русија
Академик Слободан Грубачић, Српска академија наука и уметности, Србија
Проф. др Милош Ковачевић, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија; Универзитет
у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале, Република Српска
Проф. др Сања Мацура, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет, Република Српска
Проф. др Валентина Питулић, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет Косовска
Митровица, Србија
Проф. др Људмила Ивановна Ручина, Државни универзитет у Нижњем Новгороду, Русија
Проф. др Лариса Игоревна Жуковскаја, Државни универзитет у Нижњем Новгороду, Русија
Проф. др Роберто Вералди, Универзитет Габријел Д'Аунцио у Пескари, Италија
Др Гордана Станчић, Андрићев институт, Република Српска

Секретар Одбора

Др Гордана Станчић, Андрићев институт, Република Српска

Сарадници

Жељка Остојић, Андрићев институт, Република Српска
Мср Милан Ружић, Андрићев институт, Република Српска
Желидраг Никчевић, Андрићев институт, Република Српска

Рецензенти

Проф. др Александар Милановић
Проф. др Милимир Мучибабић
Проф. др Виолета Јовановић
Проф. др Михаило Шћепановић
Др Драгана Амедоски

ISSN 2303-8640
УДК 82

ЛИК

Година XI
Број 16

Андрићград, 2025

САДРЖАЈ / CONTENT

„ВЕЛИКА НАГРАДА ИВО АНДРИЋ” АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА У АНДРИЋГРАДУ ЗА 2024. ГОДИНУ

Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић”
за животно дело за 2024. годину Алесандру Барику9

Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић”
за најбољу књигу у 2024. години Небојши Јеврићу..... 11

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Слободан Антонић
АНТИСРБИЗАМ У БИХ: ОД ИСТОРИЈСКОГ
РЕВИЗИОНИЗМА ДО УКИДАЊА СРПСКЕ 15

Срђан Катић
МОСТ НА ЖЕПИ И КУЛА ВЕЛИКОГ ВЕЗИРА
ТОПАЛ РЕЦЕП-ПАШЕ47

Илијана Чутура, Јулијана Деспотовић
ФОЛКЛОРНИ ЈЕЗИЧКИ ОБРАСЦИ
У ПРОЗИ ЕНЕСА ХАЛИЛОВИЋА 71

Биљана Николић Мастоd, Весна Крајишник
ГРЕШКЕ У УСВАЈАЊУ ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКОГ
СИСТЕМА СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА.....91

Биљана Мишић
ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА РЕПАРТИЦИЈА
ГЛАГОЛА КРЕТАЊА 107

Нина Живковић
СЕМАНТИКА ПРИПОВЕДАЊА У РОМАНУ
ЗАПИСИ ИЗ ГОДИНЕ ЈАГОДА РАДОСЛАВА
ПЕТКОВИЋА: НАРАЦИЈА И ЕГЗИСТЕНЦИЈА..... 125

ПРИКАЗИ

Веселина Ђуркин
ПУТЕВИМА СРБИСТИКЕ
(Милош Ковачевић, *Кроз србистичке дисциплине*,
Београд: Чигоја штампа, 2024, 298 стр)147

Милош Ковачевић
НЕУМОРНИ ТУМАЧ ЈЕЗИКА СРПСКИХ ПЈЕСНИКА
(Александар Милановић, *Промене њојској израза:*
Језик српских њесника 3, Краљево: Народна библиотека
„Стефан Првовенчани”, 2024, 189 стр)167

Милојка Рибаћ
КА (С)ПОЗНАВАЊУ СРПСКЕ СИНТАКСЕ
(Милош Ковачевић, *Не(с)јознајо у српској синџакси*,
Андрићград: Андрићев институт, 2024, 267 стр) 175

Драган Јаковљевић
УМЕТНОСТ, НАУКА И ПОЛИТИКА
(Зоран Аврамовић, *Српски умејници и научници*
у њолиџици, Београд: ИК Филип Вишњић, 2024, 250 стр).....185

БИБЛИОГРАФИЈА

Гордана Станчић
БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА ЛИК
АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА
ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2024. ГОДИНЕ 191

IN MEMORIAM
АЛЕКСАНДРА ВРАНЕШ (1960-2025)
Гордана Станчић
Велики зналац и изучавалац књиге241

ОДЛУКЕ И ОБРАЗЛОЖЕЊА
О ДОБИТНИЦИМА „ВЕЛИКЕ
НАГРАДЕ ИВО АНДРИЋ”
ЗА 2024. ГОДИНУ

ОДЛУКА О ДОДЈЕЛИ НАГРАДЕ ЗА ЖИВОТНО ДЈЕЛО АЛЕСАНДРУ БАРИКУ

Жири за доделу „Велике награде Иво Андрић” у саставу: Желидраг Никчевић, Душко Певуља и Слађана Илић (председник), на седници одржаној 8. маја 2025. године, донео је

ОДЛУКУ

да се „Велика награда Иво Андрић” за животно дело за 2024. годину додели књижевнику, новинару, књижевном и музичком критичару, пијанисти, режисеру и есејисти Алесандру Барика (Торино, 1958).

Алесандро Барико завршио је студије филозофије, као и конзерваторијум на одсеку за клавира. Написао је четрнаест романа, више есеја и сценарија. Многа његова дела су екранизована и постављена на позоришне сцене. Обиман је и значајан његов рад на телевизији, филму и у позоришту.

Његов први роман *Замкови гнева* доноси му значајна европска признања, а романи *Свила*, *Пијаниста* и *Сити* светску славу.

Реч је о аутору који сваком новом књигом осваја неку нову списатељску територију и због тога од краја 1990-их година интерес за његово стваралаштво само расте. Барико је увек свеж и иновативан, мајсторски демонстрирајући метаморфозе имагинације и њене неисцрпне могућности.

Један од највећих савремених европских писаца себе види као занатлију који ради, размишља и посматра свет. У писању је, каже Барико, најважније пренети енергију, а лепоту и таленат доживљавати као дуготрајне, скоро вечите процесе, баш као и само писање. Сматрајући да су историја и политика прецењени, као најважније тренутке егистенције он види рођење, смрт, сусрет, тишину... истичући да људи сами плету животно ткање и бирају боје свог живота.

Главни јунаци његових романа су обично велики путници, авантуристи и ствараоци. Они кроз свет лутају маштајући, преиспитујући га погледом и додиром... Како сам каже, писање је неодољива људска потреба, инстинкт, потрага и путовање. Потребу да читав свој рад обележи причом Барико наводи као универзалну човекову тежњу: стварање неког другачијег, суптилнијег и комплекснијег живота. Због тога често пише о посебности која нас чини истовремено различитим и веома повезаним.

Барико приповеда топло, са истанчаним осећајем за патњу, усамљеност и тугу. Лирски сугестивно описује посебна стања духа, промене и сумњу, кроз богату игру речи и стилова, али и кроз благу иронију и шалу, остварујући изненађујући и фасцинантни спој стварности и фикције.

Његови јунаци по свему су нетипични, па су, у складу с тим, особена и њихова размишљања, начин живота, однос према ближњима. Пратећи њихове путеве, читалац ће разумети и њихов однос према времену и према онима који их чекају. Унеколико то јесте породица, а увек јесу жене. Мотив жене која чека и која неупитно прихвата одсуство мушкарца и све оно што његов повратак доноси, јесте један од доминантних мотива у Бариковим делима. Приповедајући о томе, јунак приповедач као да жели да подцрта неуништиви ерос међу њима, који ничим не може бити нарушен.

Књижевност одувек настоји да одговори на ова крупна и деликатна питања. Сваки писац то чини на свој начин, у оквиру поетика које, ипак, нису само ствар врхунског заната. Да јесу, било би много врхунских прича, и књига, које личе једне на друге. Барикове књиге, међутим, не личе на друге, увек су посебне, упечатљиве и бескрајно занимљиве.

Због свега наведеног, сматрамо да је Алесандро Барико достојан добитник „Велике награде Иво Андрић” за 2024. годину.

Чланови жирија:

1. Желидраг Никчевић
2. Душко Певуља
3. Слађана Илић, председник

ОДЛУКА О ДОДЈЕЛИ НАГРАДЕ ЗА НАЈБОЉУ КЊИГУ НЕБОЈШИ ЈЕВРИЋУ

Жири за доделу „Велике награде Иво Андрић” у саставу: Желидраг Никчевић, Душко Певуља и Слађана Илић (председник), на седници одржаној 8. маја 2025. године, донео је

ОДЛУКУ

да се „Велика награда Иво Андрић” за 2024. годину додели Небојши Јеврићу за збирку прича *Мртви дим* (Српска књижевна задруга, Београд 2024).

Небојша Јеврић рођен је 17. маја 1959. године у Бијелом Пољу. Студирао је на Филозофском факултету у Београду. Писац је, новинар, ратни извештач.

Писао је за *Дугу*, *НИН*, *Политику*, *Јединство*, *Стварање*, *Књижевну реч*, *Експрес* и многе друге недељнике, дневнике и месечнике.

Међу бројним књигама, објавио је више приповедачких: *Црни кофер* (1981), *Адамова глава* (1983), *Тихи Тат* (1990), *Бајке* (1994), *Српски рулет* (1995), *Херој на магарицу путује у Хаг* (1998), *Кокошињи рат* (2002), *Фајронт* (2002), *Луда кућа 1 и 2* (2012), *Осми патуљак* (2017), *Приче уличарке* (2019), *Ђавоље јаје* (2021).

Живи и ради у Београду.

Збирка прича Небојше Јеврића *Мртви дим* (СКЗ, Београд 2024) могла би се мотивски сврстати у већ постојећи низ веома значајних остварења савремене српске прозе, у чијем средишту се налазе управо друштвени маргиналци.

Колико год се, на први поглед, чинило да је реч о онима који живе неке паралелне животе, поред нас, и да између њихових судбина и егзистенције већине обичних људи не постоји тачка пресека, након читања, под јаким утиском о дубини бића Јеврићевих јунака и ситуацијама и времену

у којима су затечени, схватићемо да су њихови светови заправо судбински преплетени са стварношћу свих нас.

У прилог томе сведочи атмосфера узаврелог велеграда, али и оних скривених места у којима је данас врење такође интензивно и трауматично. Ако размотримо позиције Јеврићевих јунака, уочићемо да се ту стварност ефектно прелива у књижевност, а књижевност у стварност, и да је тај неоверизам крајње завођив и сугестиван. Иако посве таман, на тренутке и језив, у Јеврићевој збирци је приповедачки исказ често изразито лиризован, јер већ поменута дубина његових јунака, њихова висока осетљивост, захтева и такав тон.

У својим најновијим причама Јеврић је неодољиво романтичан и сурово стваран. Другачије не може ни бити с обзиром на то да у појединим јунацима, ратницима из деведесетих година прошлог века на просторима бивше Југославије, константно пулсира бивша стварност, ако је стварно бивша, и неретко управља њиховим поступцима. У средишту *Мртвог дима* је и мотив рата. Готово рефренски се понављају благо модификовани искази о томе како га јунаци наслућују, поново ишчекују, суочавају се с његовом неминовношћу или са чињеницом да нови ратови почињу стално у различитим деловима света и да заправо никада неће престати, само ће се њихова манифестност, у складу с техничким и научним „достигнућима”, мењати. Ипак, човеков страх од рата, који је, парадоксално, баш људски производ, увек остаје исти, као и његове последице.

Може се рећи да је писање за Јеврића истовремено и болни крик и метафизичка запитаност, слика ужасавајућег простора у коме идеали понекад надвладавају збиљу. Његова слика света и визија историје јесу песимистичне, али снови и љубав као да дискретно поричу општи хаос историје.

Због свега наведеног сматрамо да је Небојша Јеврић достојан добитник „Велике награде Иво Андрић” за 2024. годину.

Чланови жирија:

1. Желидраг Никчевић
2. Душко Певуља
3. Слађана Илић, председник

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Слободан Ч. Антонић*
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за социологију

Оригинални научни рад
УДК 32.019.5:323.12(=163.41)(497.6)
DOI 10.7251/LIK2516015A
Рад примљен: 14.3.2025.
Рад прихваћен: 11.7. 2025.

АНТИСРБИЗАМ У БИХ: ОД ИСТОРИЈСКОГ РЕВИЗИОНИЗМА ДО УКИДАЊА СРПСКЕ

У раду се описују поједине стране савременог бошњачког национализма у Босни и Херцеговини: културни образац који се клати између сна о турској Босни и сна о Калифату у БиХ; историјски ревизионизам, преко ког се покушава изградити идентитет „босанског народа три вере”, а негира национални идентитет Срба; унитаристичка форма бошњачког национализма, који подрива Дејтонски споразум и постојећу уставну структуру БиХ; и егзистенцијално угрожавање Републике Српске, почев од захтева за промену њеног имена, до захтева из Декларације СДА (2019) да она буде укинута. Како се очување егзистенције Срба у БиХ тесно везује за Републику Српску, њено угрожавање – између осталог и од стране бошњачког унитаризма – прераста академско питање „најопаснијег национализма”, и постаје важан културни, друштвени и безбедоносни проблем за цео регион.

Кључне речи: бошњачки национализам, унитаризам у БиХ, Република Српска, културни образац, идејне борбе

1 Редовни професор, santonic@f.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-5693-9952>; чланак је настао у оквиру истраживања које је спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије на пројекту FSITC 1561: „Формирање српског идентитета и теоријске контроверзе о покушајима његове деконструкције”.

Проблем–држава

Налази једног недавног „западнобалканског” истраживања показују да *индекс лојалности* сопственој држави за „Косово” износи 6,94, за Албанију 6,25, за Хрватску 5,57, за Македонију 5,54, за Србију 5,17, за Црну Гору 4,27, а за Босну и Херцеговину – 0,56! (Zebić 2017). Ово истраживање добро приказује реално стање на терену. Сећам се, 2005. године, када сам био у БиХ, возач аутобуса направио је паузу испред неког кафеа где се гледао фудбал. Играли су, мислим, Босна и Естонија. Постигнут је гол и сви су задовољно пљескали. „Који је резултат?”, питао сам. „Један нула за Естонију”, одговорили су ми. Гледаоци су навијали против номинално своје државе!

Ненад Кеџмановић написао је две књиге о БиХ као „немогућој држави” (Кеџмановић 2007; 2017), а Здравко Гребо каже да БиХ не само да не постоји као држава, него да не постоји ни као друштво (Срна 2011). Гребо мисли да је то због рата 1992–1995, али и пре рата БиХ је била много више подељена него што се то званично признавало. То се видело у социолошким истраживањима. Једно истраживање о обрасцима дружења у Дервенти из 1971. године показало је да се Муслимани у 72% случајева друже са Муслиманима (са Хрватима 12%, а са Србима 6%), док је интер–етничких пријатељстава код Хрвата било 43%, а код Срба 44% (Мујачић 1972: 1089).

Исто истраживање показало је да су Хрвати највише славили Божић, Муслимани Бајрам, а Срби – 1. мај и 29. новембар (Мујачић 1972: 1090–1091). Према истраживању Конзорцијума југословенских института друштвених наука из 1989/90, у БиХ су приликом избора супружника вероисповест и националност били *најважнија* мерила за 55% и 57% Хрвата, 41% и 51% Муслимана и 37% и 41% Срба (Вуковић 2007: 80). Уосталом, и сам Алија Изетбеговић, „отац нације”, пре рата је говорио да нема осећај за Босну као државу (Кеџмановић 2017: 10).

И није само рат појачао поделе у БиХ, учинивши је „немогућом државом”. Оно што се дешавало после рата такође је

довело до уконачења линија готово свих друштвених расцепа у БиХ. Рецимо, како Срби да перципирају Сарајево као свој главни град када их је тамо, пре рата, живело преко 150.000 (Кременовић 2017), а данас у Сарајеву више има Арапа и Турака него Срба? (MN 2009). Тако се Уго Влаисављевић, професор на Филозофском факултету у Сарајеву (и Хрват) пожалио да „на Универзитету пролазе књиге с расистичким садржајем, гдје се примјерице Србе назива животињама” (Vlaisavljević 2018). Како онда Срби да воле БиХ и Сарајево?

Зашто је БиХ „проблем–држава”? У њој постоје три различите визије будућности – од институционалног развоја (унитаризација, стварање трећег ентитета, раздруживање) до културног миљеа („босански” језик и исламизација целе БиХ или јачање плурализма националних култура). С тако супротним идејама о будућности БиХ та држава тешко да има перспективу. Без елементарне „првобитне привржености” (primordial loyalty) већег дела њеног становништва, БиХ ће се одржавати само претњом силе или применом силе.

Различите визије о будућности БиХ постоје и унутар самог бошњачког националног корпуса. Буриданов магарац стоји између два једнака пласта сена и, пошто није у стању да се одлучи, на концу скапа од глади. Тако се и бошњачка елита непрестано клати између сна о турској Босни и сна о Калифату у БиХ, не схватајући да ће жртва таквих фантазми бити садашња БиХ, па и сами Бошњаци.

„Бошњаци су бранили Турску као своју домовину!” ускликнуо је Бакир Изетбеговић на митингу приређеном у Сарајеву у част Реџепа Ердогана, председника Турске, у мају 2018. (Demirović 2018). „Драго ми је видети измешане заставе БиХ и Турске. Дуго смо ми заједно и добро смо живели заједно и добро смо се борили заједно!” (исто). То је сасвим у складу и са својевременом изјавом Ахмета Давутоглуа, турског министра спољних послова и доцније премијера, да је османска окупација Босне била „једна успешна прича коју треба поновити” (Кецмановић 2014).

Наравно да је муслиманима – Турцима и исламизованим Словенима – било лепо у османској Босни када су хришћански кметови радили за њих, а они „господовали”. Када су

Аустроугари 1878. године преузели управу над БиХ, уприличили су попис. У БиХ је тада живело 95.490 слободних породица и 84.942 породица кметова. Први су били муслимани, други хришћани (Душанић 2018: 247). Чак и сиромашнији муслимани каткад су имали једну или две кметовске породице да раде за њих. Петар Кочић пише:

Да би се одржали у животу они у својој невољи циједе кмета да горе не може бити. Ненаучени ни на какав рад, не траже других извора за живот, него једино гледају у хаку (трећини свега што произведе кметовска породица – С. А) срећу и врело за свој приход. Кад су били они немири дошао ми је један муслиман: 'Петре, и моји се кмети побунили'; ја на то кажем: 'А колико имаш кметова?' – 'Ја једног, а мој брат двојицу'. (Душанић 2018: 247–248).

Али, за османску БиХ тешко да би Срби могли да кажу да им је, у њој, било „добро”. Не само да су радили за муслиманске комшије, већ су у својим црквама слушали оваква упозорења (окружница из 1794, читана у храмовима СПЦ):

Овим писмом објављујемо наредбу наших господара Турака, будући да су нам указали милост повјеривши нам да у цркви сваком хришћанину и свакој хришћанки саопћимо следеће. Прво, хришћанима и хришћанкама није допуштено да приређују излете и не смеју пјевати ни на излетима ни у својим кућама ни на другим мјестима. Друго, да се не носе лијепо и не ките и тако стоје пред капијом. Ако жена носи неки накит, да то чини само код куће, а не јавно. Њихове кћери да се не ките дукатима, а ако неко може да даје накит својој кћери, нека је не пушта из куће, то се нашим господарима не свиђа и не може се свиђати ни Богу. Треће, браћо, наређују наши господари да сви хришћани ходају понизно и пред сваким Турчином скрсте руке на грудима, да се види да смо њима потчињени. Четврто, хришћани треба брижљиво да избегавају да се облаче као Турци и јањичари, јер господари то не трпе. Ко ради

противно биће тешко кажњен, па немојте рећи да Вам то нисмо саопћили. Сви морамо патити због неколицине нерасудних. (Редакција, 2017; уп. Андрић 1995: 38)

Наравно, у овој наредби „Турчин” је ознака за муслимане, који су, како видимо, чак и од слободних Срба захтевали непрестано испољавање понизности. Неке од тих знакова понизности наводи и Иво Андрић у својој докторској дисертацији:

Хришћани при сусрету са муслиманом морају да сјашу и да украј пута сачекају док овај не прође и тек тада смеју поново да узјашу и да наставе пут; (...) устајаће приликом њиховог уласка и препуштаће им почасно место без гунђања; (...) у својим кућама смеју само полугласно да певају; смеју само тихо да се моле за покојнике; муслимани могу да ору и да сеју по хришћанским гробљима ако више не служе за сахрањивање. (Андрић 1995: 38; 35; 36)

Османска БиХ била је за Србе *сегрегационистичка шеријатска диктатура* у којој су Срби умирали на коцу чак и 1839. године:

Али–паша набио је петорицу живих хришћана на коље и наредио да се коље пободе на узвишици. Ти су људи живили на коцу по неколико дана, тражили воде и грдили муслимане толико да је их је Ибрахим каваз–баша најпослије убио из пушке само да не слуша како Власи скрнавe веру Мухамедову. (Душанић 2018: 86)

Те 1839. године у Европи се изводи Вердијева опера „Оберто”, Фарадеј објашњава природу електричне енергије, а снимљена је и прва фотографија Месеца. И у тој истој Европи један народ живи у средњовековном кметству и варварски га набијају на колац. Али, данас нам ваљда управо такав „добар живот” лидери Бошњака хвале у Сарајеву, при том још мислећи да ће Србе моћи да „интегришу” у „цјеловиту БиХ”.

Током комунистичких деценија, како пише Ненад Кецмановић (2017: 67), „Муслимани – потоњи Бошњаци, важили су за најсекуларније муслимане у свету”. Али, након 1995, као да је дошло време да се оствари програм Алије Изетбеговића из његове *Исламске декларације* (1970) у којој стоји: „наш циљ: исламизација муслимана” (Izetbegović 1990: 5). И за ових четврт века знатан део БиХ муслимана заиста се реисламизовао. Читаоца позивам да, како би се уверио у степен до ког је извршена исламизација Бошњака, одгледа пар музичких спотова, визуелно квалитетних производа масовне културе намењене БиХ муслиманима: „Učajluke tražimo” (Isaković 2018), „Addasovo grožđe” (Mošus 2018), „Džennetski sanak” (Mošus 2013), „Ramazan” – намењен деци (Hazreti 2014) или „Ramazan” – намењен женама (Gazel 2007). Из квалитета ових музичких спотова види се да извођачи, али и публика којој су намењени, свакако да не припадају културној маргини. Из ових урадака, несумњиво, избија јака побожност и снажна лојалност исламској култури.

Задивљујуће је што је у већини ових песама рефрен на арапском – који је, премда званични језик мухамеданства, неразумљив босанским муслиманима. И док су данашњи Срби практично избацили из литургије достојанствени и милозвучни црквенословенски језик – који је свакако разумљивији и ближи од арапског, нашим истојезичним комшијама Бошњацима не смета да из срца певају: „Allah ume barik lena fi redžere ve šaban, ve beligna, ve beligna ramazan!” Иако данас Арапи чине тек петину муслимана на свету, инститирање на арапском чак и у масовној култури, међутим, јасан је показатељ снаге коначне политичке идеје ислама: Умма, као светска заједница муслимана, и Калифат, као светска муслиманска држава (Влајки 2016: 186–200).

Кецмановић у својој књизи показује да Алија Изетбеговић, суштински, није био бошњачки националиста, већ доследан заговорник Умме и Калифата (Кецмановић 2017: 13, 19–20, 67 и даље). Пошто и његов син Бакир, према сопственом признању, држи очеву *Исламску декларацију* као библију на радном столу, јасно је да заправо постоји истинска концептуална шизофренија код бошњачке елите.

Она не зна шта би пре: да БиХ поново буде Турска, или да Калифат преузме Босну. Но, обе опције једнако су страшне и неприхватљиве за Србе у БиХ. Повратка у османску БиХ тешко да може да буде – као и инсталирања Калифата у Бањалуци или у Бијељини. Такви пројекти тешко да могу да значе ишта друго до афирмацију средњовековног насиља и реакционарног сегрегационизма над немуслиманским грађанима БиХ. БиХ данас може да постоји само као „консоцијацијски конфереализована државна творевина с три конститутивна народа и два ентитета” (Танасковић 2023: 47). Свака другачија БиХ значила би или њен распад, или легализацију окупације, односно постгеноцидне ситуације – попут протеривања једног или више њених народа.

Историјски ревизионизам

Саставни део савременог бошњачког национализма је историјски ревизионизам. Анализираћемо га на основу неких чланака објављиваних на порталима „Препорода” и Радио Сарајева.

Рецимо, у тексту Сенадина Лавића (Lavić 2018), дугогодишњег председника Бошњачке заједнице културе „Препород” (2010–2019) и професора на сарајевском ФПН, тврди се:

- „Босна никада није била ’једна од српских земаља’, а Твртко I Котроман (...) никада није био Србин, нити је то неко био из босанско–бошњанске лозе Котроманића”;
- „У Босни у ислам нису ушли Срби или Хрвати – не, па то је једноставно немогуће! То су били Бошњани (...) крстјани који су управо доживљавали погром од угарских крсташа (1459). (...). Бошњани су у Босни прихватили ислам – то нису били ’исламизирани Срби”;
- „Бошњаци у Босни су основа из које су временом постали данашњи Бошњаци, босански Хрвати и босански Срби”;

- „Србизирање бошњачког православног народа (...) почело је 1863. године. Тек последице тога слиједи конструирање српског идентитета и људи се одређују за српство”;
- „Од 1863. године до данас траје тај страшни процес раскорјењивања босанских православца, већине данашњих босанских Срба и њихово ментално-идентитетно одвајање од Босне” (Lavić 2018).

Не треба бити посебан стручњак за историју па знати да оваква Лавићева фантастична „повијест” противречи како историјским изворима, тако и истраживањима врхунских ауторитета – укључив ту и муслимана.

- У историјским изворима Срби се на територији данашње БиХ помињу пре него што је забележено име Босна; рецимо, *Анали франачког краљевства (Annales regni Francorum, IX век)*: „ad cuius adventum Liudewitus Siscia civitate relicta ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem optinere dicitur” (ARF 1895: DCCCXXII/158; Антић и Кеџмановић 2016: 41).
- И Порфирогенит (X век) и *Летопис попа Дукљанина* (XII век) говоре о томе да је рана Србија била раздјељена у две покрајине: Босну и Рашку (*Летопис попа Дукљанина* 1988: 114; Malcolm 2011: 54–58; Антић и Кеџмановић 2016: 42).
- Бодин је на чело Босне поставио Стефана, а на чело Рашке Стефановог брата Вукана; Стефан је први познати владар Босне (Klaić 1994: 9; Антић и Кеџмановић 2016: 45).
- Папа у писму дубровачком надбискупу спомиње Босну као српску државу (DSKH 1875: 148; 21). Бан Нинослав (владао од 1232. до 1250) у повељи Дубровчанима становништво своје државе назива „Србљима”¹ (ССП 1929: 8, 9–19; Антић и Кеџмановић 2016: 50). Бан Стефан II (владао од 1322. до 1353) у уговору с Дубровчанима 1333. свој језик назива „српским” (ССП 1929: 46)².

1 Слика тог места у повељи може се видети овде: <https://sn.rs/uep7p>.

2 Слика тог места у уговору може се видети овде: <https://sn.rs/t4guj>.

- Твртко је себе титулисао као „краљ Срба и Босне и Поморја и Западних земаља” („краљ Србљемъ и Боснѣ и Поморию и Западнимъ Странамаъ”; рецимо, у повељи Дубровнику из 1378. или у даровници Хрвоју Вукчићу, 1380); прво је назив *народа* којим Твртко влада, а друго су земље *тог* народа; исто је и код његових наследника (Антић и Кеџмановић 2016: 56–57).

У капиталном делу *Исламизација у БиХ*, које је написао Недим Филиповић (1915–1984), „највећи стручњак за османски период (БиХ) с ових простора” (Filipović 2025), на основу турских извора, показује се да нема никаквог брзог и масовног преласка крстјана/богумила у ислам, већ да је реч о значајном усељавању православних „Влаха” (из Рашке и Зете) на просторе у БиХ претходно испражњене од хришћана, који прихватају ислам и социјалне повластице које уз то иду, а њих следи и део преосталог староседелачког хришћанског становништва (Filipović 2005).

О тези да Срба није било у БиХ пре 1863. смешно је уопште расправљати. Лавићу је већ саветовано да макар сврати у музеј Старе цркве у Сарајеву, у ком обиље докумената из 17–19. века „говоре искључиво о српско–православној раји и чак имају везирову овјеру”, те да се својим очима увери какав тачно идентитет су, далеко пре 1863, имали његови „босански православаци”.

Као други пример историјског ревизионизма навешћу књигу Танера Аличехића и Ђенана Галешића *Трагом древних Бошњана* (Aličehić i Galešić 2018), која је на порталу Радио Сарајева објављивана у наставцима. Овај потез уредништво је образложило тиме да су у књизи садржане „идеје које могу донијети мир и просперитет овој земљи” (Radiosarajevo, 2019). Наиме, ова нас књига, наводно, учи о „стољећима вјерске плуралности, у којој су Босанци, Бошњани, Бошњаци, како год, стољећима, све до средине XIX стољећа, али и касније, своје односе чували и изграђивали управо на *босанским вриједностима*” (Radiosarajevo, 2019; наглашавање изворно).

Аутори ове књиге нису историчари. Танер Аличехић дипломирао је физику, а магистрирао менаџмент, док је

Ђенан Галешаћ дипломирани правник. Нико од њих двојице не ради у научном институту, или на факултету. Ипак, они су прегли да напишу књигу о историји БиХ која ће афирмисати пројекат стварања *босанске нације*. А, као што ћемо видети, управо иза тог пројекта је, на свом конгресу, стала СДА – водећа странка Бошњака у БиХ. Дакле, књига Аличехића и Галешаћа корисна нам је да разумемо какву ће историју учити деца у БиХ – па и српска, ако СДА успе у својим плановима унитаризације БиХ (укидање ентитета и кантона), као и у намери да створи „јединствени образовни систем”, као део државне „афирмације бх. индентитета”.

Дакле, ево које би историјске „истине”, по укидању Републике Српске, требало да уче српска деца:

- „У тами средњег вијека, посљедњи траг толеранције и слободе мишљења налазило се на подручју Босне” (Aličehić i Galešić 2019a); „У тами једноумља и инквизиције, босанска држава једина је у Европи заштитила цркву која тумачи свето писмо на себи својствен начин” (Aličehić i Galešić 2019b); „Црква босанска је давала духовну слободу и јединствену филозофију живота у Босни” (Aličehić i Galešić 2019в). „Босанска држава је била настањена углавном вјерницима Цркве босанске (...). Око петсто година постојања средњовјековне босанске државе растао је и углед по много чему јединственог народа, који је себе називао босанским народом, Бошњанима (касније Бошњацима или Босанцима)” (Aličehić i Galešić 2019б).
- „Босански народ је дошао у додир с исламом, по много чему блиском искомском кршћанству, које је његовала Црква босанска” (Aličehić i Galešić 2019в). „По народном предању, посљедњи босански дид (врховник Цркве босанске – С. А) предао је штап с Ходидједа, симбол Цркве босанске, шејху мевлевијске текије на Бентбаши у Сарајеву као ’наследнику’ босанске духовности” (Aličehić i Galešić 2019г).

„Опустошена погранична подручја, босанске владајуће породице су насељавале Власима из смедеревског

и београдског краја (...). Влашка племена постала су језгро становништва које се у Босни, крајем 19. вијека, кроз припадност православној цркви препознало у српској националној идеологији” (исто). „Средином деветнаестог вијека српска национална свијест међу босанским православцима није постојала” (Aličehić i Galešić 2019д). „Кнежевина Србија користила је незадовољство сељачког становништва у Босни за ширење српског идентитета” (Aličehić i Galešić 2019ђ). „Од половине 19. в. код православног, а у мањем броју и код осталог босанског становништва, *почела се развијати наклоност ка српском идентитету*” (Aličehić i Galešić 2019д; изворно наглашавање).

„Калај је подржао босанску идеју мултиконфесионалног друштва, (...) али службено заступање националног бошњаштва, у доба Бењамина Калаја, произвело је јак отпор великог дијела већ посрбљених становника Босне” (Aličehić i Galešić 2019е).

„У Краљевини СХС и даље се радило на растакању вишевијековног босанског идентитета као плуралне средине, проводећи раније започете *процесе дебоснизације* домаћег живља” (Aličehić i Galešić 2019е; изворно наглашавање).

„Прва посљедица злочиначке усташке политике била је масовније прикључење православног становништва великосрпском четничком покрету” (Aličehić i Galešić 2019ж). „Многобројни четнички злочини над становницима Босне (...) присилила су многе Бошњаке да се укључе у борбу: од стварања муслиманских милиција, па до приступања усташком покрету и на крају приступање злогласној Ханџар дивизији” (Aličehić i Galešić 2020а). „Формирањем ЗАВНОБиХ-а, 25. новембра 1943, Босни је враћена државност, што је водило масовном приближавању босанског народа партизанској идеји и борби (...). У септембру 1943. формирана је 16. муслиманска бригада, а велики дио људства Ханџар дивизије прешао је у партизанске редове” (Aličehić i Galešić 2020б).

„Значајан број великосрпских идеолога, четничких официра и јединица, прикључио се партизанима, а многи су остали у ЈНА и након рата остали присутни у политици и јавном животу (...). Стање у КП БиХ 1945–1950. било је такво

да је политика босанске владе била поданичка према Србији и службеном Београду” (Aličehić i Galešić 2020в). „Признање Муслимана као народа није било стварање ’нове’ нације, него наставак негирања босанског идентитета и прихватање чињенице да се ’преостали’ становници Босне ипак неће нити посрбити нити похрватити. (...) У оквиру школских програма, босанско–муслиманска историја и књижевност нису изучаване” (Aličehić i Galešić 2020г).

Ово је исти тип историјског ревизионизма и первертираног национализма који имамо и код Лавића. Није *босански народ* – ког, наводно, чине мухамеданци, православни и католици у БиХ – насилни конструкт и пропагандна химера. Не, баш обрнуто, Срби у БиХ су конструкт, *они* су носиоци лажног идентитета и жртве пропаганде која долази споља. Постоји непрекинути етничко–државни континуитет: босански богумили – Бошњаци–муслимани, док су православци у Босни заправо усељени Власи, којима је у 19. веку наметнут лажни српски идентитет – а једини прави идентитет у данашњој БиХ је заправо „босански”. Тај пројекат *калајевитине* није могао да прође ни пре 120 година, а камоли данас – он је у тој мери супротан историјским чињеницама, модерном схватању идентитета и елементарној слободи, да може бити остварен једино голим насиљем.

Посебна прича је потпуна неутемељеност овакве интерпретације историје на историографским чињеницама – тачније, производња произвољних и фантастичних конструкција супротно одавно утврђеним историјским фактима. Рецимо, тврдња о масовном учешћу Срба у четницима, а Бошњака у партизанима, противречи познатој Титовој изјави, од 6. маја 1944, да је, „по народностима, НОВ састављена из 44% Срба, 30% Хрвата, 10% Словенаца, 4% Црногораца, 2,5% Муслимана, док остале народности сачињавају 6%” (Tito 1984: 60).

Такође, наратив о дискриминацији Бошњака и затирању „босанства” у Титовој Југославији озбиљно противречи следећим статистичким подацима:

- У БиХ је 1950–1970. изграђено 800 џамија (Шиндлер 2009: 39), несразмерно више у односу

на новоизграђене православне и католичке цркве. Тако је 1966. године у БиХ једна нова џамија била на 5.300 становника, једна нова католичка црква на 13.000 становника, а једна нова православна црква на 32.000 становника (Вуковић 2018: 65). Само током 1968. године верску наставу у БиХ похађало је чак 98.630 муслиманских ученика (исто).

- Муслимани су, у доба СФРЈ, у БиХ били толико „прогоњени” да се од 1961. до 1981. из БиХ иселило у Србију 250.000 Срба, а у Хрватску 80.000 Хрвата. Због те „прогоњености” Муслимана, Срби су 1961. чинили 43% становништва БиХ, а муслимани 26% (Popis 1961: 11), да би се до 1981. удео Срба смањио на 32%, а удео муслимана повећао на 39% (Popis 1981: 11).

Проблем је што су овакве ненаучне тврдње добиле подршку, током промоције књиге *Трагом древних Бошњана*, од стране др. Сеада Бешлије, в. д. директора Института за историју. Он је казао:

Прије 150 година дио бошњачког етноса издвојио се по линији припадности вјери (православљу и католичанству), под утјецајем пропаганде, обавјештајних служби и дипломатско–културних активности. Ту нема ничега повијесног и аутентичног, већ се ради о вјештачкој конструисаној творевини. Нестала је солуција да термин босанство у модерном националном смислу – по принципу једна држава, један народ, једна нација – буде опћеприхваћен у Босни. Босански муслимани нису примарно одговорни за то што данас нема знака једнакости између повијесног мултиконфесионалног бошњачког народа и Бошњака у модерном националном смислу. (Dnevno.ba 2019)

Дакле, легитимише се реторика о *повијесном мултиконфесионалном* босанском народу, као носиоцу тисућуљетне државности, наспрам којег стоје агресивне геноцидне хорде које преко Дрине упадају и буне добре православне

Бошњане³. Но, овај тип бошњачког националистичког историјског ревизионизма, као што ће се видети и из даљег текста, само је „идеолошка космичка фатаморгана, у функцији опсенарске сценографије за ријалити газдовања стварном Босном и Херцеговином” (Танасковић 2023: 260).

Антисрбизам између шовинизма и унитаризма

У извештају из 2019. Валентина Инцка, високог представника УН у БиХ, као главна опасност по БиХ наглашава се то што „БиХ поткопавају српски и хрватски сецесионисти” (Klix 2019). Део америчке администрације, пак, још од раније иде много даље, видећи првенствено српске „сецесионистичке планове и кораке (...), под малигним утицајем Русије”, као одлучујући фактор који на БиХ делује „ужасно дестабилизујуће” (FoNet 2017).

Но, истина је другачија. Главни дестабилизатор садашње БиХ заправо је *бошњачки национализам* и његово виђење Срба у БиХ (а у другом кораку и Хрвата у БиХ) као *страног тела* које у првој погодној историјској прилици ваља, овако или онако, уклонити из државе. Наратив бошњачког национализма је следећи:

1. Срби су, 1992–1995, извршили *геноцид* над Бошњацима.
2. У геноцид је, колективно, био укључен *цео српски народ*.
3. Република Српска је *геноцидна творевина*.
4. Правда захтева да се *укине* Република Српска и од БиХ направи *унитарна држава*.
5. Ако се Србима то не допада, *нека иду у Србију*.

За пример ћу навести излагање Смаила Чекића (Џекић 2008), професора на сарајевском ФПН и бошњачког академика, што га је у целости објавило сарајевско *Ослобођење*

3 Ово лудовање с „мултиконфесионалном босанском нацијом”, на неки начин је и добро, јер својом бруталношћу још више истиче значај очувања Републике Српске у њеном пуном капацитету, изолујући оне, ионако малобројне, припаднике *пробосанске* (унитарне) опције међу Србима.

(16. новембар 2008. стр. 10–11). Скрећем пажњу да је ово било још 2008. године, дакле, много пре било којих Додикових „сецесионистичких планова и корака”. Чекић, најпре, тврди да је, 1992–1995, „српски нацизам (!) поново (!) генерирао најтеже злочине који су познати човјечанству”, да је „геноцид над Бошњацима изведен уз масовно учешће српског народа” (!), те да се „српски народ и његова елита нису дистанцирали од извршеног геноцида” (Ћекић 2008). Уз то, Чекић тврди да је Република Српска „геноцидна творевина великосрпског нацизма, ...омеђена масовним гробницама и концентрационим логорима”, те да и данас у РС „легално дјелују фашистичке организације” (Ћекић 2008).

Наравно да РС као нацистички монструм не треба да постоји – закључак је који се сам намеће читаоцу. А и Србе у Бих ваљало би некако казнити због њиховог масовног учешћа у геноциду. Овај наратив даље разрађују многобројни Бошњаци у тзв. свету хештег активизма и твитер политике. Стога је ова сфера претрпана изливима агресивног бошњаштва, које индукује не само национализам, већ и истински шовинизам. „Ја сам од почетка 2003. до октобра 2005. живио и радио по малим општинама”, пише Реуф Бајровић, из Грађанског савеза (БиХ). „Геноцид је био групни/општенародни подухват. Братство у злочину ми је тада постало јасно” (Вајровић 2019). Наравно да је сваком читаоцу јасно који народ Бајровић оптужује за „братство у злочину” и „општенародни подухват геноцида”. Други твитераш по имену Ермин Зец, пак, прецизира: „Сребренички геноцид нису починили само војска и полиција РС. Геноцид никада није индивидуалан злочин јер захтијева подршку цијелокупног друштва... Геноцид је увијек колективни злочин!” (Зец 2018).

Па добро, рећи ће се, свашта се пише по твитеру. Али, погледајмо шта је 2019. у Зеници изјавио Бакир Изетбеговић: „Овдје живе велики радници, велики ратници, добри Бошњани и скромни муслимани. Неће се поновити 1990–те, (...) али требамо бити јаки. Постоје гаранције међународних сила за Дејтонски споразум, али је најважнија бошњачка снага. Јачати међусобно повјерење, јачати намјенску

индустрију, увести предмете у школи о предвојничкој обуци...” (S. H. 2019). Али, за кога треба да прави оружје та „наменска индустрија”, ко треба да иде на „предвојничку обуку”? „Добри Бошњани”, ти „велики ратници” и „скромни муслимани”? Такође је, на обележавању 25. новембра, дана државности БиХ, Бакир Изетбеговић изјавио: „БиХ постоји хиљаду година и постојат ће још хиљаду”, а да, с друге стране, „ништа у БиХ није српско осим назива Република Српска, а не знам хоће ли то тако остати ако Додик настави са овим изјавама” (*Oslobođenje* 2019). Ништа у БиХ није српско? Једноставна је истина: онај ко неће да говори о бошњачком национализму, нема права ништа да каже ни о „српском сецесионизму”.

Посебно је проблематичан текст Сенадина Лавића „Srpski nacizam i danas nastavlja inficirati teritorij Bosne” (Lavić 2020). Чланак је изворно објављен на порталу *vijesti.ba*, а Радио Сарајево пренело га је, посебно зацрнивши делове текста које сматра битним. Рецимо реченицу: „Потчињен кривотворини повијести, српски народ је заробљен у монструозну политику великосрпства и великосрбијанства као смисао постојања” (Lavić 2020). Дакле, Радио Сарајево је сматрало потребним да нагласи становиште професора Лавића, да је *цео српски народ* – не само његови политичари или његови националисти, већ сви: жене и мушкарци, одрасли и деца, млади и стари – „заробљен у монструозну политику великосрпства”. Ако је ишта „монструозно”, онда су то дисквалifikаторске тврдње које се односе на читав народ.

У овом тексту, такође, Лавић рат у БиХ 1992–1995. квалификује као „великосрбијанску агресију” дошлу из Београда. Тај рат, наиме, Лавић не жели да види као *ствар Срба, Хрвата и Бошњака* у БиХ, пошто он Србима у БиХ хоће да одрекне политички и историјски субјективитет. По Лавићу, добри православни живаљ у БиХ зли националисти из Србије „већ стољеће и по одвајају од властите домовине и коријена (тј. од БиХ – С. А), представљајући му нарације о српству као старој повијести која се мора крвљу одвојити од властитог босанства”. Крвљу – значи геноцидом. Зло које влада у Србији Лавић овако описује:

Милошевићев режим из Србије је организовао и провео геноцид над Бошњацима у Босни. Тај режим је 1990–их покренуо негативне стереотипе о Бошњацима и тако их учинио предметом мржње над којим је 'оправдано' извршити злочин. Он до данас шири о Босни негативне слике. (Lavić 2020)

Овај професор ФПН, очигледно, мисли да Србијом и даље влада „Милошевићев режим” – иако је тај режим оборен пре 25 година, а сам Милошевић умро пре 19 година. Штавише, Лавић каже за данашњу Србију, „на разини свакодневне србијанске културе, на свадбама и весељима, сасвим је уобичајено да се велича геноцидни чин над Бошњацима и да се пријети Бошњацима Санџака” (Lavić 2020). У Србији је, дакле, „сасвим уобичајено” да људи на свадбама и весељима величају геноцид – што је један апсолутно шовинистички квалификатив. Јер, то не да није „сасвим уобичајено”, већ се то дешава изузетно ретко, а и када се деси наилази на осуду.

Тако је *Санџак прес* објавио чланак под називом: „Застрашујући снимак кружи друштвеним мрежама” (Sandžak press 2020). На приложеном снимку се види како се игра уз стихове „Сребренице тако си ми мила, дабогда се три пут поновила; Ој Сјенице нова Сребренице, ој Пазару нови Вуковару”. Јамачно да је то био извор Лавићев тврдње да је у Србији „сасвим уобичајено да се на свадбама и весељима велича геноцид”. Међутим, снимак је направљен седам година раније (Sandžak press 2013), при чему је такво „веселе” апсолутно осуђено – и није се више поновило (јер, да јесте, и оно би завршило на друштвеним мрежама). Овде се можемо запити: какав је то професор методологије на ФПН у Сарајеву који један случај – међу десетинама хиљада – пројектује као „сасвим уобичајен” за цело друштво?

Штавише, Лавић даље пише да „пјесме које се данас пјевају по кафанама и весељима, у којима се слави геноцид над Бошњацима и пријети новим, показују до које је разине лудачка инфекција нацизмом дошла, како се бјеснило шири и обузима свакодневље људи у Србији или дијеловима Босне” (Lavić 2020). Општа „инфекција нацизмом” у

Србији и Српској? Лавић чак сматра да је „нацистичка идеологија постала доминантна политика српства у 20. стољећу”, те да влада и данас Србијом: „Српски нацизам, о којем је већ јасно говорио Р. Константиновић, постао је метод и инструмент власти, те се (у Србији) покреће од режима до режима” (Lavić 2020).

Проблем с „инфекцијом нацизма” у Србији је, пише још Лавић, првенствено то што *србијанска* култура „није у стању да се сама излијечи од њега”. На другом месту он такође каже: „српском народу данас треба нова политичка култура, али питање је – ко ће ту културу увести међу Србе? (Vijesti 2018). У Србији, да се вратимо анализираном тексту, „*бјеснило је постало видљиво на сваком кораку*” (истицање Радио Сарајева), при чему су „болест и криза србијанског друштва постала опасна за све који су у додиру с тим друштвом” (Lavić 2020). „Српски нацизам”, наиме, угрожава „Албанце, Бошњаке, Црногорце и Хрвате”, који се, „пошто се не могу посрбити и асимилирати, онда их се мора релегирати (изгнати – С. А) из простора и времена кроз неки монструозни злочин”. Због свега тога би само „озбиљна хирургија политичког ума требала ослободити (српске – С. А) зомбије опаког вируса” (Lavić 2020).

Тако би се излагање овог професора могло свести на ово:

1. Цело српско друштво, до нивоа свакодневне културе, инфицирано је нацизмом.
2. Србија смера да истреби Албанце, Бошњаке, Црногорце и Хрвате.
3. Само „озбиљна хирургија” може да „ослободити зомбије” – тј. Србе – од „опаког вируса” нацизма.
4. Али, Србија „није у стању да се сама излијечи од њега”.
5. Стога, неко *споља* треба да уђе у Србију и „ослободи зомбије”, односно да излечи Србе од „опаког вируса”.

Иако Лавић у истом тексту користи изразе „первертирани етноцентризам” и „первертирана повијесна ситуација”, он не примећује колико цео његов приступ заправо одише *первертитском паранојом*: „Србија хоће да нас уништи, стога је ми морамо напасти и уништити”. Као што

учава Фром, „добар део те (нацистичке – С. А) пропаганде сачињавају параноидне оптужбе. Те оптужбе увек функцио-нишу као одбрана од разоткривања властитог садизма или рушилаштва. Оне се држе обрасца: управо *ти* имаш сацистичку намеру; *ја* сам стога невин” (From 1969: 205). А Блох објашњава типично нацистичку „клеветничку лаж”. Код ње,

успех лежи у томе да се оно што је човек сам учинио или планирао пребаци на непријатеља (...): ’Јевреји се према есесовцима понашају дрско и безобзирно’, стога понашање есесоваца, иначе пуно обзира, даје себи одушка тек на Јеврејима; комунисти у свом програму имају мучилишта, концентрационе логоре, отмицу жена и деце као таоце; стога и нацисти морају да подижу мучилишта, затварају жене и децу као таоце, граде концентрационе логоре, како у Немачкој не би било мучења, одвођења таоца, концентрационих логора. (Bloch 1979: 106)

Међутим, политичка класа Бошњака непрестано минимализује национализам у својој етници. Енвер Биједић (СДП, Тузлански кантон), разматрајући српски и хрватски национализам, каже: „Ако би се као одговор на ове двије стране пробудио *бошњачки национализам*, то би било најопасније јер је најбројнији бошњачки народ” (N1 2019а). Дакле, српски и хрватски национализам су „пробуђени”, а бошњачки, ето, још никако није. Да ли је Биједић читао академика Чекића и професора Лавића? Бошњачки шовинизам у БиХ је жив, да живљи не може бити.

Разлика у односу на српски и хрватски национализам је, међутим, то што се бошњачки углавном не јавља у сецесионистичком облику, већ претежно у *унитаристичком*. Треба ли бољи показатељ од назива језика? За попис 2013. направљена је песма која је Бошњацима имала да подцрта како тачно да се изјасне: „Ја сам *Бошњак*, вјера ми је *ислам*, језик *босански*, на попису то ћу казати” (Aganović 2013). Али, ако сте Бошњак, језик вам је ваљда *бошњачки*, а не *босански*? Не, босански унитаризам кроз назив језика управо жели да нагласи да су *само муслимани* у БиХ аутохтон

и државотворан народ. А Срби (и Хрвати) ту су тек гости, придошлице и мањинци – никако нације које *равноправно* конституишу бх (кон)федерацију.

Бошњачки националисти би, осим тога, требало да имају на уму да *исламском радикализацијом* својих сународника директно поткопавају БиХ као државу. Наиме, секуларно и верски неутрално друштво за државу БиХ је *conditio sine qua non*. Јер, што је по Сарајеву више бурки, никаба и хиџаба, то је Сарајево мање главни град БиХ, а више тек седиште бошњачке енклаве у БиХ. Сарајевски интелектуалци, међутим, минимизирају размере до које се раширио мухамедански фундаментализам у БиХ – па нам (још једна) универзитетска професорка из Сарајева, Едина Бећиревић, објашњава да је „исламски радикализам мање опасан по БиХ од других пријетњи”, као што су „Додикови кораци ка сецесији” (Halimović 2017). Ако већ у Сарајеву не могу да нађу неког свог Срђана Алексића – „јер га није ни било, нити га има данас” (Фронтал 2023) – нека макар одреде пар интелектуалаца који би представљали „Другу Босну” и њену борбу са „сопственим национализмом”.

Укидање Српске

Још један наставник сарајевског Факултета политичких наука истакао се својим радикалним ставовима. Реч је о Суаду Куртћехајићу, професору на предметима Политички систем БиХ и Основи права. Овај професор је, још, и члан новопазарске тзв. Бошњачке академије наука и уметности, председник „Форума бошњачких интелектуалаца” и носилац листе Странке за БиХ (основао је 1996. Харис Силајџић) за Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ (у кантонима Сарајево и Горажде). „Пресуђени геноцид у Сребреници довољан је правни основ за укидање Републике Српске”, тврди, тако, Куртћехајић (*Oslobođenje* 2018). „Сваки међународни уговор подлеже оспоравању према Бечкој конвенцији о праву међународних уговора”, цени овај професор, а Дејтонски уговор је, по њему, у тренутку склапања био

„супротан императивној норми опћемеђународног права”, као „норми коју је прихватила и признала читава међународна заједница и од које није допуштено никакво одступање” (*Oslobođenje* 2018).

Наиме, објашњава Куртхеајић, пресудом о геноциду Република Српска и Дејтонски споразум фактички више немају легимитет. Држава БиХ само треба да се обрати међународној заједници са захтевом да се укине Дејтон, па ће РС која је одговорна за геноцид једноставно нестати – мисли Куртхеајић (*Oslobođenje* 2018). У међувремену, саветује овај професор, „треба отићи у Стразбур и укинути и назив Република Српска, пошто се противи одредби да су Бошњаци, Срби и Хрвати равноправни како на читавом БиХ простору, тако и у оквиру ентитета” (*Oslobođenje* 2018).

Овако маштовите идеје може пропагирати само неко ко нема јасна сазнања о међународном праву и политици, или неко ко просто заводи публику причама за које можда и он сам зна да су неистините. Немачка је, на пример, признала геноцид (холокауст) над Јеврејима – али, ко озбиљан мисли да је то довољан основ да се Немачка укине као држава? Или, рецимо, за челнике Хрватске судски је утврђено да су учествовали у „удруженом злочиначком подухвату с циљем етничког чишћења делова БиХ” (РТС 2017) – али, не сећам се да је ико тражио да се Хрватска укине⁴. Још мање линија „ратни злочини – геноцид – укидање државе” вреди за Републику Српску. Она нити признаје квалификацију „геноцид” за Сребреницу, нити ју је било која међународна инстанца означила као „геноцидну творевину”, нити се међународни споразум попут Дејтона може тек тако поништити.

Да подсетим, гаранти Дејтона су чланови Већа за спровођење мира: САД, Русија, Јапан, Канада, Француска, Италија, Немачка, Британија, ЕУ и Организација Исламске сарадње. И сада ће овим земљама неко „објаснити” да оне, „због међународног права”, морају да укину Дејтон и Републику Српску?

4 Истина, Хрватска би требало да одговара за *продужени* геноцид 1941–1995. (Антонић 2021); али, чак и ако би неки међународни суд потврдио кривицу ове државе, то опет не би било довољно да она нестане.

Но, није толико проблем професор Куртхеаџић, или други бошњачки интелектуалци који су на сличним позицијама (в. НП 2019: 43–45), колико део вашингтонске администрације који жели да БиХ учини „функционалном државом” тако што ће укинути Републику Српску (Вајруши 2017). Зато ови насртаји бошњачког национализма могу да буду опасни.

Слична овом је и идеја о укидању назива Република Српска, као израз „упорног и континуираног непријатељства према њеном имену, а тиме и према њеној егзистенцији” (Благојевић 2021: 80). Тако СДА сматра да је „досадашњи назив Република Српска интензивно кориштен у сврху дискриминације Бошњака и Хрвата”, јер „не може само један народ бити заступљен у називу, а други искључени” (*Al Jazeera* 2019). Ова идеја је заступљена и у Програмској декларацији 7. конгреса СДА (Декларација 2019). Реч је, заправо, о декларацији о укидању Републике Српске и о убрзаној асимилацији Срба и Хрвата у БиХ.

У Декларацији се, наиме, износи визија унитарне БиХ, без ентитета и кантона (Декларација 2019: 5). У њој власт актуелне (етничке) већине ради на „афирмацији босанскохерцеговачког индентитета”, као и „државног босанскохерцеговачког патриотизма”, али тако да је „афирмација бошњаштва, као етничке одреднице најбројнијег народа у БиХ, *предувјет* развоја босанскохерцеговачког идентитета” (Декларација 2019: 8). Такође се од државе тражи да „осигура употребу и промовирање босанског језика у образовним институцијама, медијима и јавном животу” (Декларација 2019: 8), при чему се инсистира на „јединственом образовном систему” (Декларација 2019: 11) и „обнављању босанскохерцеговачког културног бића” (исто) – штагод то да значи.⁵

5 Исто тако, три пута се у Декларацији захтева „законска забрана негирања геноцида” (Декларација 2019: 2; 4; 12), али при томе се мисли искључиво на „геноцид над Бошњацима” (11), тачније на „геноцид у Сребреници” (12). Поврх свега, инсистира се на прогону ратних злочинаца „све док и посљедњи не буде изведен пред лице правде” (3), али се на истом месту критикују „активности бх. правосуђа које *конструира* (?) оптужнице против бранилаца БиХ” (3). Дакле, хоћемо гоњење ратних злочинаца „до последњег”, али само ако су то Срби или Хрвати, пошто – нема гоњења *наших* *газија* и *златних*

Због овакве „Декларације” Срби у БиХ су се с правом узнемирили (НП 2019: 45–50), а поједини аналитичари су је чак оценили и као облик објаве рата Србима (Ђеранић 2019). Јер, доиста, како неко мисли да *укине* Републику Српску *без рата*? Морала је чак да се огласи и америчка амбасада у БиХ, упозорењем да Декларација „додатно подстиче политичке тензије”, „подрива стабилност” и „плаши инвеститоре”. „У потпуности подржавамо БиХ с два ентитета и три конститутивна народа”, нагласили су Американци – не би ли смирили бх. Србе и Хрвате (*Политика* 2019).

Јасно је да Српска смета као препрека за *Die Endlösung* „српског питања” западно од Дрине. Укидање Републике Српске главни је циљ бошњачких националиста, који ће га реализовати кад процене да је за то дошло време. Као што рече Бакир Изетбеговић: „Говорили су да ће бити укинута Република Српска. Ја бих врло радо то подржао, али да ли је то реално, можемо ли ми доћи до тога?” (N1 2019б: 19.31–19.37). Пошто то, тренутно, „није реално”, трпећемо Српску још неко време – а дотле ћемо наметати унитарно босанство. Јер, у истом интервјуу, Б. Изетбеговић је рекао да „није реално” ни укидање „конститутивности народа (N1 2019б: 19:25–19:31), нагласивши свој став да су „Бошњаци, у ствари, Босанци муслиманске вјероисповести” (N1 2019б: 49:17–49:21) – па су, последично, ваљда, и Срби тек „Босанци православне вјероисповести”. Али, чим се вођству Бошњака укаже прилика, јасно је, неће више бити ни конститутивности народа, ни Републике Српске.

Штавише, укидање Републике Српске представља се као велика услуга самим Србима. Тако Танер Аличехић у *Алцазири* пише: „спас Србији и српском народу једино могу понудити БиХ и босански народ, и то укидањем посљедњег упоришта четничког српства – Републике Српске. Можемо

љивана. Захтева се, такође, „повратак избјеглих и расељених особа”, но Декларација помиње једино помоћ државе приликом повратка избјеглих Бошњака „у РС, као и у кантоне гдје су Бошњаци у мањини” (9). Од Српске се тражи да, пре но што буде укинута, мора да прими онолико исламских миграната колико и Федерација (14); и тако даље, и тако даље...

само замислити како би данас изгледала Европа да је остављен један дио Њемачке нацистима на управљање. Тај преседан данас држи заточеним у фашизму српски народ” (Aličehić 2018). Ова онтолошка агресија на Републику Српску, такође, лепо се види и 9. јануара, на Дан Републике. Тада се, сваке године од 2013, на адресе кључних установа у Републици Српској, шаљу „честитке” са сликама гомиле људских костију и лешева уз натпис: „Ако обиљежавате Дан Републике Српске, не заборавите – ово су њени темељи” (С. М. 2019). У потпису је 25 *жртвословних* НВО из БиХ као што су „Мајке Сребренице”, „Жртве и свјedoци геноцида”, „Породице шехида” итд. На твитер објаву „Срећан ти рођендан Републико”, Свјетлане Топалић, новинарке РТВ БиХ, уследиле су, са бошњачке стране, најстрашније увреде и претње⁶.

Дакако, свака разборита анализа несумњиво показује да је најважнија структура која, заправо, тренутно одржава Србе западно од Дрине – Република Српска (Ђого 2023: 274–275). Ко у то сумња треба само да погледа колико је Срба преостало у Федерацији БиХ (10% од предратног броја), и све ће му бити јасно. Како се очување егзистенције Срба у БиХ тесно везује за Републику Српску, њено угрожавање – између осталог и од стране бошњачког унитаризма – прераста само академско питање „најопаснијег национализма”, и постаје важан културни, друштвени и безбедоносни проблем за цео регион.

6 „Мртву ти матер влашку ј...м, треба ти очи чакијом повадити!”, „Пуј ј...о те ко те окоти!”, „Отказ за циганлук!”, „Сад к...у треба послати нека јој РС нађе посао!”, „Влах остаје Влах и ништа друго!” (Новости 2019).

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић, Иво. *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*: докторска дисертација; превео и приредио за штампу Зоран Константиновић; 2. изд. Београд: Просвета, 1965.
- Антић, Чедомир и Ненад Кеџмановић. *Историја Републике Српске*. Београд: Недељник, 2016.
- Антонић, Слободан. „Идејна основа 'продуженог геноцида' над Србима у Хрватској”, у *Савремено стање идентитета крајишких Срба*, стр. 123–144. Нови Сад: Матица српска, 2021. <https://sn.rs/kwsm6>.
- Благојевић, Милан. *Уставноправна одбрана Републике Српске*. Бања Лука: Глас Српске, 2012.
- Bloch, Ernst. *Politička mjerjenja: doba počasti – predmartovski period*, prevod s нјемачког Милоје Ђорђевић. Сарајево: Svjetlost, 1979.
- Влајки, Емил. *Америчко–исламски антисрпски џихад*. Београд: Филип Вишњић, 2016.
- Вуковић, Данило. *Утицај националних подела на демократизацију и изградњу државе у Босни и Херцеговини*, магистарски рад, ментор Александар Молнар, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 2007.
- Вуковић, Слободан. *Срби у наративу Запада, „Хуманитарна” НАТО интервенција*. Књ. 1. Сремски Карловци и Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића; Београд: Институт друштвених наука, 2018.
- Душанић, Јован. *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку: борба за слободу и уједињење*. Београд: Порекло, 2018.
- Ђого, Дарко. „Република Српска 2.0: идејна и друштвена трансформација Српске и перспективе обнове и отпора”. *Крај новог светског поретка (1989–2022)? : Србија и Република Српска у светскоисторијским променама*. С. Антонић (ур.). Андрићград: Андрићев институт, 2023. 209–250. <https://sn.rs/hkju>,
- Кеџмановић, Ненад. *Немогућа држава: Босна и Херцеговина*. Бања Лука: Глас Српске, 2007.
- Кеџмановић, Ненад. *Хроника немогуће државе*, приредио Александар Врањеш. Београд. Catena mundi, 2017.
- Klaić, Nada. *Srednjovjekovna Bosna: politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*. Zagreb: Eminex, 1994.
- Malcolm, Noel. *Bosna: kratka povijest*; s engleskog превео Zlatko Crnković. Сарајево: Buybook, 2011.

- Мујачић, Махмут. „Међунационални односи у једном граду: примјер Дервенте”, *Гледишта*, т. 12 (1972): 7–8.
- ССП. *Старе српске повеље и писма*. Књ. 1, Дубровник и суседи његови. Део 1. средно Лубомир Стојановић. Београд: Српска Краљевска Академија, 1929.
- Танасковић, Дарко. *Бошњаци на странпутици „босанства”*. Нови Сад: Матица српска, 2023.
- Filipović, Nedim. *Islamizacija u Bosni i Hercegovini*. Тешањ: Centar za kulturu i obrazovanje, 2005.
- From, Erih. *Bekstvo od slobode*; превели Слободан Ђорђевић и Александар I. Spasić, 2. izd. Београд: Nolit, 1969.
- Шиндлер, Џон Р. *Несвети терор: Босна, Ал Каида и успон глобалног џихада*, превео Растко Јовановић. Београд: Службени гласник, 2009.

ИЗВОРИ

- Aganović, Mujo. „Bošnjačka himna za popis 2013”, *Youtube*, 2013. <https://sn.rs/wf7zt>.
- Al Jazeera. „SDA traži uključivanje Bošnjaka i Hrvata u naziv Republike Srpske”, *Balkans Al Jazeera*, 23 јануар, 2019. <https://sn.rs/7h48a>.
- Aličehić, Taner. „Velikosrpski korijeni zla na Balkanu”, *Balkans Al Jazeera*, 22. septembar, 2018. <https://sn.rs/iyoac>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. *Tragom drevnih Bošnjana: bosanska država i nacionalni identitet(i) kroz historiju*. Сарајево: Connectum, 2018.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Uvod u bosanstvo: Historijske pretpostavke bosanske države”, *Radiosarajevo.ba*, 19. oktobar, 2019a. <https://sn.rs/1p1ue>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Knjiga *Tragom drevnih Bošnjana: Nastanak bosanske države* (II)”, *Radiosarajevo.ba*, 26. oktobar, 2019b. <https://sn.rs/zl5mw>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Krstaške inkvizicije protiv Bosne i Bošnjaka (3)”, *Radiosarajevo.ba*, 2. novembar, 2019v. <https://sn.rs/t64vr>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „U Osmanskom carstvu Bošnjaci sačuvali tradiciju (5)”, *Radiosarajevo.ba*, 16. novembar, 2019g. <https://sn.rs/xho21>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Širenje srpskog identiteta na prostor Bosne (9)”, *Radiosarajevo.ba*, 14. decembar, 2019d. <https://sn.rs/mcqld>.

- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Presudne godine 1875–1878: Ustanak i otpor bosanskog naroda (8)”, *Radiosarajevo.ba*, 7. decembar, 2019đ. <https://sn.rs/4rkp9>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Bosna (i Hercegovina) u okviru Austro–Ugarske Monarhije (10)”, *Radiosarajevo.ba*, 21. decembar, 2019e. <https://sn.rs/7baye>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Stvaranje Kraljevine SHS: Period negiranja Bosne i bosanskog identiteta (11)”, *Radiosarajevo.ba*, 28. decembar, 2019ž. <https://sn.rs/2y0rm>
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Drugi svjetski rat na području Bosne i Hercegovine (13)”, *Radiosarajevo.ba*, 11. januar, 2020a. <https://sn.rs/1k8kq>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Narodnooslobodilački pokret na prostoru Bosne: Obnova bosanske države”, *Radiosarajevo.ba*, 18. januar, 2020b. <https://sn.rs/ibpqu>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Republika Bosna i Hercegovina u okviru SFRJ”, *Radiosarajevo.ba*, 25. januar, 20120v. <https://sn.rs/pr2c1>.
- Aličehić, Taner i Đenan Galešić. „Od nametanja naziva ‘Musliman’ za bosanski narod do obnove nezavisnosti”, *Radiosarajevo.ba*, 1. februar, 2020g. <https://sn.rs/fb7iu>.
- ARE. *Annales regni Francorum*, inde ab a. 741 usque ad a. 829: qui dicuntur Annales laurissenses maiores et Einhardi, Hannoverae: impensis bibliopolii Hahniani, 1895. <https://sn.rs/1h1qa>.
- Bajrović, Reuf. Tviter profil Reufa Bajrovića „@ReufBajrovic”, 17. maj, 2019. <https://sn.rs/nrl3v>.
- Bajruši, Robert. „Hrvatska treba podržati Dayton 2 – Bajruši: Već prve reakcije jasno pokazuju kome se mirna BiH ne uklapa u planove”, *The Bosnia Times*, 30. decembra, 2017. <https://sn.rs/khcz9>.
- Čekić, Smail. „Činjenice o agresiji i genocidu u Republici Bosni i Hercegovini”, *Bošnjaci net*, 17. novembar, 2008. <https://sn.rs/13yul>.
- Ђеранић, Предраг. „Програмска декларација СДА садржи све компоненте објаве рата”, *Све о Српској*, 18. септембар, 2019. <https://sn.rs/wlerp>.
- Декларација. Програмска декларација Седмог конгреса СДА, *Portal SDA*, 14. септембар, 2019. <https://sn.rs/wj0ky>.
- Ђемировић, Мирослава Линго. „Ердоан са митинга у ‘Зетри’: БиХ показала да је и у пракси демократска земља”, *Независне*, 20. мај, 2018. <https://sn.rs/bi4tm>.
- Дневно.ба. „Укинати назив БиХ, те државу убудуће звати Босна!?”, *Дневно.ба*, 21. студеноса, 2019. <https://sn.rs/lznet>.

- DSKH. *Diplomatički sbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom* = Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Dio 2, Od godine 1102–1200, izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb: tisak Dragutina Albrechta, 1875.
- Filipović. „Nedim Filipović”, Wikipedija BH, 2025. <https://sn.rs/i9roz>.
- FoNet. „Stejt department: Ranjiva stabilnost Balkana”, *Danas*, 18. maj 2017, 2017. <https://sn.rs/xo5bv>.
- Фронтал. „Ни данас нећемо чути како се зове Срђан Алексић на другој страни?”, *Фронтал*, 27. јануар, 2023. <https://sn.rs/p7f4e>.
- Gazel. „Hor Gazel, Ramazan”, *Youtube*, 2007. <https://sn.rs/ur1pj>.
- Hazreti. „Hor Hazreti Hamza feat, Harun Čamdžić & Rijad Čamdžić, Ramazan”, *Youtube*, 2014. <https://sn.rs/59j78>.
- Halimović, Dženana. „Bećirević: Islamski radikalizam manje opasan po BiH od drugih prijetnji”, *Slobodna Evropa*, 16. juni/lipanj, 2017. <https://sn.rs/pfsu0>.
- Isaković, Mustafa. „Učajluke tražimo”, Official Music Video, *Youtube*, 2018. <https://sn.rs/hltnn>.
- Izetbegović, Alija. *Islamska deklaracija*. Sarajevo: Bosna, 1990. <https://sn.rs/7dxuw>.
- Кецмановић, Ненад. „Дарко Танасковић: човек који је измерио Давутоглуову стратешку дубину”, *Нови стандард*, 9. септембар, 2014. <https://sn.rs/2jkr5>.
- S. H. „Izetbegović u Zenici: Previše dušmana ima ova zemlja, ali garantujem da će biti i NATO i evropski put”, *Klix*, 21. maj, 2019. <https://sn.rs/v4uj6>.
- Klix. „Incko u SB UN: BiH potkopavaju srpski i hrvatski secesionisti, ali i SDA inicijativom za promjenu imena RS”, *Orcija*, 8. maj, 2019. <https://sn.rs/uzw6b>.
- Кременовић, Младен. „Срба у Федерацији БиХ десет пута мање него пре рата”, *Политика*, 25. август, 2017. <https://sn.rs/1ofo8>.
- Lavić, Senadin. „Кецмановићев великосрбијански бој против джихад-вјетренјача”, *Preporod: islamske informativne novine*, 30. avgust, 2018. <https://sn.rs/2ct37>.
- Lavić, Senadin. „Srpski nacizam i danas nastavlja inficirati teritorij Bosne”, *Radio Sarajevo*, 10. januar, 2020. <https://sn.rs/656qv>.
- Љетопис попа Дукљанина*, предговор, попутни текстови и превод Славко Мијушковић, Београд: Просвета и Српска књижевна задруга, 1988.
- Мошус. „Hor Mošus – Addasovo grožđe (Mawlaya salli wa sallim) Official”, *Youtube*, 2018. <https://sn.rs/4zjb1>.

- Mošus. „Hor Mošus & Mevludin S. – Džennetski sanak – Official” , *Youtube*, 2013. <https://sn.rs/rx7gb>.
- MN. „U Sarajevu više Arapa nego Srba”, *Moje novosti*, 29. avgust, 2009. <https://sn.rs/qymm3>.
- N1. „Bijedić za N1: Najopasnije bi bilo ako bi se probudio bošnjački nacionalizam”, N1 BiH, 6. mart, 2019a. <https://sn.rs/n5kip>.
- N1. „N1 Pressing: Bakir Izetbegović”, N1 BiH, 11. septembar, 2019b. <https://sn.rs/fqy6>.
- Новости. „Излив мржње: линч и претње смрћу новинарки због честитања Дана Републике Српске”, *Вечерње новости*, 10. јануар, 2019. <https://sn.rs/vvl8p>
- НП. *Неуставна промјена дејтонске структуре БиХ: Утицај на положај и права Републике Српске*. Бања Лука: Народна скупштина Републике Српске, 2019.
- Oslobođenje. „Položeno cvijeće na Kovačima: BiH postoji hiljadu godina i postojat će još hiljadu”, *Oslobođenje*, 25. novembar, 2019. <https://sn.rs/osxnm>.
- Oslobođenje. „Republika Srpska je pravno potpuno osporiva kategorija!”, *Oslobođenje*, 16. septembar, 2018. <https://sn.rs/chokh>.
- Политика. „Америчка амбасада у БиХ забринута због Декларације СДА”, *Политика*, 18. септембар, 2019. <https://sn.rs/04vf4>.
- Popis. *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije po naseljima i opštinama*. Књ. 3, ur. Dragana Grabeljšek et al. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1961. <https://sn.rs/zw3mc>.
- Popis. *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije po naseljima i opštinama*. Књ. 1, ur. Dragana Grabeljšek et al. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1981. <https://sn.rs/hw4r4>.
- Radiosarajevo. „Zašto Tragom drevnih Bošnjana?”, *Radiosarajevo.ba*, 18. oktobar, 2019. <https://sn.rs/qfmx5>.
- Редакција. „Из историје 'суживота' у БиХ: хришћани 'да се не носе лијепо и не ките'” (црквена окупница из 1794, која се чува у архиву Српске православне цркве у Сарајеву), *Срби у БиХ кроз епохе и судбине*, јун 10, 2017. <https://sn.rs/ur79t>.
- РТС. „Хашки суд: Фрањо Туђман предводио удружени злочиначки подухват; Праљак извршио самоубиство пошто је попио отров у судници”, РТС, 29. новембар, 2017. <https://sn.rs/mxmsr>.
- Sandžak Press. „Zastrašujući snimak kruži društvenim mrežama: Oj Sjenice nova Srebrenice, Oj Pazaru novi Vukovaru”, *Sandžak Press*, 6. januar, 2020. <https://sn.rs/6y4ac>.
- Sandžak Press. „Srpska svadba: 'Oj Pazaru novi Vukovaru, oj Sjenice nova Srebrenice'”, *Sandžak Press*, 2013. <https://sn.rs/lcziv>.

- C. M. „Скандалозна порука из БиХ: Честитке установама РС са сликом лешева”, *Вечерње новости*, 3. јануар, 2019. <https://sn.rs/qe8od>
- Срна. „Гребо: нестанак ’земље које нема’, *РТРС*, 24. октобар, 2011. <https://sn.rs/hcblx>.
- Tito, Josip Broz. *Sabrana djela*. Tom 20, 16. april – 30. juni 1944, ur. Dimitrije Brajušković. Beograd: Komunist i Beogradski izdavačko-grafički zavod; Zagreb: Naprijed, 1984. <https://sn.rs/l3vwl>.
- Zebić, Enis. „О југоносталгији и лојалности својој држави”, *Slobodna Evropa*, 6. mart/ožujak, 2017. <https://sn.rs/a48ub>.
- Vlaisavljević, Ugo. „Vlaisavljević: Srbe na Univerzitetu u Sarajevu nazivaju životinjama, tako su i mene zvali”, *Poskok info*, 8. lipnja, 2018. <https://sn.rs/luik5>.
- Vijesti. „Velikosrbijanski projekt je najveći projekt zla u Evropi”, *SAFF*, 29. jula, 2018. <https://sn.rs/1lv5q>
- Zec, Ermin. Twitter profil @zecermin, 10. јули, 2018. <https://sn.rs/wi2wr>.

Slobodan Antičić

ANTISERBISM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: FROM HISTORICAL REVISIONISM TO THE ABOLISHMENT OF REPUBLIKA SRPSKA

Summary

The paper describes certain aspects of contemporary Bosniak nationalism in Bosnia and Herzegovina: a cultural pattern that oscillates between the dream of a Turkish Bosnia and the dream of a Caliphate in Bosnia and Herzegovina; historical revisionism, through which an attempt is made to build the identity of the "Bosnian people of three religions" while denying the national identity of Serbs; a unitary form of Bosniak nationalism, which undermines the Dayton Agreement and the existing constitutional structure of Bosnia and Herzegovina; and the existential threat to Republika Srpska, starting from the demand to change its name, to the demand from the SDA Declaration (2019) for its abolition. As the preservation of the existence of Serbs in Bosnia and

Herzegovina is closely linked to the Republika Srpska, its threat – including by Bosniak unitarism – goes beyond the academic question of "the most dangerous nationalism" and becomes an important cultural, social and security problem for the entire region.

Keywords: Bosniak nationalism, unitarism in Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska, cultural pattern, ideological struggles

ВЕЛИКИ ВЕЗИР ТОПАЛ РЕЦЕП-ПАША И ЊЕГОВ МОСТ НА ЖЕПИ

У раду је коришћењем непознатих османских докумената утврђено да је велики везир Топал Рецеп-паша био из села Жепа, што га убраја међу ретке велике везире из Босне којима се зна место рођења. Тако је решено и питање власника и времена настанка куле „неког” Рецеп-паше у Жепи, грађевине која је на листи националних споменика БиХ. Посебна пажња посвећена је везиrowим задужбинама у родном крају, међу којима се издваја изузетна грађевина моста на Жепи. Иво Андрић је мосту посветио чувену приповетку, у којој његов литерални лик, везир Јусуф, има много сличности са стварним везиром Рецепом. Такође је приказано стање у Жепи и околини, од османског освајања 1463. године, преко времена Рецеповог одрастања у муслиманском селу, до изградње задужбина крајем двадесетих и почетком тридесетих година 17. века. Завршни део рада бави се узбудљивим животним путем великог везира Топал Рецеп-паше, учесника опсаде Хотина, описане у роману *Тврђава* Меше Селимовића и зета младог султана Османа, којем је Иво Гундулић посветио чувени еп.

Кључне речи: Османско царство, 17. век, бостанџибаша, капудан, кајмакам, велики везир, кула, мост, дамија, Иво Андрић

Село Жепа налази се у источној Босни у питомој, пространој брежуљкастој котлини, окруженој стрмим, шумовитим планинама. Кроз њу протиче истоимена река, која се потом кроз кланац, пробија до ушћа у Дрину.

* srdjankatic@gmail.com

Жепа је постала чувена по свом каменом мосту, чија је лепота у суровом беспућу толико надахнула Иву Андрића, да је у својој најлиричнијој приповетки „Мост на Жепи” написао: „Дуго очи нису могле да се привикну на тај лук смишљених и танких линија, који изгледа као да је у лету само запео за тај оштри, мрки крш, пун кукриковине и павите, и да ће првом приликом наставити лет и ишчезнути.”¹

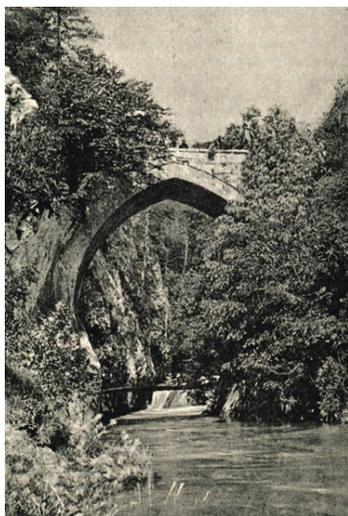
Пре Андрића, утиске о мосту забележио је још један књижевник, Роберт Михел, који је као млади аустроугарски официр 1898. године послат на службу у Босну.² Описујући мост на Жепи, као најплеменитије грађевинско дело, Михел је навео да се једва може уочити где над понором, из стрмих стена почиње да израста готички камени лук, тако складан, као да су га саме стене створиле.³ Михел је тада записао и легенду о градитељу моста. Према предању, он је био један од помоћника мимара – архитекте који је изградио мост у Вишеграду. Када је мимар дошао у Жепу и угледао мост, који је лепотом засенио његов, обузела га је толика завист да је ученику одсекао обе руке.⁴

1 Иво Андрић (1892–1975) је приповетку „Мост на Жепи” објавио 1928. године.

2 R. Michel, *Fahrten in den Reichslanden, Bilder und Skizzen aus Bosnien und der Hercegovina*, Wien – Leipzig, 1912, 90. Роберт Михел (1876–1957) је објавио више књижевних дела различитих жанрова, чија је тематика везана за БиХ. Вероватно крајем Првог светског рата, у Мостару су снимљени први филмови у БиХ „Копач блага од Благаја” и „Вила Неретве”, чији је сценариста, а могуће и редитељ био Роберт Михел. D. Kosanović, „Копач блага од Благаја или iskopavamo iz zaborava jedan stari film”, *Hrvatski filmski ljetopis*, 35 (2003) 164–167.

3 R. Michel, *Fahrten in den Reichslanden*, 90.

4 *Исто*, 80. Такве легенде везују се за бројне изузетне грађевине од џамије Ферхадије до Тацмахала. У њима су, поред завидних учитеља, грађевинаре сакатили и наручиоци градње, да такву лепоту не би још негде створили. Dž. Čelić, M. Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, 2. izd. Sarajevo 1998, 202; А. Андрејевић, *Исламска мону-ментална уметност 16. века у Југославији*, Београд 1984, 42.

слика 1: Хајнрих Ренер, снимљено 1896. године⁵

слика 2: мост премештен узводно код Реџеп-пашине куле

Крајем 19. века на мост је случајно наишао аустријски новинар Хенрик Ренер. Он се спуштајући сплавом низ Дрину, искрцао код великих букова у Слапу, које су путници и сплавари пешке заобилазили. После пентрања уз стрму стеновиту обалу, Ренер је угледао сјајан приказ и тако је настала прва фотографија моста на Жепи (слика 1). Ренер је тада забележио: „Усред пустоши диван каменит мост прелази жепску гудуру у једном јединственом смионом луку.⁶” Већ видевши бројне мостове Мехмед-паше Соколовића и његових рођака, Ренер је и жепски мост приписао чувеном великом везиру.⁷

О мосту на Жепи с дивљењем је писао и познати архитекта и професор Џемал Челић, према коме је: „ово дјело до те мјере окамењена поезија да само по врсти и намјени спада

5 Н. Renner, Herceg-Bosnom uzduž i poprijeko, putovanja Henrika Rennera, prevod drugog izdanja (1897) I. Velikanović, Mitrovica 1900, 204.

6 Н. Renner, Herceg-Bosnom uzduž i poprijeko, 204–206.

7 Исто.

у домен утилитаристичких градњи, док је снагом и љепотом свог израза апстрактна пластика највишег домета.”⁸

Мост на Жепи нема уобичајени уклесани натпис с подацима о задужбинару и години завршетка радова, па се не зна ни ко га је ни када изградио. Његова лепота и тајна коју је скривао, надахнули су Ива Андрића да о мосту на Жепи напише чудесну приповетку. Док је био у немилости владара, Андрићевом литерарном лику, задужбинару моста, везиру Јусуфу, наврла су сећања из детињства. Када се распитао за рођаке и родно село рекли су му:

да су понајимућнији у селу, али да је село и сав тај крај осиромашило, да им је џамија оронула и огорела, чесма пресахла; а најгоре им је што немају моста на Жепи. Село је на бријегу крај самог утока Жепе у Дрину, а једини пут за Вишеград иде преко Жепе, педесетак корака повише ушћа. Какав год мост начине од брвана, вода га однесе. Јер, или набуја Жепа, нагло и изненада као сви горски потоци, па подрије и поплави греде, или надође Дрина, па зајази и заустави Жепу код ушћа, и она нарасте и дигне мост као да га није било. А зими се опет ухвати поледица по брвнима, па да се поломе и стока и људи. Ко би им ту мост подигао, учинио би највеће добро.

Завршетак радова и откривање моста представљају драмски врхунац Андрићевог приповедања:

Весело оборише радници скеле, и из тога сплета од греда и дасака појави се мост, витак и бео, сведен на један лук од стијене до стијене. На свашта се могло помислити пре неголи на тако чудесну грађевину у растргану и пуну крају. Изгледало је као да су обе обале избациле једна према другој по запењен млаз воде, и ти се млазеви сударили, саставили у лук и оставили тако за један тренутак, лебдећи над понором.

8 Дž. Čelić, M. Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, 202–207.

Из околних села поврве свијет да види мост. Из Вишеграда и Рогатице су долазили варошани и дивили му се, жалећи што је у тој врлети и дивљини, а не у њиховој касабн. – ВАЉА РОДИТИ ВЕЗИРА ! – одговарали су им Жепљани ...

Мост на Жепи, за који је Иво Андрић написао да изгледа као да је долетео и „да ће првом приликом наставити лет и ишчезнути”, стварно је ишчезао с првобитне локације 1966. године, када је, због изградње хидроелектране Перућац, премештен узводно, наомак Реџеп-пашине куле (слика 2 и 3).

О мосту на Жепи нема познатих историјских извора. Ипак, у историографији су на основу поменуте легенде о сакаћењу градитеља моста и Ренеровог помена Мехмед-паше Соколовића, изношене претпоставке да је мост настао у последњој четвртини 16. века, као и да га је вероватно изградио мимар Синанов ученик, по налогу чувеног великог везира.⁹

Бројни мостови које су направили Мехмед-паша Соколовић и његови блиски сродници, увек су били на важним саобраћајницама, или су повезивали делове града, што са мостом на Жепи није био случај. Због тешко проходног планинског терена и велике дринске окуке око планине Звијезда, најлакши каравански пут од Вишеграда ка Сребрници ишао је супротном, десном обалом Дрине. Од ушћа Ријеке у Дрину, пут је скретао ка северу и преко дербенда Горње Обрамље¹⁰ и села Горња Кука¹¹ настављао ка Тари, са које се спуштао преко села Растишта, низ речицу Дервенту, до дринске скеле Пождрела.¹² Са Жепске стране,

9 Dž. Čelić, M. Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, 202; M. Gojković, *Стари камени мостови : анатомија, патологија, заштитна, санација, конзервација*, Београд 1989, 111–113.

10 Сада село Обравње. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, obradila S. Buzov, priredila L. Gazić, II, Sarajevo 2000, 466–467.

11 Сада село Кука.

12 Име некадашњег села и скеле асоцира на излазак из дубоког кланца реке Дрине, узводно од Перућца. После више од 30 километара дугог кланца, речни прелаз је успостављен на првом погодном месту, а то је Седачко Поље. Да је ту саобраћала скела, сведочи назив речице

главни пут који је из правца Рогатице и Гласинца водио ка Сребрници, пролазио је кроз дербендско село Поджепље,¹³ које је више од 15 километара удаљено од моста на Жепи.

Положај моста на ушћу Жепе у Дрину указује да се налазио на споредном, бочном путном правцу, који је од Поджепља водио ка Дрини и скели у селу Стари Брод, одакле је по преласку реке настављао ка Тари. Тако је мост на Жепи био уско повезан са скелом у Старом Броду. Тај речни прелаз припадао је тврђави Хртар и служио је у Средњем веку и у најранијем периоду османске власти.¹⁴ Скела је, међутим, ускоро престала да саобраћа и током 16. и почетком 17. века, није радила.¹⁵ У реченом периоду од Хртара до ушћа Жепе није било ни неке друге путне скеле,¹⁶ што значи да до 1604. године, бочни путни правац сигурно није постојао, као ни мост на Жепи. Путна скела у Старом Броду је сигурно радила крајем двадесетих година 17. века,¹⁷ па је и мост на Жепи вероватно већ био изграђен. Ангажовање врхунског

Дервенте, која се у Седачком Пољу уливала у Дрину. Она је име добила по дербенду, задуженом да штити пут који је од Дрине водио преко Растишта. ЂК. Б.5, Бајина Башта; Karta 1: 25.000, Višegrad 3-4 (Rastište), Vojnogeografski institut, drugo dopunjeno izdanje 1974.

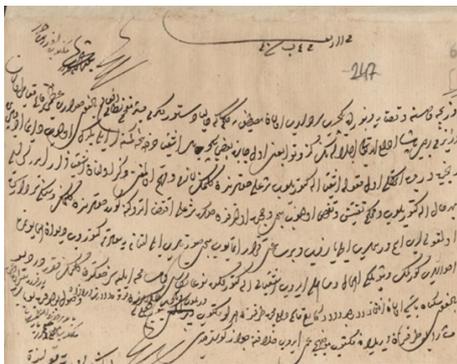
- 13 Поджепље се први пут као дербенцијско село помиње 1580. године. Тада је било најмногољудније насеље у Нахији Вратар са 153 куће, 41 неочењеним момком и 6 акинција муслимана и једном кућом и баштином хришћана. У Поджепљу је посебно уписано још 16 рајинских кућа с осам неочењених. ТТ 1014, скен 73 и 75.
- 14 А. Алић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar, 2008, 43.
- 15 ТТ 56, s. 150; ТТ 164, s. 163; ТТ 983, s. 402; ТТ 1014, sken 83–84: *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, II, 567–568.
- 16 ТТ 18, s. 131–145; ТТ 24, s. 605–667; ТТ 56, s. 149–159; ТТ 164, s. 155–167, 191–197; ТТ 983, s. 301–334, 360–432; ТТ 1014, s. 105–111, 133–168. У дефтеру из 1604. године, уписане су две сеоске скеле с минималним приходом, у селу Горња Татовница, сада заселак Татница и у селу Штитарево, сада Горње и Доње Штитарево. За прву скелу, која је повезивала два дела села, наведено је да је издржавају властитим новцем и трудом и да само њима служи, а за другу да саобраћа само на дане скупова, ради превоза властитих гостију, па је јасно да се није радило о друмским скелама. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, 479
- 17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme defteri (MD) 85, s. 142, v. 552.

архитекте и локација моста на споредном путу, указују да је задужбинар био врло угледан и богат, као и да је био родом из тог краја.

Рецеп-пашина кула у Жепи изграђена је у делу села, који се по њој зове Кула. У односу на њу, на супротној страни реке, на стрмој литици, налазе се остаци средњовековног утврђења Вратар, које је у Земљи Ковачевића било средиште Жупе Вратар, а у османском периоду истоимене нахије. Рецеп-пашина кула је спољних димензија 6,54 x 6,65 cm; има подрум и три надземна нивоа, од којих су прва два с пушкарницама служила за одбрану, а трећи с прозорима и док-сатом за становање. Трећи ниво је засвођен каменом куполом, преко које је постављена шаторна дрвена конструкција покривена шиндром. Рецеп-пашина кула у Жепи је међу 15 кула у Босни и Херцеговини, које су проглашене за национални споменик.¹⁸ Ни Жепљани, ни стручњаци, не знају ко је био тај Рецеп-паша, као ни када је кула изграђена.

слика 3: Рецеп-пашина кула

слика 4: једна од заповести о истрази разбојника

18 Н. Kreševljaković, *Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini*, Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, 1954, 80. Рецеп-пашина кула је тешко оштећена у Другом светском и последњем рату. Реставраторско-конзерваторски радови рађени су 1969. и 2019, а од 2007. године, кула је на листи националних споменика БИХ. http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2919 Приступљено 02.06.2024. године.

Поред каменог моста и Реџеп-пашине куле, у селу је постојала још једна значајна грађевина османске архитектуре – стара жепска џамија. Њени масивни зидови били су дебљи од једног метра, а димензије од 16x16 метара, чиниле су је једном од највећих џамија у Босни.¹⁹ Неосновано се претпоставља да је џамију подигао Јунус-паша, док је био босански санџакбег од 1513. до 1515. године.²⁰ У то време, међутим, Жепа није била насељена и у попису из 1516. године, нема је међу селима Нахије Вратар.²¹ Поред тога, још од 1472. године, у оближњем Годомиљу постојала је велика „Царска џамија”, која је ваздушном линијом удаљена од Жепе мање од два километра, па није било потребе да се у том крају гради нова џамија. Такође, Јунус-паша није био Жепљак, а по свој прилици није био ни из Босне, већ из Арнаутлука,²² што је важно истаћи, јер би тако велелепну џамију у селу, надомак Годомиљске, могао да изгради само неко ко је ту рођен.

Тако поменути објекти својом монументалношћу указују да су били део вакуфа задужбинара, који је, попут Андрићевог везира Јусуфа, морао да обавља неку од најважнијих служби у Царству и да при том буде из Жепе.

Управо новооткривени документи у Османском архиву у Истанбулу, потврђују тај закључак. Реч је о извештајима из 1630. и 1631. године о пљачки везировог сараја у селу Жепа.²³ Дакле, нема сумње да је из тог села потекао османски везир, који би, с обзиром на време када је деловао, могао да буде задужбинар поменутих жепских грађевина.

Жепа је после османског освајања и стварања Босанског санџака 1463. године, била кратко настањена. У најстаријем

19 Стара џамија је срушена у последњем рату, а 2002. године на том месту је изграђена нова мања џамија.

20 Јунус-паша је 1517. године постао велики везир, али је убрзо смењен и погубљен. Feridun Emecen, Yunus Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 2013, С 43, 609.

21 ТТ 56, s. 149–154; ТТ 57, s. 181–189.

22 F. Emecen, Yunus Paşa, С 43, 608.

23 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme defteri (MD) 85, s. 96, v 604; s. 125, v. 571; s. 142, v. 552.

сачуваном попису становништва из 1468/69. године, село Жип уписано је два пута, у Нахији Вратар с 29 кућа и 8 неожењених момака и у вилајету Ковачевића с три куће тобџија и грађевинаца, док у пописима из 1485, 1489. и 1516. године није наведено.²⁴ У наредном периоду, село је насељено. Према сумарном дефтеру из 1530. године, у месту, тада уписаном као Жипа, биле су 62 муслиманске куће с 25 неожењених момака и пет хришћанских кућа, а постојала су и два читлука с пет кућа муслимана и једном кућом хришћана.²⁵ Исламизација у селу највећим делом извршена је у тој генерацији, јер су и две деценије касније, у поименичном дефтеру из 1550. године, бројним муслиманима наведена имена очева хришћана.²⁶ Тада је у насељу са садашњим именом Жепа, била 51 кућа муслимана са пет неожењених и две куће хришћана.²⁷ Године 1580. године у Жепи је било 79 кућа са 10 неожењених момака, што је највећи број наведених домаћинстава у селу, док их је 1604. године било знатно мање, свега 43 куће са 27 неожењених.²⁸

Но, вратимо се поменутому извештају о пљачки везировог сараја из 1630. године. Разбојничку дружину чинили су становници ужичке Махале Теразије,²⁹ Синан, Мехмед, Хасан и Хасанов син Али, којима су се на путу придружили

24 A. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, 44, 246. ТТ 18, s. 141–145; ТТ 24, s. 651–667; ТТ 56, s. 149–154; ТТ 57, s. 181–189.

25 ТТ 164, s. 158. У Жепи је тада уписано четири баштине муслимана и пет баштина хришћана. Исто.

26 ТТ 983, s. 416–418.

27 Исто. У попису је наведено укупно 11 хришћана домаћина и власника баштина, али је од девет баштина осам већ било у поседу муслимана. Тако је, на пример, некадашња баштина Вукића прешла у посед двојице спахија, Мустафе сина Војина и Алија сина Владислава, баштина Милашина у посед Алија сина Петка, баштина Радаља у посед његовог сина Ширмерда и Алија и Велија синова Ибрахима, баштина Ђурђа у поседу Увејса, унука његовог брата Хизира, док су остали власници не могу повезати с прецима, јер су били муслимани друге, а понеко и треће генерације. Тада је у селу уписан и један читлук. Исто.

28 ТТ 1014, скен 77–78; *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, 551–553. У оба дефтера у селу су уписана и четири читлука, без навођења учитлучених становника. Исто.

29 МД 85, s. 142, v. 552. Теразије су и сада део Ужица северозападно од центра града.

разбојници хришћани. Први од њих био је Рајак из некадашњег села Дуги Дол у атару села Кремна,³⁰ у чијем домаћинству су оставили коње, док су их Негован³¹ из оближњег села Коњска Река³² и Радоје, син Радохне, дочекали у својим бачијама³³ на Тари. С обзиром на то да су се бачије креманског села Коњска река налазиле код садашњег језера Заовине,³⁴ они су се запутили у тај крај Таре. Убрзо након што су се њих седморица окупили, напали су скупљача пореза Дебаг Мустафу. У пушкарању су ранили његове кириције, покупивши им сав новац и вредније ствари. Ноћ су провели у гори, а ујутру им се придружио Радојев брат Ралета, који их је „напојио вином”. Са Таре су се спустили другом трасом пута, од раније поменуте, која је водила од Предовог Крста и спуштала се у Подриње код села Земљице.³⁵ Дрину су прешли скелом на раније помињаном речном прелазу Стари Брод.³⁶ До касно у ноћ скривали су се надомак везировог сараја у Жепи, који су намеравали да опљачкају. Они су очито имали дојаву да у њему живе двојица глувонеме браће, а речено им

30 Некадашње село налазило се у делу атара Кремне према Шаргану. Село Дуги Дол је са суседним и оближњим селима Коњска Река, Стрмац и Радуша од 1528. године припадало кнежини Бакића. Њихови становници су као власи, а потом као дербенције били задужени да обезбеђују деоницу друма на планини Шарган, све до планинског превоја, одакле је почињала територија Босанског санџака и одговорност тамошњих села, некадашњег Јариња и Мокре Горе. ТТ 144, s. 79–106; ТТ 978, s. 616–617, 656–657.

31 Име је могуће читати и као Његован.

32 Некадашње село Коњска Река постојало је у атару села Кремна, код истоимене реке, притоке Ћетиње.

33 Интересантно је да је у османском тексту за бачију коришћен грцизам мандра (осм. *mandira*). На Тари на којој су се налазиле поменуте бачије нема таквог топонима и локалном становништву није познат. С друге стране Дрине тај топоним је чест, па код Старог Брода и Жепе постоје засеок Мандра и село Мандре. Ђенералштабна карта (БК) Краљевине Србије, 1: 75.000, 1894. године, А.5. В. Столац.

34 Од бачија некадашњег креманског села Коњска Река, настало је истоимено село на северној страни Заовинског језера.

35 Сада истоимено село на десној обали Дрине, неколико километара низводно од ушћа Жепе.

36 Сада истоимено село на левој обали Дрине, неколико километара узводно од ушћа Жепе.

је и место на којем скривају драгоцености, па су сматрали да ће непримећени побећи и до јутра одмаћи далеко од Жепе. Када су се уверили да се послуга разишла и да су сви заспали, провалили су у сарај и однели три кесе акчи.³⁷ Неко их је ипак приметно и узбунио село и скелеције на Старом Броду, па су побегли у брда изнад Жепе и даље горјем низ кланац Дрине. Страхујући да су прогонитељи већ обавестили страже на најближим скелама Пождрела и Рача, реку су прешли сплавом, вероватно коришћеним за транспорт трупаца. У селу Дуги Дол узяхали су своје коње и вратили се у Ужице.³⁸

У представци старатеља опљачкане глувонеме браће Османа и Сејфулаха, наведено је да су они нећаци другог везира Порте, истанбулског кајмакама Топал Реџеп-паше, у чијем су сарају и живели. Старатељ је прецизно навео да су поред драгоцености разбојници однели велику суму од 110.000 акчи.³⁹

Истрагу о нападу спровели су кадија Челебипазара (Рогатица), кадилука којем је припадала Жепе, и кадија Ужица, а уз њихову помоћ наставили су је истражитељи из Истанбула. Њих су предводили дворски капицибаша Ибрахим и један јаничарски официр, а и сам везир, кајмакам Топал Реџеп-паша је с истим циљем послао неколико јаничара из своје пратње. Тројицу разбојника су ухватили у јануару 1631. године. Хасана и Рајака су погубили, док је Синан, чији је исказ препричан, све признао и тако вероватно избегао смртну казну.⁴⁰ Преостали бегунци крили су се преко Дунава, али су примећени у Темишварском Банату, па је 13. јуна вођи истражитеља, капицибаша Ибрахиму, наређено да се упути тамо, а заповести о њиховом хватању послате су и темишварском беглербегу и локалним кадијама.⁴¹ Даљи исход потере није познат.

37 Податак о три кесе акчи дао је ухваћени разбојник. Нејасно је да ли се под речју кеса (*kise*) мислило на мањи цак у којем је чуван новац или на мерну јединицу за колчину новца од 100.000 акчи, као ни да ли се то односило само на акче, или на процењену вредност плена.

38 MD 85, s. 142, v. 552.

39 Исто.

40 MD 85, s. 96, v 604; s. 142, v. 552.

41 MD 85, s. 125, v. 571.

Наведени документи, поред тога што садрже филмску причу, представљају и важно сведочанство о пореклу везира, кајмакама Топал Реџеп-паше, који је већ следеће, 1632. године постао велики везир. Топал Реџеп-паша је у Жепи имао породични сарај, у којем су живели његови нећаци, што јасно показује да је био пореклом из тог села. Самим тим, потпуно је извесно и да је кула „неког” Реџеп-паше у Жепи била његова кула. Вероватно је ту био и везиров сарај, мада постоји могућност и да се налазио на локалитету Дуварине, код остатака друге жепске куле с очуваним делом бедема. Према народном предању те две куле биле су повезане подземним тунелом, што указује на њихову припадност истом османском великашу.

Поред бриге за блиске рођаке, Топал Реџеп-паша се старао и о свом родном селу. На Жепи је иградио два камена моста, онај чувени у Слапу код ушћа у Дрину и други код извора реке,⁴² као и пут који их је повезивао са дербендом Поджепље и Старим Бродом. Највероватније његовом заслугом, после паузе знатно дуже од једног века, путна скела у Старом Броду поново је почела да саобраћа, чиме је отворен попречни пут ка Тари. У Жепи је изградио и велику џамију, достојну његовог угледа и богатства.

О Реџеповом детињству и младости хроничари наводе само да је био пореклом из Босне и да је обучаван за службу у Унутрашњим одајама царске палате.⁴³ На основу података о напредовању у служби и доби чланова породице, може се претпоставити да је рођен осамдесетих година 16. века. У то

42 Код Жепе постоји још један камени мост. Он је вероватно након рушења, у каснијој нестручној реконструкцији, изгубио првобитну форму, па не спада у репрезентативне објекте. Низак је, двадесетак метара дуг, с три различита лука, који су прилагођени терену. Мештани мост називају римским, док стручњаци сматрају да је из османског периода, указујући на сличност обраде камених блокова с онима уграђеним у Реџеп-пашину кулу. Dž. Čelić, M. Mujezinović, *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, 200–202.

43 F. Emecan, Recept paşa, Topal, Osmanlı sadrazamı, TDV İslâm Ansiklopedisi (gözden geçirilmiş 3. basım) Ankara 2019, EK-2. C., 419–421.

време, Жепа је била чисто муслиманско село, па је и Реџеп рођен и одгајан као у муслиман.⁴⁴ Он је у владареву палату могао да доспе на два начина, девширмом (данак у крви), којом су у другој половини 16. века скупљани и хришћани и муслимани у просечној доби од око 17 година,⁴⁵ или посредством неког угледног члана породице или блиског рођака, који је служио на двору. Овај други начин је извеснији, јер је управо крајем 16. и почетком 17. века један Жепљак био члан елитних дворјана – мутеферика. Тај мутеферија Јусуф-ага имао је у Жепи четири читлука и један земин, а у околним селима још три читлука.⁴⁶ У мутеферике су тада примани синови заслужних државних великодостојника, што значи да је из Жепе и раније било угледних дворјана.⁴⁷

Дворски историчари први пут помињу Реџепа крајем 1516. године, када је у звању аге постављен за царског бостанџибашу, заповедника дворских бостанџија,⁴⁸ који су најчешће бирани међу децом босанских потурица (*poturoğlular*).⁴⁹ Бостанџије су се старале о одржавању и безбедности вртова у царским палатама у Истанбулу, Једрену, Бурси, Галипољу и Амасији. Они су пролазили и морнаричку обуку, јер су управљали и веслали на дворским лађама, а бродове су користили и за обављање полицијске службе на обалама Истанбула, дуж Златног Рога, Босфора, Мраморног мора и Принчевских острва.⁵⁰ О важности ове

44 ТТ 1014, скен 77–78.

45 А. Husić, *Devširma u Bosni (o regrutaciji Bosanaca u janjičare)*, Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, Sarajevo, 2023, 96.

46 *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.godine*, 551–553, 561.

47 Још средином 16. века, један дворјанин био је из Жепе. Служио је међу балтацијама, дворјанима задуженим за снабдевање двора дрветом и крчење путева у време похода, док су најугледније балтације обезбеђивале Харем и седнице Дивана, а на походима подизали султанов чадор и обезбеђивали га. ТТ 983, s. 416–418.

48 F. Emecan, *Recep paşa*, 419.

49 А, Özcan, *Bostancı*, TDV.IA, С 6, İstanbul 1992, 308.

50 Исто. Бостанџибаша је поред надзора бостанџијских служби, кормиларио султановим бродом, био је задужен за погубљења извршавана у палати, издавао је дозволе за изградњу резиденцијалних објеката и рад механа на обалама Истанбула, као и друге. Бостанџибаша Реџеп-ага је као и други истакнути дворјани решавао

дворске службе сведочи и податак да је на двору, поред владара, једино бостанцибаша могао да носи браду.⁵¹

Реџеп-агино именовање за бостанцибашу указује да је припадао уском кругу сарадника султана Ахмеда I (1603–1617). Само годину дана након што је Реџеп-ага постао бостанцибаша, султан је умро од тифуса у 27. години, оставивши недорасле синове. Тиме је отпочео до тада најтежи период у историји Османског царства. После тромесечне владе Ахмедовог малоумног брата Мустафе I (22.11.1617. – 26.02.1618) почетком 1618. године на престо је доведен Ахмедов млади и изузетно даровити син, султан Осман II (1618–1622), који је због велике учености рано добио надимак Челебија.

Реџеп-ага је наставио да обавља службу бостанцибаше, али је крајем 1618. или почетком 1619. године оболео од тешког облика хроничног гихта и када је болест узела маха, ослобођен је свих дужности. Као последица тог обољења почео је да храмље, због чега је добио надимак Топал (ћопави).⁵² Када му се здравствено стање побољшало, у јануару 1620. године изабран је за седмог, а у марту наредне године за шестог везира Порте. Те 1621. године, везир Топал Реџеп-паша је, у пратњи младог султана Османа II, учествовао у походу на Пољску. Због великих киша, тешког мочварног терена и непослушности јаничара, поход се завршио неуспешном опсадом тврђаве Хотин,⁵³ коју је Меша Селимовић описао у роману *Тврђава*.

Везир Топал Реџеп-паша се у хотинској војни очито истакао, јер га је султан Осман II оженио својом сестром, принцезом Гевхерхан. Он је у то време имао сина Ахмеда,

и проблеме везане за закупе царских прихода – муката и пословање вакуфа широм Царства. А. Özcan, Bostancı, TDV.IA, C 6, 308-309; 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026–1027 / 1617–1618) <zet - Transkripsiyon - İndex ve Tıpkıbasım> Ankara 2000, s. 145,196, 289, 321.

51 А. Özcan, Bostancı, TDV.IA, C 6, 308–309.

52 F. Emecan, Reşec paşa, 419.

53 Садашњи назив Хотина је Котун. Тај историјски градић с очуваним утврђењем налази се на десној обали Дњестра у западној Украјини, близу тромеђе с Молдавијом и Румунијом.

који се 1630. године помиње као царски мутеферика.⁵⁴ С принцем Гевхерхан 1624. године добио је ћерку Сафије, која је 1643. година удата за Абаза Сулејман-пашу, каснијег великог везира. Топал Реџеп-пашина супруга принцеза Гевхерхан умрла је на порођају 1630. године.⁵⁵

Намера султана Османа II да реформише јаничаре и тешко стање у престоници,⁵⁶ подстакли су их на нову побуну, у којој су 19. маја 1622. године убили султана, што је једини такав случај у османској историји и на престо поново довели малоумног Мустафу I (20.05.1622 – 10.09.1623).⁵⁷ Трагична смрт младог владара оставила је снажан утисак на савременике и ван Османског царства, надахнувши Ивана Гундулића да напише чувени еп *Осман*.

Топал Реџеп-паша је у време побуне био у Бурси и није био међу државним великодостојницима чије су главе или смену тражили јаничари, а као способан и поуздан заповедник, с морнаричким искуством, био је неопходан и новој влади. Због све учесталијих пљачкашких похода козака на западне обале Црног Мора, Топал Реџеп-паши је као петом везиру Порте додељено заповедништво над црноморском флотом. Након успеха у борби с козацима, у априлу 1623. године, као четврти везир постављен је за капудана, заповедника целе османске морнарице.⁵⁸

Исте године, у септембру, уследила је нова смена на престолу, на који је доведен једанаестогодишњи Мурат IV

54 MD 85, 337/346. У то време, мутеферика Ахмед поседовао је зеамет у кадилуку Сириштник, југозападно од Софије.

55 *Târih-i Na'îmâ*, С 3, 990.

56 Велике непогоде пратиле су владавину Османа II. Године 1618, Истанбул је тешко пострадао у разорном пожару и у великој епидемије куге. Зима 1620/21. године била је толико ледена и дуга, да се прелазило преко залеђеног мора у Босфору, што је све изазвало велику смртност и глад. Hüseyin Tügi, *Musibetnâme (Tahlil - Metin ve İndeks)*, Ankara, TTK 2010, 120–121; Mustafa Efendi Naima, *Târih-i Na'îmâ*, haz. M. İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, С 2, 459; İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, (Kültür ve Turizam Bakanlığı Yayınları, 1982, II, 349–350.

57 *Peçevi Tarihi*, II, 354–363.

58 F. Emecan, *Recep paşa*, 419.

(1632–1640) син Ахмеда I. Регент младог султана била је његова мајка Косем, која је била и мајка принцезе Гевхерхан. Тада је смењен и велики везир, па су остали чланови везирског већа уздигнути за по једно место.⁵⁹

У наредном периоду, трећи везир, капудан Топал Реџеп-паша је предводио флоту у Средоземном мору, решавао је династичке сукобе у Кримском ханату и поново се суочио с претњом козака, који су се толико осилили да су 1624. године чак продрли у Босфор и опљачкали Јеникој. Капудан је наредне године, у рану јесен, сачекао окупљање пленом натоварене козачке флоте, која је кренула пут домовине. Код Карахармана,⁶⁰ у близини делте Дунава, успео је да изненади козаке и потпуно уништи њихову флоту.⁶¹ После изузетног тријумфа, капудан Топал Реџеп-паша и османска флота дочекани су у Истанбулу топовским салвама с градских зидина и с највећим почастима, а на двору је одлучено да он убудуће борави у Истанбулу.⁶² Велика победа ублажила је очај због нове епидемије куге, која је харала од Египта до Беча, покосивши у Истанбулу око 140.000 људи.⁶³

Слава коју је стекао, подршка регенткиње, султаније Косем и све већи утицај међу јаничарима, омогућили су Топал Реџеп-паши да у наредном периоду постане најмоћнији човек у Царству. Уз помоћ јаничара, које је подбунио, уклонио је кајмакама и другог везира Порте и у јулу 1626. године преузео је његове дужности. Као кајмакам управљао је Истанбулом, био је задужен за контакте са страним амбасадорима, а у време одсуства великог везира водио је седнице Дивана. У том периоду велики везир је стално био одсутан, ратујући против Персије, или побуњеника–целалија у североисточној Анадолији. Војска је у то време била недисциплинована, па су и војни неуспеси били чести, а с

59 Исто.

60 Сада место Ваду у Румунији, јужно од делте Дунава.

61 У поморској бици код Карахармана потопљено је 70, и заробљено 172 шајке, као и 781 козак. *Târih-i Na'imâ*, II, s.578–580.

62 Исто.

63 Према проценама енглеског дипломате сер Томаса Роја било је чак 200 хиљада умрлих. S. White, *Osmanlı'da İsyân İklimi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2012.

њима и смене великих везира. Иако је на њега био ред да постане велики везир, Топал Реџеп-паша се пет и по година задовољавао службом кајмакама, што је у дворским круговима правдано очувањем реда у престоници. У том периоду, Топал Реџеп-паша не само да је утицао на избор великих везира, већ је потенцијалне супарнике слао у удаљене провинције, а кружиле су и гласине да је чак отровао једног од царских зетова.⁶⁴

Моћ коју је стекао могао је да угрози само млади султан, који је одрастајући све више настојао да сам доноси одлуке о вођењу Царства. У време избора великог везира 1628. године, султан је имао нешто мање од 16 година, па се кајмакам Топал Реџеп-паша потрудио да за великог везира буде изабран његов земљак, јаничарски ага Хусрев-паша. Тим избором се још више приближио јаничарима, а победоносни поход новог великог везира против целалија у северо-источној Анадолији, само је још више учврстио његов положај. Ипак, сукоб је био неизбежан, јер је султана Мурата IV уместо очекиваног погубљења, помиловао вођу целалија и поставио га за босанског беглербега, а 25. октобра 1631. године сменио је великог везира Хусрев-пашу.⁶⁵

Топал Реџеп-паша је само као велики везир могао да сачува своју моћ и утицај, па је уз помоћ Хусрев-паше подбудио престоничке трупе и 10. фебруара 1632. године, султан га је поставио за великог везира. Тиме, међутим, сукоб није окончан, јер је султан наредио да се у Токату погуби Хусрев-паша, као изазвач побуне, што је на подстрек Реџеп-паше изазвало нову побуну у престоници, у којој су убијени сви најближи сарадници султана. Владар је упозорен да случајно не науди принчевима, и тек када их је извео пред побуњенике, они су напустили двор. Тада је именован и нови верски поглавар – шејхулислам, чиме су створени сви предуслови да уместо Мурата IV буде устоличен нови владар. Велики везир Топал Реџеп-паша постао је толико самоуверен, да је 18. маја сам одјахао у двор, не слутећи да га тамо чекају целати.⁶⁶ После

64 F. Emecan, *Recep paşa*, 420.

65 Исто.

66 Исто, 421. *Peçevi Tarihi*, II, 393-399.

његовог убиства, султан Мурат IV сурово се обрачунао с побуњеницима и почео сам да влада, започевши врло успешан период османске историје, у којем су поново освојени Багдад и Тебриз и враћен ред у све османске провинције.

слика 5: гроб
Рецеп-паше⁶⁷

слика 6: гроб
Сулејман-паше

слика 7: џамија у
Ускудару

Топал Реџеп-паша је сахрањен на азијској страни Истанбула, у делу Ускудара, названом по соколарима Доганџилар. Ту је вероватно већ постојао неки верски објекат чији је задужбинар био он, или неки његов близак рођак. Године 1677. на том месту је обновљена или изграђена и сада постојећа џамија Шехита Сулејман-паше, великог везира родом из Хисарџика код манастира Милешева.⁶⁸ У дворишту џамије и сада постоје два суседна гроба некадашњих великих везира, земљака, а можда и рођака (слике 5. и 6).

67 Текст на нишану: *Merhûm ve mağfûr Recep paşa Ruhuna el-Fatiha* – Покојни од греха ослобођени Реџеп-паша, за душу његову Фатиха [проучи]

68 Велики везир Сулејман-паша убијен је у побуни војске 1687. године и зато је проглашен за шехита. О личности великог везира Сулејман-паше и побуни у којој је страдао види опширније у: С. Катић, *Јеген Осман-паша*, Београд 2001, 61–75.

На крају рада поставља се питање шта је утицало да Жепљани забораве на свог великог везира, о којем је као траг остао само назив куле и поља Пашевина. Рецеп-пашино погубљење, конфискација имовине, уклањање обележја, као ни страх од најсуровијег османског султана Мурата IV, сигурно нису могли да затру сећање на њега. Ако се има у виду и изостанак било какве представе о настанку жепског моста, онда то указује на појаву „изгубљене прошлости”, карактеристичну за крајеве који су запустели у време Бечког рата (1683–1699), услед великих миграција и страдања становништва обе конфесије. Таква судбина очито је задесила Жепу, вероватно 1688. године, током хабзбуршког освајања и устанка у Старом Влаху, када су на ширем подручју Вишеграда вођене сурове борбе.⁶⁹

Да су претпоставке о дисконтинуитету становништва основане потврђује и сјајан етнографски рад Марија Петрића о пореклу становништва области Жепе.⁷⁰ Из њега се види да се почетком шездесетих година 20. века само 5% становништва изјаснило као староседелачко, док су остали били досељеници из Угарске, северне Црне Горе, Србије, Санцака и околних крајева. И староседеоци су, међутим, скоро извесно били досељеници, који су се само први населили у ратом опустошену Жепу. Као пример може да послужи најраспрострањенији род у Жепи Куловац, чији чланови истичу да су пореклом најстарији, што им признају и остале породице.⁷¹ Да су Куловци живели у Жепи пре Бечког рата (1683–1699), сасвим је сигурно да би сачували сећање на власника куле, јер је од његове смрти до почетка тог великог ратног сукоба прошло само пола века.

69 Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци 1927, 133; Д. Бојанић, *Западна Србија у аустро-турском рату 1683–1699. године*, Историја Титовог Ужица, Т. Ужице 1989, 216–217; С. Катић, Д. Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век),” *Историјски часопис* 70 (2021) 229–230.

70 М. Petrić, *Porijeklo Stanovništva Žepe*, Posebni otisak Glasnika Zemaljskog muzeja, etnologija, Sarajevo 1964.

71 Исто.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ - LIST OF REFERENCE

Архиви - Archives

Ваšбакаллик Османли Аршиви:

Тару Тархир дефтерли (ТТ): ТТ 18; ТТ 24; ТТ 56; ТТ 57; ТТ 144; ТТ 164; ТТ 978; ТТ 983; ТТ 1014

Мүхимме дефтери (МД): МД 85

Извори - Primary sources

82. Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027 / 1617-1618) <Özet - Transkripsiyon - İndex ve Tıpkıbasım> Ankara 2000.

Аличић, Аћмет *Sumarni popis Sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008.

Michel, Robert, *Fahrten in den Reichslanden, Bilder und Skizzen aus Bosnien und der Hercegovina*, Wien - Leipzig, 1912.

Mustafa Efendi Naima, *Târih-i Na'imâ*, haz. M. İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.

Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604.godine, obradila S. Buzov, priredila L.Gazić, sv. II, Sarajevo 2000.

Peçevi, İbrahim, *Peçevi Tarihi*, II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, (Kültür ve Turizam Bakanlığı Yayınları, 1982.

Renner, Henrik, *Herceg-Bosnom uzduž i poprijeko, putovanja Henrika Rennera*, prevod I. Velikanović, Mitrovica 1900.

Стојановић, Љубомир, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци 1927.

Tugi, Hüseyin, *Musibetnâme (Tahlil - Metin ve İndeks)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Карте

Ђенералштабне карте (ЂК) Краљевине Србије, 1: 75.000, 1894. година.

Karte 1: 25.000, Vojnogeografski institut, drugo dopunjeno izdanje 1974. godine.

Литература - Secondary sources

Бојанић, Душанка. *Западна Србија у аустро-турском рату 1683-1699. године*. Историја Титовог Ужица. Т. Ужице, 1989.

Гојковић, Милан. *Стари камени мостови : анатомија, патологија,*

- заштита, санација, конзервација. Београд. 1989.
- White, Sam. *Osmanlı'da İsyân İklimi*, Alfa Yayınları, İstanbul. 2012.
- Emecan, Feridun, Recep Paşa, Topal, *Osmanlı sadrazamı, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi (gözden geçirilmiş 3. basım)*, Ankara 2019, EK-2. С., 419–421.
- Emecen, Feridun. *Yünus Paşa, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul 2013, С 43, 608–610.
- Катић, Срђан. *Јеген Осман-паша*. Београд, 2001.
- Катић, Срђан и Дејан Булић. „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век)”. *Историјски часопис* 70 (2021): 213–249.
- Kosanović, Dejan. „Кopač blaga od Blagaja ili iskopavamo iz zaborava jedan stari film”. *Hrvatski filmski ljetopis* 35 (2003): 164–167.
- Kreševljaković, Hamdija. *Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini*. Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, 1954: 71–86.
- Petrić, Mario. *Porijeklo Stanovništva Žepe*. Posebni otisak Glasnika Zemaljskog muzeja, etnologija. Sarajevo, 1964.
- Özcan, Abdülkadi. *Bostanci, Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Ansiklopedisi, С 6*. İstanbul. 1992: 308.
- Husić, Aladin. *Devşirma u Bosni (o regrutaciji Bosanaca u janjičare)*. Sarajevo : Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, 2023.
- Čelić, Džemal i Mehmed Mujezinović. *Stari mostovi u Bosni i Hercegovini*, 2. izd. Sarajevo, 1998.

Srđan Katić

GRAND VIZIER TOPAL RECEP PASHA AND HIS BRIDGE ON THE ŽEPA RIVER

Summary

The village of Žepa is located in eastern Bosnia. The river of the same name flows through it, cutting through a gorge before flowing into the Drina River. The village is known for one of the most beautiful single-arch stone bridges, which Nobel laureate Ivo Andrić immortalized in his renowned short story, "The Bridge on the Žepa".

Žepa is also home to the tower of a certain Recep Pasha, which has been declared a national monument. The village also once had an old mosque, which—based on its dimensions (16 x 16 meters)—was among the largest in Bosnia. Apart from unsubstantiated assumptions, the identity of the builders and the dates of construction for any of these structures remain unknown. It is, however, certain that the builder held one of the highest offices in the Ottoman Empire and that he originated from Žepa.

Recently discovered documents in the Ottoman archives in Istanbul support this assumption. These reports are from the years 1630 and 1631 detailing the robbery of the vizier's palace in the village of Žepa, carried out by a band of robbers consisting of four Muslims and four Christians from the Užice region. Beyond their narrative intrigue, these records serve as valuable historical testimony regarding the origins of kaymakam Topal Recep Pasha, who would ascend to the position of Grand Vizier the following year, in 1632. Topal Recep Pasha maintained a family *saray* in Žepa, where his nephews resided—clear evidence that he was native to the village. The so-called tower of "a certain" Recep Pasha was, in fact, his own.

In an effort to connect Žepa with major transportation routes, Recep Pasha commissioned the construction of a road through the village. This road, connected by a ferry at Stari Brod, linked both banks of the Drina River and greatly facilitated travel across Mount Tara. Along this route, he built the renowned bridge at the confluence of the Žepa River, as well as another bridge near the river's source. The latter was constructed using stone blocks identical to those used in his tower. It is also likely that only someone of his rank and influence could have commissioned the construction of such a monumental mosque in Žepa.

Recep was born in the **1580s** in the **Muslim village of Žepa**, which had about 80 houses. It is possible that he entered the Ottoman court through the *devşirme* system, which by that period had begun to include the conscription of Muslim youths. However, given the presence of other distinguished courtiers from Žepa in the late 16th and early 17th century, it is more plausible that he arrived at the court through their patronage. From 1616 onward, Recep Pasha's rise through the ranks is well

documented: from *bostancıbaşı*, to commander of the navy, to *kaymakam* (governor) of Istanbul, and finally to the esteemed position of Grand Vizier—a role he held until his execution in 1632. He was laid to rest in the *Doğancılar* district of *Üsküdar*, an area named after the imperial falconers.

Keywords: Ottoman Empire, 17th century, *bostancıbaşı*, *kapudan*, *kaymakam*, Grand Vizier, tower, bridge, mosque, Ivo Andrić

Илијана Р. Чутура*
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за филолошке науке**

Оригинални научни рад
УДК 821.163.41.09-3:398
DOI 10.7251/LIK2516071C
Рад примљен: 25.6. 2025.
Рад прихваћен: 11.7.2025.

Јулијана С. Деспотовић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

ФОЛКЛОРНИ ЈЕЗИЧКИ ОБРАСЦИ У ПРОЗИ ЕНЕСА ХАЛИЛОВИЋА

У раду ће се анализирати одређене специфичности језика и стила прозних остварења Енеса Халиловића. Разматрајући превасходно синтаксички ниво, упућујемо на различите видове двојакних именована, понављања која су лингвостилистички *хибридна*, ослободена другим фигурама или праћена њима, те устаљених јединица које се најчешће модификују. Показује се да се дате специфичности јављају и на нивоу реченице, али и на нивоу већих текстуалних целина, те да неке од њих нису одлика једног дела, већ су карактеристика Халиловићевог прозног израза. Обједињујуће својство свих ових поступака јесте њихова посредна алузивност на језик усмених приповедача, што је у складу са тематско-мотивским одређењима Халиловићевих романа.

Кључне речи: проза Енеса Халиловића, понављање, кумулација, двојака именована, синтаксички паралелизам, фолклорни језички обрасци

1. Говорећи о Халиловићевом роману *Еп о води*, Јана

* ilijana.cutura@gmail.com ; julijana.stevanovic@filum.kg.ac.rs

** Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговори бр. 451-03-136/2025-03/ 200198 и 451-03-137/2025-03/ 200198).

Алексић истиче једну од кључних особености његове прозе: он „локално, које приповедачу и читаоцу мора бити блиско и препознатљиво, самим тим и људски уверљиво, премешта у универзално, чиме жели да покаже механизме функционисања историје или мита” (Алексић 2013: 8). У романима *Ако дуго гледаш у понор* и *Људи без гробова*, који чине корпус овог истраживања,¹ прича се обликује око личних и породичних, савремених и урбаних историја и митова, удаљенијих од фолклорне легендарне матрице него што је *Еп о води*. Стога у раду анализирамо оне специфичности језика и стила ових остварења Енеса Халиловића које, на основу ранијих истраживања других аутора, креирају слој стилогене алузивности на језик и стил усмених приповедања. Разматрајући превасходно синтаксички ниво, у раду издвајамо различите видове удвојених именована и одређења, понављања и устаљених јединица.

2.1. У раду изложеном на научном скупу *Књижевно стравалаштво Енеса Халиловића*,² И. Чутура, анализирајући различите типове низања, издвојила је и амплификацију (у синтаксичкој форми апозиције) као једну од кључних форми синтаксичких низова, али и као једну од стилогенних доминанти Халиловићеве прозе. Уз налаз да је најчешће реч о низовима „лично име + апонирани елемент: *породично одређење*”, закључује се и да је овај поступак превасходно везан за јунаке приповести који имају посебну, истакнуту функцију у њима. Иако се оваква низања карактеришу најнижом стилематичношћу и стилогеношћу међу кумулативним низањима (Ковачевић 2000: 154), њихова учесталост у анализираним Халиловићевим романима је индикативна. Она своју стилогеност остварују здружено једна с другима, али и здружено са идејно-филозофским и мотивским слојем Халиловићевих романа. Осим тих, најистакнутијих

1 У раду ћемо, због економичности, користити акронимске ознаке АДГП и ЉБГ.

2 Скуп је одржан у Андрићевом институту (Вишеград) од 5. до 7. јула 2024. године. Излагање на које реферишемо је насловљено *Проза Енеса Халиловића: поезија низања*. Зборник радова са скупа биће објављен 2025. године.

и у романима понављаних апозицијских одређења кључних јунака, у анализираним романима присутни су и апозиција у одређењу свих ликова, и главних и споредних, али и други синтаксички модели (атрибутив, релативна клауза) поновљеног именованја и квалификације.³

У двоструким одређењима по моделу „лично име + релациона идентификација” јавља се фамилијарна или професионална одредница, као додатно одређење особе „у изванјезичком свијету” (Зинка 1988: 136), чиме се омогућује „да се та идентифицирана јединка смјести у језично одредив скуп истоврсних јединки које могу бити одређене по занимању, звању, стању и сл.” (Исто). Ово ћемо потврдити примерима у којима се апозиција остварује са фамилијарном одредницом (1), са професионалном одредницом (2) или са одређењем другог типа (3):

(1) *Отац мој, Нуман*, отишао у Крагујевац. (ЉБГ 43); *Њен муж, Фаркаш*, постао је тренер фудбалског клуба и директор градске Управе за спорт. (ЉБГ 41); Зауоставили су човјека, али то је био *Нуманов брат, наш луди Златан*. (ЉБГ 68); Оливера је предложила, сестрински, *Снежи, мајци мојој*, да је поведе у Деспотовац, али тада је плануо *Златан: Шта?* (ЉБГ 93); *Његов рођак, коцкар Клерк*, лутао је некуд европским улицама. (ЉБГ 95);

(2) Кад се упознаше, *Нејра Бугарин, шанкерица*, затражила му је број телефона. (АДГП 9); Кад је окончана потрага за Нуманом, *Прелић, инспектор*, рече новинарима да је одметник спавао више у природи него у кућама својих јатака (ЉБГ 70);

(3) Сви у породици посумњали су да је моја бака крива, јер је *та жена, Сајма*, била љепша од ње. (АДГП 10); Да ли си ти поставила сихир *овој несрећници, Сајми?* (АДГП 11); Разазнало се зло моје баке – омрзла је љепшу од себе и ставила испод прага неке нечисте ствари, уз

3 Занимљиво је да су и сами наслови два истраживана романа конципирани по принципу двоструких одређења: роман *Ако дуго гледаш у понор* одређен је као *Дијалог о празници*, а роман *Људи без гробова* реименован је као *Голдбахова хипотеза*.

црне ријечи, а све намијењено *тој невјести, Сајми*, која је, у лудилу, скочила у бунар и скончала. (АДГП 11)

Најближи призвук фолклорног приповедања носе двојна именована која садрже идентификацију породичног односа. Она посебно призивају тон усмене епске поезије, у којој је апозиција овог типа или атрибутив манир у формулама директног обраћања.⁴

Вишеструка одређења реализују се удвојеним апонираним одредбама, атрибутивима и/или односним зависним предикатским реченицама. Њихов стилски ефекат је управо у томе што доносе низ квалификација референта, и то оних које су релевантне за наративни ток или „подсећање” на епизодног јунака (којим се заправо интензификује важност датог поступка или карактеристике). Иако, како смо већ напоменули, овакав тип низања по правилу не резултира стилским ефектима, то у случају вишеструких одређења једнога јунака у Халиловићевој прози није тако. Слично утврђује Ј. Петковић у вези са Ненадићевим романом *Време кокошки*: „и амплификација може бити изразито стилогена што се постиже нагомилавањем јединица које могу бити различите и по смислу и по језичком слоју којем припадају и по сфери употребе, али и по својој експресивној вредности” (Петковић 2023б: 136). Осим тога, амплификација у форми више од двеју апозиција или надовезивање атрибутива, апозиције и/или релативне клаузе успоравају ритам реченице и наратије у целисти:

4 Ово ћемо илустровати само примерима издвојеним из рада М. Детељић и Л. Делић (2013). Како тема тога рада није у вези са нашом темом, користимо га у виду пригодног корпуса, те бележимо: *Кад то чула лијена кадуна, / мила мајка бега Љубовића; Ал беседи Јевросима мајка: / Чедо моје, Краљевићу Марко; Сине Марко, моје чедо драго; Чујеш ли ме, мио брате Марко; Не, за Бога, мој брате Андрија; Но ја имам моју посестриму, / посестриму крчмарицу Јану; А мој куме дужде од Млетака; А ти реци, моје дите драго; Бог т' убио, моја стара бако; Чујеш ли ме мио сине Марко; Сине Марко, да те Бог убије; О мој Дука, моје д'јете драго; Зао санак, сестрићу Јоване!; Мој драгане Челебић Хасане.* Зима (1988: 137–140) један део оваквих и сличних обраћања класификује према природи говорног чина у оквиру *усклика*.

(4) Ишла сам *нашем комшији, Сенадину, политичару*. (АДГП 135); Осамнаест година након очеве смрти, када сам, у Деспотовцу, причао са *својим другом Јаном, генијем опште праксе*, он је лако уочио да је та вијест истина увијена у лаж. (ЉБГ 85); *Мој конкурент и мој рођак, Мали Фаркаш*, позван је да брани за кадетску репрезентацију. (ЉБГ 115); *Други муж моје тетке – онај коцкар који је довео инспектора Жуња да подвуче Бадему испод њега, а она га, сјећате се, отровала – одлучио да се сакрије јер се плашио да ће Нуман Нумић одвојити један метак за њега.* (ЉБГ 81)

Сличну стилогеност Халиловић постиже још једним поступком. То је употреба више оваквих синтаксичких јединица на малом одстојању, било да се оне односе на исту или на различите особе:

(5) Дошао сам овамо, добио посао како сам добио; мој комшија – чувени коцкар који је себи дао име Клерк, одрао директора на картама. [...] Ни слутио нисам да ћу добити посао: Клерк, коцкар чудне душе, није ми рекао – јави се на посао, јер си сироче, без игдје икога. (ЉБГ 12); Онај Мавро, одборник, који је тврдио за моју мајку да је неморална, а што је пренио Птица, очев друг, сада је дискутовао на неком састанку и Радио Нови Пазар преносио је његове ријечи. [...] Птица, Циганин, свратио би до наше куће, ујутру, смиривао би моју тетку Бадему, јер је Бадема до подне била код куће, а Снежа, мати моја, јутром је чистила Боксерски клуб. (ЉБГ 65); Бадема рекла мом оцу: *хајде, иди поводом Бајрама, посјети сестру Хану, обрадоваће се, треба да честиташ, јер овај Златан скоро никуд ишао није, само је венуо у кући и пред кућом*. И, отац мој, Нуман, отишао да посјети Хану, сестру своју; ни за карту аутобуску није имао, ногу пред ногу, до Новог Пазара, али њен муж Фаркаш није га пустио да уђе у кућу. (ЉБГ 41); Ујутру, мајка моја, Снежа, кренула да чисти Боксерски клуб, а тетка Богдана остала да поспреми по кући, Златану да направи доручак. (ЉБГ 55)

Како се из наведених примера види, оваква удвостручења или вишеструка низања изузетно су честа у одређењу јунака приповести. Знатно су ређа у одређењу колективитета (6а) и адвербативних јединица (6б), при чему ни у овим случајевима не изостаје понављање поступка везаних за други појам на малом одстојању (у истој реченици – истицање подвлачењем):

(6а) Народ, радознали житељи Новог Пазара, похрлили у ту кафану. (ЉБГ 59);

(6б) *Тамо, у Крагујевцу*, смрзли се кад су видјели војника који је ранио војника и робијао на Голем отоку, и чудили се. (ЉБГ 43); *Тамо, у војној касети*, гдје је Нуман држао гардеробу, пронађена су и неколика писма која му је упутио младожења, имењак. (ЉБГ 47); Ту, у *Гранати*, упознаше се мој отац Нуман и мати моја, Снежа. (ЉБГ 51)

2.2. Својеврсно призивање стила фолклорне прозе Халиловић остварује и понављањима. Како Бошковић Стули (1975: 153–174) наводи, редупликација, понављање и паралелизми управо су елементи поетизације језика фолклорног приповедања. Редупликација, „ритмичка понављања и варирања одређених лексема” (Вукићевић 2006: 40) јесу једна од лингвистилистичких фолклорних одлика приповедака српског реализма, а истражујући фолклорне обрасце у српској књижевности романтизма, авангарде и модернизма, А. Матић (2019: 2012) наводи: „Миодраг Матицки примећује да су ’Јади јунакови’ једна од Петровићевих песама у којима је песник успео да наслути прамелодију. Поступак антропоморфизације природе, потом фолклорна лексика и поступци понављања чине да песма ’Јади јунакови’ више подсећа на народно, него на уметничко стваралаштво”. Дакле, понављања се не могу посматрати као манир било које књижевне епохе или правца, већ као језичко-стилски поступак који, кроз употребу фолклорних језичких образаца, оживљава аутентичност усмене књижевности. Халиловић никако не улази у матрицу подражавања фолклорног израза, већ га призива самосвојним и оригиналним поступцима понављања који постају једно од обележја његовог идиостила.

Један од типова јесу понављања истих лексема у контактної позицији, али осложњена другим стилемама које укључују понављање, као у примеру са додатно поновљеном лексемом шета и истом лексемом у наредној реченици:

(7) Пјевао је пола дана, па оде у брда. *Шета, шета, шета*. Дуго он *шета* у природи, али никако од себе да побјегне. (АДГП 139)

Стилематичност овде није индукована само контактним четвороструким понављањем, већ и обртом, семантичком супротстављеношћу са завршетком друге реченице „али никако од себе да побјегне”. Карактеристична је и комбинација понављања истих и истокоренских глаголских лексема у предикату, праћена паралелизмима:

(8) Остарио је свијет, ближи се час кад ће се утулити. Остарило је све што је на свијету: и травке, и људи, и вулкани. И јаја су остарила. Очеви су остарили, старају и плодови очева. Старају приче о њима и о нама. Остарила је и моја младост, остарила и младост мог оца. (ЉБГ 11)

Низом паралелизама – амплификацијом са интензификатором *и*, дисконтактним паралелизмима „очеви” и „плодови очева”, „моја младост” и „младост мог оца”, те парном структуром са поновљеним предлогом: „о њима и о нама” – остварене су и хомофонијске фигуре. Полиптон, понављање исте основе у различитим облицима исте речи (Шкиљан 2003: 238), реализован је употребом именице *отац* и глагола *остарити*, док се парегменоном (*остарити* – *старати*) понављањем корена наглашава исто, док се „заправо тежиште ставља на различито” (Петковић 2019: 298). Овакви семантички обрти су можда и најизразитији у случају антанаклазе, која подразумева „графичку и фонолошку подударност и мању или већу семантичку неподударност поновљене речи” (Ковачевић 1998: 141). Како наводи Ј. Петковић (2019: 295–296), антанаклаза се заснива „на полисемији, хомонимији или хомоформији. Основ стилогености лежи у

семантичкој супротстављености којој се противи формална истоветност поновљене речи. Антанаклаза настаје или употребом две речи једнаке на плану израза, а различитог садржаја у истој реченици или већој говорној целини или употребом исте речи у двама различитим значењима или у двама различитим синтаксичким функцијама унутар једне реченичне или веће целине”. Суптилна разлика у значењу управо омогућује Халиловићу да изузетно лапидарно и ефектно сумира и емоционално интензификује одређену слику, као у примеру у којем то чини са друштвеним приликама, где употребљава реч *роба* три пута, али са два различита значења – основним и жаргонским (‘дрога’):

(9) Роба је долазила, а у роби се крила роба. (АДГП 66);
Оливери је пала слушалица. Касније, много касније, сазнаћу у Деспотовцу, тада је пала Оливера. (ЉБГ 98)

Удруживање значењске различитости са понављањима истих лексема и низањима конструкција исте форме најизразитије је у супротним реченицама, које „својом формом и структуром, односно сложенешћу врло успешно успевају да нијансирају односе међу актерима романа, релације у које они ступају и ситуације у којима се налазе” (Николић 2022: 50), као у примеру:

(10) Моја истина – њихова је истина, а њихова лаж биће и моја лаж. (ЉБГ 38)

Присутна су и понављања са својеврсним сумирањем, којим опетована лексема добија још истакнутији, готово лајтмотивски статус. Халиловић креира овакве пасаже варирајући и комбинујући различите могућности. У секвенци која следи (11), шест реченица почиње истим глаголом у крњем перфекту праћеним објектом *га*. Додатно, оне су уведене реченицом са истокоренском именичком лексемом *потрага*. Низ реченица завршава се као да се на неки начин „заокружује” позиционирањем предиката и објекта (*су га тражили*) на крај реченице и читаве секвенце, и истицањем

трајања потраге:

(11) Неважан беше на овом свијету све док није почела потрага за њим. Тражили га двоногци: и жандари и жбирови. Тражили га четвороногци: и коњи и пси трагачи. Тражиле га власти: полиција и војска. Тражио га закон. Тражила га хладноћа: хладне цијеви га гледале. Тражила га врелина: хитали су к њему меци и стизале га вреле клетве уцвиљених мајки и удовица. Тражили га... Четрдесет седам дана су га тражили... (ЉБГ 12)

Слично је са понављањем глагола *лагати*, где се секвенца заокружује својеврсним лапидарним сумирањем „Родитељ је највећи лажов”, те са понављањем прилошке лексеме *рутински*, у наративној сцени која се сумира издвојеном беспредикатском реченицом „Све рутински”. У трећем примеру изразита афективност остварена је варирањем на малом текстуалном одстојању са истом завршном реченицом као поентом:

(12) Зноји се, лаже – што каже наш народ: лаже, грање не држи. Дође му тако да лаже. Лаже да је спавао с неком пјевачицом, у њеном ципу. [...] Лагала је мајка, иако је знала да је негдје нешто украо и нашмркао се. Кршила је руке, окретала се по соби: „Шта ћу? Морам да лажем ради сина.” А отац је говорио: „Родитељ је највећи лажов.” (АДГП 134–135);

Рутински се све одрађује. Рутински сипам пиће, а цуре рутински врцкају и мијешају међу гостима и око шипке. [...] Узеше изјаве од гостију, од играчица, од мене. Све рутински. (АДГП 186);

А у кући? Отац плаче, мајка плаче. А ја плачем најдубље. (АДГП 78) – И плаче отац. И плаче мајка. И плаче брат држећи фармерке. А ја плачем најдубље. (АДГП 79)

Понављања лексема, конструкција и конструкционих образаца (група примера 13в), која су у Халиловићевој прози и честа и разнообразна и осложњена низом других стилогених поступака, превасходно креирају емоционални

тон сталне афективне пренапрегнутости. Издвајају се и случајеви умножавања и интензификовања негација, како негираних предиката тако и поновљених реченичних негатора, те заменица *нико* и *ништа* (група примера 13г). Они су у стилском погледу „допуњени”, како то најчешће бива у Халиловићевом изразу, и другим сродним поступцима (нпр. низањем поредбено-начинских реченица, које је удружено и са парцелацијом, у првом примеру групе 13г):

(13а) Мајка је у нашој кући плакала, а отац упаде у замку, оде пред Сенадинову кућу да се правда. Пред народом, да се правда. (АДГП 70); Превозили су пијесак. Пијеска је било на све стране. (АДГП 40); Лијечили су Сајму, лијепу невесту, што је изгубила памет, лијечили како су могли и како су чули, али узалуд. Лијечили су и моју мајку, али узалуд. (АДГП 11);

(13б) Данас сви кажу да су осамдесете године Југославије биле сите године, и јесу биле сите. (АДГП 46); Он је стигао без иједне ријечи. И живио је, у Ерозији, без иједне ријечи. (АДГП 55);

(13в) Сафет и ја, све виши, а софра, све тања. [...] Гардероба све краћа, а очева плата све тања. (АДГП 53); Ја сам репа без коријена, кћер сам без родитеља – немоћни су да ми помогну, сестра сам без брата – мој брат нестаје као снијег у прољеће, жена сам без мужа, курва без швалера, мајка без плода. (АДГП 138); И кућио се отац, трун по трун, ексер по ексер. (АДГП 29); (13г) Бијеше то с прољећа. Као што нестаде снијег, нестаде и мој отац. Као да се излио низ олук, као да се улио у шахт, као да је испарио. Ни трага од оца. Нити га ко видио, нити се коме јавио. Нити је писмо оставио. Ништа. (АДГП 178); Али, деведесетих, без посла, отац није слушао о филозофији, није слушао озбиљну музику, ни радио-драме, не – више ништа од тога. (АДГП 58); Нико, ни мушко ни женско, ни старо ни младо, нико од оног народа што је славио, не рече *полако*. (АДГП 70)

Халиловић комбинује и понављања више лексема у одељку текста са парегменонским појављивањем истокоренских лексема. Овај поступак удружује се са опонирањем уобличеним у супротне реченице, са синатроизмом („гомилање семантички разнородних елемената обједињених једино синтаксичким функцијама” (Ковачевић 2000: 147)), парцелацијом и сл, градећи хибридне, вишеслојне стилематичне структуре, што илуструјемо потврдама групе (14а). Међу оваквим фигурама, најдиректнија евокација фолклорних језичких образаца јесте употреба етимолошке фигуре. Али чињеница да је у анализираним романима има мало, те да је у оба примера (14б) спој заправо исти ((*и*)зимити зиму), још једном потврђује да Халиловић не прибегава миметичком подражавању фолклорног израза, већ га оживљава суптилним асоцирањем.

(14а) Распродаше се и плацеви око оног нашег, нови власници почупаше дрвеће које је отац засадио, почупаше да им не смета за изградњу, али не засадише ништа. А земља ради, а киша носи и односи. (АДГП 30); Мајка је завршила основну, сједила у кући и чекала. Чекала и венула. Моја тиха мајка, са именом своје мајке, ни на улицу, ни у народ, није имала куд. Никуд. (АДГП 33); Дошао! Дошао и тај црни час када је Нуман сазнао да је неки други Нуман дошао са оцем и братом, у њену кућу. Дошли да просе Ајлу. И испросили. (ЉБГ 43); Кад је рекао да ће хранити сестру њену и два брата, пристала. Пошла, отишла. (ЉБГ 28);

(14б) Купус смо садили у врту и парадајз, па би много однијела ерозија, а мало би остало нама – направили бисмо бар пола бурета и тако бисмо зимили зиму. (АДГП 60); „Ти знаш, зиме смо изимили захваљујући Лису, знаш да ми даје тексас за гријање.” (АДГП 75)

Поновљени кратки сегменти чија је синтаксичка структура иста јављају се и у варијанти где је поновљен и по (најмање) један исти лексички елемент, у истом облику или у различитим граматичким формама:

(15) Народ жељан бруке, жељан крви, жељан опричавања – тражио је мог оца. (АДГП 179); Видио је нешто страшно. Донио је нешто страшно. Ћутао је нешто страшно. (АДГП 55); Професор Сипац, свакога дана, на сваком мјесту, сваком човјеку, диктирао је свој тестамент. (АДГП 159)

Додатни стилогени набој првом примеру даје то што понављање почива на кумулацији, са три пута експлицитаном – дакле, два пута редувантом – лексемом *жељан*.⁵ Сама по себи стилематична, кумулација се у Халиловићевом прозном изразу додатно истиче и стилски интензивира и другим поступцима, као што је њено синтаксичко, текстуално и графостилемско раздвајање:

(16) Али, не рекох то ни оцу ни мајци.
Прећутах.
Не знадоше. (АДГП 132)

2.3. Трећи слој стилских средстава који издвајамо као слој који кореспондира са језиком фолклорних жанрова јесу устаљени изрази и фразеолошке јединице. Оне се дословно, у својој оригиналној форми инкорпорирају у текст или бивају модификоване на различите начине. Крајњи степен модификације формулативних изрази јесте Халиловићева

5 Слично региструје Милка Николић у лингвостилистичкој анализи Андрићеве збирке *Деца*, а везано за модусе трансформације напоредних конструкција у стилски маркиране. Она закључује да је један од тих модуса понављање односно експлицирање „јединица које у стилски неутралној варијанти исказа остају елидирани“ (Николић 2022: 206). Нина Ђеклић у приповеци *Прича* Горана Петровића издваја метафору и њој блиске фигуре – хипотипозу, алегију и градицију, те констатује слично умножавање и интензификацију стилогених поступака какво овде региструјемо у Халиловићевом прози: „Оне су у приповијести ослужене и другим стилским фигурама – екскламацијом, парцелацијом, ономапојејом, елипсом, кумулацијом, итд.“ (Ђеклић 2023: 15)

инвенција којом, по моделу устаљених и познатих, креира нове, често захватајући лексику из лексичких слојева својствених разговорном, савременом, свакодневном „ниском” стилу. Проучавајући епифонемско и ентимемско структурирање дијалекатског текста управо на корпусу дијалекатске грађе забележене на терену Тутина, Новог Пазара и Сјенице, Б. Вељовић и М. Николић закључују како је „сасвим очекивано да у тип дискурса у коме информатори најчешће причају причу о сопственом или животу/свету уопште буду уткани искази који дато искуство сумирају, верификују, и који те се стога стога се неретко у овој служби срећу гномски искази, као језгровити, колективно препознатљиви и лако памтљиви” (Вељовић, Николић 2019: 157). Приповедни свет Халиловићевих романа, испуњен легендарним причама у којима се евоцирају митски мотиви, али и локалне фолклорне и урбане легенде, често је уобличен управо таквим исказима, по форми одредивих као кратке народне мудрости („мали жанрови”) који су, како о народним пословицама каже Јовановић Симић (2014: 10) „на сечној тачки између поетског, реторичког и дидактичког текста”. Међу оваквим кратким формама уочљиве су и препознатљиве неизмењене, у говорном језику уобичајене:

(17) А послије се сви забавише о свом јаду. (АДГП 55);
 Не проговара ни црну ни бијелу. Завезана му уста као
 и прије што су била. (АДГП 56); „Ех, курвару, курвару,
 пала ти је сјекира у мед.” (АДГП 108); Од јутра до сутра
 била је крцата (ЉБГ 59)

За Халиловићев приповедни израз карактеристичан је други модел дијалога са традицијом фолклорних „малих жанрова” у приповедању. То су различите модификације на семантичком и синтаксичком нивоу. У једном од, да их тако оквирно али непрецизно одредимо, модела, уводе се лексички паралелизми. У првом примеру групе (18а) нефразеолошки део исказа кореспондира са фразеолошким посредством лексичког елемента који им је заједнички (*крити ноге* → *као змија ноге*), док је у другом у фразеолошку јединицу

уметнута лексема која идентификује њено значење (*крупнију*) и која кореспондира са компаративом прилога у другом делу парне конструкције (*потуљеније*). Лексичке модификације удружене са синтаксичким паралелизмима илустрujemo примерима (186). У њима Халиловић опет користи различите поступке: декомпоновање блокираног споја *рекла-казала* у првом примеру групе (186) (у примеру праћено устаљеним поређењем са парегменоном као формативним поступком), те декомпоновање фразема *бели свет* увођењем антонимске одреднице *црни свет*:

(18a) Мајчине споре ноге, заувјек отечене, крили смо као змија своје ноге, а оца и нисмо узимали у збор. (АДГП 47); [...] тако ти крупнију со сипају на рану, а потуљеније се церакају. (АДГП 47);

(186) *Рекла и казала* увијек су ишле заједно, као рука и рукавица. (АДГП 50); Желио је да, као аутостопер, пође друмовима и црног и бијелог свијета. (АДГП 25)

Халиловић од идиоматских израза гради и друге дводелне структуре додавањем једне, нове, неуобичајене. Она може бити структурно паралелна идиоматској (*прсте у очи* → *нокте у душе*; *кожа на добош* → *душа међу курве*). Проширена је на ниво предикатске реченице која је у напоредном односу са фразеолошким елементом на који се надовезује (супротно: *није цвилио као пас већ ћутао као човек*; саставном: *бринути туђу бригу и претресати туђе постеље*), или остварена и поредбеном конструкцијом, када семантички успоставља еквиваленцију и одређену врсту експликације:

(19) Као да су сва та дјеца истраживала, колико дубоко могу *забити прсте у наше сузне очи*, а нокте у наше најезене душе. (АДГП 50); Као кад поплава ишчупа дрво и баца га, рат је у Ерозију бацао и неког студента који *није цвилио као пас* већ ћутао као човјек. (АДГП 55); „Мајко мила, хоће ли ико остати... а ко остане, хоће ли му отићи душа међу курве, а кожа на добош?”, говорио је мој отац, уздисао... (АДГП 59); *Гладан међу ситима*, то је – као

балон међу иглама. (АДГП 66); Сви су бринули туђу бригу и претресали туђе постеље. (АДГП 39)

Квазиизреке, конструисане по форми и у духу народних, илуструју инвентивност Халиловићевог језичког израза и напетост између фолклорног и урбаног. Овакве форме могу укључити и риму (примери 20б и 20в), подражавајући тако народне изреке и пословице у стиху. Док пример (20а) задржава форму и део вокабулара народне мудрости, као и „свевременску”, општу поуку – а заправо реферише на потпуно реалну савремену ситуацију у Новом Пазару (шверц и препродаја гардеробе) – пример (20в) се, осим по форми и рими, потпуно удаљава од интенције да саопшти „универзалну истину”:

(20а) Ништа се у држави није производило осим смрти, а свака нога тражи чарапе и свака задњица тражи гаће. (АДГП 64);

(20б) За једну рђу, коцкара – тај је медом мамио, а пошто је намамио, мрвицама је хранио. (ЉБГ 33); Нисам смјела да погледам брату у лице, да не би заплакао; иако мој близанац, он је био такши, на сузу лакши. (АДГП 49);

(20в) Десило се да двојица краду један другог па се сретну – један другоме крао блокове, а други првоме штокове, а све то из мрака видио трећи који је, ваљда, такође кренуо да краде. (АДГП 40)

Анализирајући фолклорне и фразеолошке елементе у поезији Васка Попе, Јелена Јовановић Симић истиче да је необична песникова „способност да читаоце увек изненади нечим познатим” (2022: 47). Слично се може рећи и о стилу Енеса Халиловића: осим тога што „препричава” познате истините или легендарне приче (или, пак, истините догађаје који су добили ауру мита), Халиловић се *познатоме* враћа и употребом устаљених кратких форми, модификујући их или градећи нове које читалац *препознаје* у форми или лексиси. Ако је „говорни клише [...] сложенији од обичног језичког текста због свог удвајања: за описивање се не узимају обичне

језичке јединице, него готов текст” (Јовановић Симић: 2022: 47), можемо рећи да се Халиловић истовремено и користи таквим готовим микротекстовима и удаљава се од њега својим интервенцијама. А када интервенише, модификује или конструише нове, ипак призива целовиту или оригиналну слику, како то Н. Радуловић описује у вези са усменом сликом:

Ако је формулативна, предвидљива, ако припада истом фонду знања који слушаоци деле са извођачем, да ли је онда могуће да се већ при започињању слике активира – према естетици истоветности, која одређује њихов хоризност ишчекивања – цела слика, те се тиме целовитост слике конституише још и пре формалног завршетка стихова (гуслања, певања)? [...] Али, стабилност слика као да говори и о истовременој супротној могућности; упоредо са секвенцијалношћу, нужном у развијању текста, слике стоје у ’спремишту традиције’, одакле се реализују путем ’менталног текста’. (Радуловић 2014: 233)

3. „Спремиште традиције” јесте суд из којег Енес Халиловић вишеструко захвата – од жанровских обриса, преко мотива и симбола, наративног тона, па све до језичко-стилских микроформи које смо у раду издвојили и представили. Међутим, Халиловић их не подражава у дословном облику. Његове лингвостилистичке алузије на фолклорно приповедачко наслеђе показују активан однос писца који рекреира обрасце у модификоване, сасвим нове јединице. Осим тога, Халиловић ретко, по изузетку, употребљава један стилематични поступак. Његова онеобичајења су хибридна, ослободена умножавањем различитих фигура или коришћењем више различитих стилогених јединица. Наведене специфичности јављају се и унутар реченице, али и на нивоу већих текстуалних целина.

На крају, да се послужимо констатацијом коју Елма Халиловић износи када говори о Бранку Миљковићу, многи песници „су мишљењем и певањем откривали нове песничке

просторе ширећи поље модерног, а користећи елементе традиционалног” (Халиловић 2014: 145). Управо то је, можда, једна од особености Халиловићевих романа који суптилно, ненаметљиво обједињују језичку матрицу прошлих времена са савременом, урбаном – а обједињује их оригинални и посве самосвојни рукопис аутора.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Јана. „Пад из мита у историју”, *Кораџи*, год. 47, св. 1/3, (2013): 208–214.
- Bošković-Stulli, Маја. „О рећеници usmenog pripovjedača”, у: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb: Mladost, 1975. 153–174.
- Вељовић, Бојана, и Милка Николић. „Епифонемско и ентимемско структурирање дијалекатског текста”. *Брендрави у књижевности, језику и уметности*. Д. Бошковић, М. Ковачевић, Н. Бубња (ур.). Крагујевац: ФИЛУМ, 2019. 153–170.
- Вукићевић 2006: Вукићевић, Драгана. „Стилска фолклорна обележја српске реалистичке приповетке”. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 71, 1–4 (2006): 23–51.
- Детелић, Мирјана, и Лидија Делић. „’Проклет био на оба свијета’”: функционално и семантичко раслојавање клетви у усменој епици”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 61/3, (2013): 633–656.
- Zima, Лука. *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom* [pretisak izdanja JAZU iz 1880]. Zagreb: Globus, 1988.
- Zinka, Marija. „Sintaktički i semantički položaj apozicije”. *Jezik* 55 (1988): 129–143.
- Јовановић Симић, Јелена. „Фолклорни и фразеолошки елементи у поезији Васка Попе”. *Семинар српског језика, књижевности и културе: предавања*. Д. Мршевић-Радовић, Б. Сувајџић (ур.). Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2022. 41–54.
- Јовановић Симић, Јелена. „Хумане поруке (српских) народних пословица”. *Узданица* XI/2 (2014): 7–20.
- Ковачевић, Милош. „Хомографијске и хомофонијске фигуре у афоризму”. *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд, 1998. 137–156.
- Ковачевић 2000: Ковачевић, Милош. *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин, 2000.

- Матић, Александра. *Фолклорни обрасци у српској књижевности романтизма, авангарде и модернизма*, докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2019. <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/17552> (преузето 8.8.2024)
- Николић, Милка. „Исказивање супротности у роману *Травничка хроника*”, у: *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1: *Језик и стил српскога романа*. М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.). Крагујевац: ФИЛУМ. 2022. 41–51.
- Николић, Милка. *Поетизми и прозаизми (Лингвостилистички поглед на језик српских писаца)*. Андрићград: Андрићев институт, 2022.
- Петковић, Јелена. „Хомографијске и хомофонијске фигуре у књижевном изразу Матије Бећковића”, у: *Матија Бећковић у поетолошким и стилистичким анализама*. Е. Кустурица (ур.), М. Ковачевић (ур. едиције). Андрићград: Андрићев институт, 2019. 293–304.
- Петковић 2023а: Петковић, Јелена. *Двострука негација у српском језику*. Андрићград: Андрићев институт, 2023а.
- Петковић 2023б: Петковић, Јелена. „Добрило Ненадић и језичко завичајно наслеђе: лингвистички и образовни контекст (на примеру романа *Време кокошки*)”. *Зборник радова Педагошког факултета у Ужицу* 25, 2023б. 129–142.
- Радуловић, Немања. „Визуелни карактер усмене формулативности”. *Књижевна историја* бр.46, св. 152 (2014): 205–240.
- Беклић 2023: Беклић, Нина. *Стил српске прозе и драме*. Андрићград: Андрићев институт, 2023.
- Халиловић 2014: Халиловић Е. „Разговори Бранка Миљковића са усменом традицијом”, у: *Бранко Миљковић: моћ речи, зборник радова о стваралаштву Бранка Миљковића (1934-1961)*. Лаковић, Александар (ур.). Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 2014. 145–154.
- Škiljan, Dubravko. *Leksikon antičkih termina*. Zagreb: Antibarbarus – Latin et Graeca, 2003.

ИЗВОРИ

- АДГП: Халиловић, Е. *Ако дуго гледаш у понор, Дијалог о празници*. Београд: Лагуна, 2021.
- ЉБГ: Халиловић, Е. *Људи без гробова, Голдбахова хипотеза*. Београд: Лагуна, 2021.

Ilijana Čutura
Julijana Despotović

FOLKLORE FEATURES OF ENES HALILOVIĆ'S
PROSE STYLE

Summary

This paper will examine specific linguistic and stylistic characteristics of Enes Halilović's prose. Focusing primarily on the syntactic level, the analysis will address various forms of double naming, linguistically hybrid repetitions (complemented with other figures of speech or followed by them), as well as established units that are frequently modified. The findings demonstrate that these characteristics manifest not only at the sentence level, but also within larger textual units. Furthermore, some of these features transcend individual works, representing a hallmark of Halilović's prose style. A common thread among these elements is their indirect allusion to the language of oral storytellers, which aligns with the thematic and motivational elements present in Halilović's novels.

Keywords: Enes Halilović's prose, repetition, accumulation, double naming, syntactic parallelism, folklore features of storytelling

Биљана Р. Николић Мастоd
Весна Р. Крајишник*
Филолошки факултет, Београд

Оригинални научни рад
УДК 811.163.41'243'342
DOI 10.7251/LIK2516091N
Рад примљен: 27.2.2025.
Рад прихваћен: 11.7.2025.

ГРЕШКЕ У УСВАЈАЊУ ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКОГ СИСТЕМА СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Током усвајања српског као страног језика, као и било ког страног језика данас, обично се полази од усвајања гласовног и графијског система. У том језичком систему страни студенти се суочавају са специфичностима изговора и писања појединачних гласова и графема, што им представља мање или веће потешкоће, у зависности од њиховог матерњег језика или језика који су усвојили као L2. Како се напредује са усвајањем језика, изазови у продукцији српског језика на нивоу стандардне фонетике и фонологије постају све већи - изговор и писање фонетски сложених гласова, употреба дијакритичких знакова, усвајање законитости гласовних промјена, интонација ријечи (и реченице), позиција акцента у ријечи, квантитет и квалитет акцента итд.

У раду ће се указати на значај поштовања нормираних језичких законитости фонетско-фонолошког система у настави српског као страног језика, али и на неке прихватљиве алтернативе у процесу усвајања језика. Наиме, док неке законитости морају да се поштују од самог почетка учења како би се постигло разумијевање изговорене или написане информације, неке друге немају толики значај у перцепцији читаоца или слушаоца, чак ни на вишим нивоима знања.

Кључне ријечи: продуктивне вјештине, фонетско-фонолошке грешке, српски као страни језик, ниво знања

* krajsnikv@gmail.com

1. Увод

У настави српског језика, како матерњег тако и страног, усвајају се стандардне, нормиране законитости језика. И док је циљ овладавања српским као матерњим језиком разумијевање језичких појава и система, циљ усвајања српског као страног језика је функционална употреба језика у процесу комуникације на том језику, на синхронијском нивоу, углавном без дубљег залажења у поријекло неких појава или законитости. *Заједнички европски оквир за живе језике* (ЗЕОЈ) врло оквирно наводи потребна фонетска и фонолошка знања за сваки ниво језичке компетенције:

A1 – Изговор се своди на ограничени репертоар упамћених израза и ријечи и може се разумјети уз извјестан напор изворног говорника који је већ имао искуство сличних ситуација.

A2 – Изговор је углавном довољно јасан да би се разумио, уз присуство „јаког” акцента и саговорник понекад има потребу за понављањем.

B1 – Изговор сасвим разумљив, чак и ако се понекад „чује” акценат странца и праве грешке у изговору.

B2 – Изговор и интонација су му јасни и природни.

Ц1 – Може да прилагођава интонацију и тачно употребљава акценат да би изразио fine нијансе значења.

Ц2 – Као Ц1 (ЗЕОЈ, 2003: 129).

Ове очекиване компетенције односе се на све стране језике. Међутим, њихово усвајање и продуктивно владање свакако зависи од фонетско-фонолошких специфичности сваког језика, а сложеност овог система ће резултирати и степеном остварења предвиђене компетенције (нпр. сложеност српског акцента, у квантитативном и квалитативном смислу, свакако ће утицати на ограничено остваривање стандарда предвиђеног за Ц1 ниво, за разлику од других језика који немају тонски акценат).

Усвајање језика, па тако и српског као страног језика, знатно је лакше уколико постоји системски приступ одговарајућим језичким појавама. И док су неке језичке области

егзактније и тиме лакше за системски приказ (падежни систем, конјугација, компарација, слагање времена, дистрибуција енклитика итд), неке друге није лако системски приказати, а њихово усвајање често зависи и од нелингвистичких чинилаца. Један од таквих система је фонетско-фолошки систем.

2. Теоријско-методолошки оквир истраживања

Свако ко се бави наставом страног језика разуме колико је то комплексан процес који подразумева поступност, креативност, способност повезивања језичких појава у мини системе, али и предвиђање грешака које студенти² неминовно праве у продукцији језика (говор и писање). У новије вријеме глотодидактичари и наставници практичари су се доста бавили анализом грешака (Звекић-Душановић 2016, Бабић 2016, Перишић Арсић 2016, Милошевић 2016, Ранђеловић 2020, Морабито 2020, Милановић, Стојичић 2020, Петровић 2020, Бабић 2021). Циљеви ових истраживања јесте детекција грешака, разумевање њиховог појављивања и препоруке за њихово исправљање, али и предређивање.

Грешке се јављају у свим аспектима језика. Можемо слободно рећи да не постоји ниједан језички систем у коме се неће појавити грешке у процесу усвајања језика.

У овом раду ће се указати на типове фонетско-фолошких грешака које су уочаване током дугогодишњег рада са страним студентима (одрасли полазници), различитих матерњих језика и земаља поријекла. Грешке су биљжене током њихове усмене продукције и издвајане из њихових писаних исказа. На овај начин је добијено преко хиљаду погрешака (1318) које су настале у оквиру фонетско-фолошког система. За потребе овог рада грешке су само оквирно систематизоване јер би детаљна систематизација и дубља анализа узрочно-последичне везе са матерњим језиком захтијевала значајно обимнији рад.

2 У раду ће се користити термин *студент*, под којим се подразумевају сви они који уче језик, без обзира на узраст.

Циљ овог рада је да се, поред указивања на грешке које се појављују у једном релативно затвореном језичком систему, укаже и на препоруке за стварање минимума у фонетско-фонолошком систему, којим би се, упркос несавршености исказа (говореног или писаног), остварила прихватљиво разумљива комуникација за сваки ниво знања.

3. Значај фонетике и фонологије

Овладавање фонетско-фонолошким системом неког језика најважнији је предуслов за успостављање и развијање говорне дјелатности. „Без изговорних навика немогуће је формирати било каква комуникативна умења: оне су основ за остваривање, макар и елементарне, комуникације, и то не само у усменим видовима говорне делатности (аудирање, говорење), него и у писменој форми” (Кончаревић 2004: 117).

Када се говори о фонетици, фонологији или графици у контексту српског као страног језика, преовладава врло површно мишљење да страни студенти лако усвајају овај систем јер је заснован на томе да сваком гласу одговара једно слово (Аделунгов ортографски принцип *Пиши као што говориш, а читај као што је написано*). Међутим, у зависности од матерњег језика страног говорника или неког L2 који је претходно усвојио, овај принцип може да олакша, али и да значајно отежа усвајање фонетско-фонолошког система српског језика.

Према резултатима једног од бројних испитивања, у речима српског језика има у просеку 45,76% вокала, а 52,24% консонаната, а то га сврстава међу језике са високим постотком вокала у речима. Ипак се многи странци тешко привикавају на изговор српских речи (*српски* је једна од њих). То се дешава зато што се, поред нових гласова, јављају и гласовни склопови који нису уобичајени у њиховим матерњима језицима. (Мразовић 2009: 57)

У ЗЕОЈ-у се наглашава да фонолошка компетенција „подразумијева знања и способност опажања и продукције:

гласовних јединица језика (фонеме) и њихове реализације у посебним условима; значењских елемената разликовања фонема (назалност, палатализација и сл.); фонетских структура ријечи (структура слога, акцентовање ријечи, тон, асимилација и сл.); прозодијских елемената (акцент, ритам, интонација, асимилација, квантитет самогласника, јачина изговора дужина/краткоћа слога и сл.)” (ЗЕОЈ 2003: 129).

Кончаревић наводи значај активне и пасивне компоненте у језичком минимуму, па тако и у фонетици, наводећи да „садржај активног минимума чине углавном фонеме; пасивни минимум укључује и варијанте фонема (одсуство тих позиционих варијанти у говору ученика не ремети комуникацију, оне се, иначе, замењују или варијантама фонема из матерњег језика или се та фонема изговара у слабој (неутралној) позицији” (Кончаревић 2004: 121). Ауторка такође наводи да је за усвајање активног минимума потребна наглашена концентрација, те да је имитирањем матерњег говорника могуће постићи задовољавајућу артикулацију, за разлику од пасивног минимума који се одвија спонтано и доводи до бољих резултата.

3.1. Артикулација гласова

Гласовни и прозодијски систем језика усваја се током цјелокупног учења језика, са сваком новом ријечју, али је његово усвајање најинтензивније на почетном нивоу учења, као што је случај и са другим језичким системима. Већ на самом почетку, при првом сусрету са српским језиком, страни студент чује гласове, као изоловане јединице или повезане у ријечи, покушава да их понови и запише. Приликом првих покушаја артикулисања гласова (ријечи) очекивати је да се појаве мањи или већи проблеми, у зависности од артикулационе сложености гласа, његове позиције у ријечи, контакта са другим гласовима, али и од припремљености говорног апарата условљене матерњим језиком.

Многи ученици, поготово одрасли, способност изговора неког другог језика доживљавају као: способност

да науче разликовати и производити непознате гласове и прозодијске елементе; способност произвођења и повезивања секвенци непознатих гласова; способност, да као слушаоци, уоче у говорном низу препознатљиву структуру фонолошких елемената (подијелити га на значењеске и разликовне елементе); разумијевање и владање процесима рецепције и продукције гласова који се могу примијенити на свако ново учење језика. (ЗЕОЈ 2003: 120-121)

„Апроксимација страног изговора испољава се у два правца: (а) у приближном артикулисању гласова заснованом на одбацивању неких њихових фонолошки небитних обележја (квалитативни аспект), и (б) у ограничавању броја гласова и интонационих модела који су предвиђени за усвајање (квантитативни аспект, тзв. минимизација)” (Кончаревић 2004: 119).

Овоме бисмо додали још један правац, а то је замјена једног гласа другим, артикулационо лакшим, или већ познатим гласом (тзв. супституција).

Највећи проблем страним студентима представљају сложени гласови (уколико их немају у свом матерњем језику) – фрикативи и африкате: *ж/ш/ђ/ћ/џ/џ/џ*, као и палатални сонанти *љ* и *њ*, али и вокално *р*. Ове гласове студенти на почетном нивоу учења тешко разликују када их чују, те их због тога и погрешно записују, чиме се проблем слушања и артикулације преноси и на графичку. Због тога студенти прибјегавају алтернативним рјешењима: упрошћавају артикулацију ових гласова, фонолошки их неутрализујући, чиме губе дистинктивну функцију: *ш > с* (*поста, досао, писем*), *ж, џ > з* (*муз, зут, зеп*) и *ч > ц* (*цекај, цевацици, цаса...*), а палаталне сонанте у непалаталне парњаке *н* и *л* (*Лублана, поле...*) или их међусобно мијешају (*куча, маћка, роћак, комжија, нашем* (нађем) и сл.).

Код говорника појединих матерњих језика можемо очекивати типичне грешке у артикулацији појединих гласова: матерњи говорници шпанског језика тешко уочавају дистинкцију између гласова *в* и *б* (*боли ме брат*), матерњи говорници арапског језика имају проблем са дистинкцијом међу

вокалима у српском језику (*Богрод, фукултат*), студенти из Грчке све гласове који се у латиничном писму обиљежавају дијакритичким знацима своде на непалаталне (ш > с; ж > з; ч / ђ > ц), студенти источноазијских земаља не могу да артикулишу глас р и доследно га замјењују лабијалом л (*либа, лужан, стала, Бланко, ладимо у палу...*), а посебан артикулациони изазов (како у перцепцији, тако и у продукцији) за њих представља вокално р, умјесто кога врло често често изговарају и пишу вокал у (*бузо, цун, цутати, цуква...*).

Проблеми са артикулацијом гласова и њиховим алтернативама у говору и писању обично се превазилазе како напредује усвајање језика, али индивидуалне артикулационе особености задржавају се чак и до највиших нивоа знања. Уочавање и кориговање грешака на нивоу артикулације гласова и ријечи представља дуготрајан процес и циљаним и добро осмишљеним вјежбама могуће је довести изговор страног говорника до тога да не представља проблем у комуникацији, писаној или говорној.

3.2. Акценат и интонација

Стандардни српски језик има врло развијен акценатски систем, са четири акцента различитих квалитативних и квантитативних обиљежја и једном неакцентованом дужином, а положај акцента у ријечи је релативно слободан. Усвајање овог система у српском језику врло је захтјеван задатак за стране студенте. На опажање (слушање) и продукцију (говор) различитих тоналитета у ријечи утичу бројни лингвистички и ванлингвистички параметри (утицај матерњег језика, слух, музикалност...). Уколико се сложимо да је „сваком човјеку својствена мања или већа осјетљивост за висину тона” (Симић, Остојић 1981: 140), то нам може бити добра полазна основа за увођење страних студената у мелодију српског језика. Наставник треба да буде свјестан чињенице да сваки студент доноси неки акценатски систем из свог матерњег језика који врло често омета усвајање мелодије српског језика (позиција акцента у ријечи, тоналитет и дужина акцента, број акцентованих слогова у једној

ријечи, ударни акценат итд). Већ на самом почетку учења, са усвајањем првих ријечи, појавиће се и грешке у акцентовању, а најочљивије су оне које се односе на мјесто акцента у ријечи (*факултѐт, другари́ца, аутобѹс, кѹновати...*), скраћивање акцента тамо гдје је предвиђен дуг акценат (*нѐт, шѐст, сѐм* (не бити у друштву), *грѐд...*), дуљење последњег вокала (*читаѓ, спавала̄, устајѐм...*), промјена интонације, уочљива посебно код дугих акцената (*ма́јка, сѹнце, вре́ме, пи́сати...*). Овакве појаве не би смјеле остати дуго у употреби јер, уколико се не реагује на почетку учења, остаће трајне грешке. Пошто се у нашем језику тонеме не обиљежавају у тексту, требало би захтијевати од студената да за сваку нову ријеч обиљеже наглашени слог, како би се, прије свега, одредило правилно мјесто акцента, које, уколико је погрешно, одвлачи пажњу слушаоцу у примању и разумијевању информације. Правилно мјесто акцента у ријечи дозвољава прелазак на следећу етапу у препознавању и изговору акцента, а то је дужина и тон акцента. „У језицима са тзв. *музичким акцентом* какав је у великој мјери наш књижевни језик, тонски контрасти међу дијеловима исте ријечи имају фонолошку вриједност” (Симић, Остојић 1981: 140). Дужину акцента је једноставно увјежбавати у опозијама ријечи са кратким и дугим акцентом, што временом даје врло добре резултате (*грѐд/грѐд, ка̀дѐ/ка̀да, крѐј/крѐј...*). Уочавање дистинкције дуг/кратак вокал знатно је лакше од уочавања тонске дистинкције, па самим тим је и тежа продукција. Најтеже је постићи дистинкцију у интонацији (узлазност/силазност), посебно код кратких акцената, што и не мора да буде приоритет у учењу језика (и многи матерњи говорници често не успијевају да чују и искажу ову опозицију), поготово због тога што она у функционалном смислу најмање утиче на правилност изговора и разумијевање.

Акценатски систем представља супрасегментални ниво српског језика, а варијанте његовог појављивања, чак и у стандардним дијалектима, велике су и подложне сталној промјени. То би могао бити један од разлога зашто се у дидактичким материјалима за српски као страни језик скоро нигдје не помиње, а камоли да се указује на позицију акцента и дистинкцију тоналитета и дужине.

Бавећи се могућностима перцепције и продукције акцената код страних студената, Д. Божовић је 2013. године спровела анкету међу лекторима за српски језик у земљи и иностранству о томе да ли на својим курсевима посвећују пажњу акцентима. Том приликом су добијени одговори да су акценти тема која одговара само напредним ученицима, да су и сами несигурни у вези са акцентима, да је објашњавање овог система непотребно или презахтјевно за странце, да акцентима евентуално посвећују део часа (Божовић 2016: 96-97). Божовић је 2011. и 2013. године на Универзитету у Хелсинкију финским студентима, који похађају часове српског језика различитих нивоа знања, одржала два курса посвећена акцентима. Резултати тестирања студената указују на значајан фондус грешака које су махом настале под утицајем матерњег језика, али и на могућност превазилажења истих добро осмишљеним циљаним вјежбама и биљежењем наглашених слогова у текстовима (Божовић 2016).

Многи стручњаци из области примијењене лингвистике имају подијељене ставове о томе колики је значај акцента у процјени нивоа знања страних студената, као и о томе да ли је могуће да студенти, чији матерњи језик није тонски, усвоје тон у страном језику. Истраживања су показала да студент правилним приступом и уз контролу наставника може да напредује и у препознавању и у продукцији. Међутим, нејасно је да ли студенти који већ говоре један тонски језик брже усвајају други тонски језик од оних студената који не говоре ниједан тонски језик (Colantoni, Steele, Escudero 2015: 319, у Божовић 2016: 95).

Као и акценат ријечи и интонација реченице је значајан сегмент прозодијског система српског језика. С обзиром на то да је ред ријечи у српском језику релативно слободан, „за правилно схватање онога што се жели казати интонација реченице као и њен логички акценат (истицање важности) имају изузетан значај” (Мразовић 2009: 55). Страни студенти чији матерњи језик потиче из исте или сродне језичке породице као српски језик обично немају проблема приликом уочавања и исказивања интонације реченице. Код студената из азијског говорног подручја (Кина, Јужна Кореја, Јапан)

примјетно је теже постизање интонационе разлике између реченица у функцији потврдног исказа и оних у функцији питања или усклика. Међутим, скоро код свих студената проблем са интонацијом се јавља у реченицама са енклитичким облицима ријечи и тај проблем се задржава и до највиших нивоа знања. Наиме, у српском језику се енклитике (без обзира на њихов број) изговарају у једном артикулационом захвату, као акценатска цјелина са претходном ријечју која носи акценат, што је страним студентима изузетно тешко и као по правилу наглашавају енклитику (посебно последњу енклитику у низу), чиме се знатно ремети интонација цијеле реченице (*Ја сам м^н рекао. Она ме ј^г посетила. Хвала в^ѐм...*). Са енклитикама се страни студенти сусрећу већ на почетном нивоу учења (рефлексивни глаголи, перфекат, футур, енклитички облици личних замјеница) у једноставним исказима и реченичним моделима и већ тада је потребно указивати на акценатске и интонационе специфичности оваквих појава.

3.3. Фонолошке алтернације

Видјели смо из напријед реченог да српски језик има релативно добар однос вокала и консонаната у ријечима. Упркос томе, страним студентима неријетко тешкоће прави дистрибуција гласова. И док су говорници матерњег језика „довољно увјежбали изговор сваког гласа да би се могло мислити о некаквим сметњама на том плану” (Симић, Остојић 1981: 207), страни говорници ће, услед непознавања правила гласовних алтернација, имати потешкоће у реализацији појединих гласова или скупова гласова у ријечи.

За разлику од артикулације гласова, акцента и интонације, на правилно фонолошко алтернирање не утиче у толикој мјери матерњи језик или L2, слух или нека друга индивидуална предиспозиција, из простог разлога што постоје егзактна правила за овај процес. Међутим, начин усвајања ових правила није исти код матерњих говорника и оних који уче српски као страни језик. Док матерњи говорници правила алтернирања уче у школи кроз програмске садржаје, системским приступом и својеврсним дрилом кроз вјежбе и

тестове, страни говорници их усвајају учењем нове ријечи и њене парадигме. Ни у једном дидактичком материјалу намијењеном за учење српског као страног језика фонолошке алтернације нису груписане у један или више посебних језичких јединица (као што је случај са глаголским временима или падежима). Ово је сасвим разумљиво из простог разлога што страни студенти нису нужно филолози да би морали знати стручну лингвистичку терминологију (која је неопходна за објашњење ових алтернација), нити се све алтернације у подједнаком интензитету јављају у свим језичким сегментима (нпр. *јотовање* се обично везује за компаратив, *палатализација* за вокатив, *сибиларизација* за локатив, *прелазак л у о* за генитив именица и радни глаголски придјев итд). С обзиром на то да се фонолошке алтернације јављају у процесу творбе (нове ријечи или њеног граматичког облика), сасвим је природно да се оне везују управо за усвајање нове ријечи и њене промјене у синтагми или реченици.

Већ на самом почетку учења српског као страног језика, усвајањем првих комуникативних модела, страни студент ће бити у ситуацији да научи како да се представи. У реченици: „Ја се зovem Себастијан.“, у презенту глагола *звати се* појавиће се алтернација *превој вокала* у коријену ријечи. На питање: „Шта радиш у Србији?“, одговориће: „Учим српски језик.“, чиме ће извршити *алтернацију сугласника по звучности*. На питање: „Где живе твоји родитељи?“, одговориће, нпр: „У Америци“ и извршиће *сибиларизацију* итд. Гласовне промјене ће се јављати у парадигми свих врста ријечи: именица (*пас-пса, рука-руци, књига-књизи, цвет-цвете, човек-човече, муж-мужем, девојка-девојака...*), придјева (*брз-бржи, танак-тањи, храбар-храбра...*), глагола (*читао-читала, рекао-рекла, казати-кажем, (под+)писа-ти-потписати...*), бројева (*један-једна, осам-осми, пет(+десет)-педесет...*), приједлога (*с-са, уз-уза...*), замјеница (*којег-ког, мојег-мог...*), прилога (*кад-када, сад-сада...*) итд.

Фонолошке алтернације код страних студената неће представљати толики проблем у говору колико у писању. Наиме, због тежине изговора консонантске групе у којој

алтернирају консонанти, у већини случајева ће студенти правилно изговорити ријеч захваљујући томе што ће њихов говорни апарат, без посебног стимулуса, извршити алтернацију (алтернације по звучности, мјесту изговора, губљење сугласника, у неким случајевима и јотовање), али за неке алтернације ће бити потребно додатно објашњење или помоћ наставника (превој вокала, дисимилација вокала, непостојано *a* итд.). Међутим, у писању, уколико се не познаје промјена у парадигми ријечи, доћи ће до грешке у свим типовима фонолошких алтернација.

Као што видимо, већ на самом почетку учења страни студенти ће бити суочени са потребом да алтернирају гласове и немогуће је избјећи ове промјене које ће бити све интензивније како се напредује у учењу и усвајању нове лексике. Поставља се питање како студентима објаснити ове појаве у језику, а да се не задире у граматикализацију или језичку дијахронију. Све оне појаве у језику које је тешко системски приказати у језику (кроз табеле, навођењем правила), студент ће теже усвојити и чешће гријешити. Имајући у виду да се учење страног језика спроводи поступно, стицањем једног по једног нивоа језичке компетенције, на основу дугогодишњег искуства у раду са страним студентима, препорука је да се промјена објасни онда када се уочи, али да се представи у мини-систему – да се наведе још неколико примјера у којима се дешава иста промјена, како би је студент схватио као промјену условљену језичким правилом, а не као језичку (лексичку) неправилност. Приликом избора других примјера неопходно је руководити се критеријумима фреквентности и потребности, па тако превој вокала у ријечи *зовем* (*се*) од глагола *звати* (*се*) не треба објашњавати уз навођење глагола *кунем-клети*, него уз значајно фреквентније и потребније *прати-перем* и *узети-узнем*.

4. Закључак

На основу свега наведеног, можемо закључити да страни студенти приликом учења српског језика наилазе

на немале потешкоће приликом усвајања фонетско-фонолошког система и да прибјегавају различитим алтернативама за њихово превладавање. Чак и у наизглед једноставним сегментима овог система, као што је артикулација вокала, поједини студенти, у зависности од матерњег језика, праве грешке које могу довести до ометања комуникације.

Грешке у оквиру овог система јављају се на свим нивоима знања; на почетном нивоу су оне најинтензивније што је и очекивано, док је на вишим нивоима њихова учесталост мања, а фокус тих грешака је на појединим сегментима.

Артикулација гласова представља први корак у процесу савладавања језичког система. Потешкоће које се овом приликом јављају углавном су производ интерференције матерњег језика и могу се релативно брзо превазићи и довести до нивоа успјешне комуникације. Промјене у оквиру фонолошког система резултат су језичких правила и за њихово разумијевање и правилну алтернацију је често потребно познавање историје језика. С обзиром на то да савремена методика страног језика претпоставља усвајање функционалног језика, растерећеног од термина и дефиниција (све до виших нивоа знања), страним студентима је на правила овог система потребно указивати са појавом промјене у новој ријечи или њеном граматичком облику, без додатних појашњавања о разлозима њиховог настанка (осим уколико то студенти не захтијевају). Најтеже и најдуготрајније се усваја акценатски и прозодијски систем јер његово усвајање, поред утицаја матерњег језика, подразумева и ванлингвистичке компоненте (добар слух, музикалност, осјећај за ритам итд). Поред тога, акценат се учи докле год се уче нове ријечи у језику, а то је стални процес. Иако ЗЕОЈ већ на нивоу Ц1 предвиђа апсолутно владање интонацијом и акцентом, што се у случају српског као страног језика врло ријетко постиже и обично, заједно са артикулацијом појединих гласова, буде пресудан језички сегмент у разликовању страних од матерњих говорника.

Због очекиваних погрешака које се јављају у фонетско-фонолошком систему код страних говорника, неопходно је установити језички минимум за сваки ниво знања, како у

перцепцији тако и у продукцији. Када се има у виду фонетско-фонолошки систем, минимум, прије свега, треба да обезбиједи правилност исказа у мјери која омогућава несметану комуникацију, упркос различитим варијететима фонетских елемената: отвореност/затвореност вокала (углавном код матерњих говорника арапског језика), мекоћа/тврдоћа консонаната, упрошћавање артикулационо тежих гласова, неистичање дистинкције у тоналитету и дужини акцента итд. Овај минимум ће довести до охрабривања студената да, упркос несавршеном изговору, могу да пренесу информацију на српском језику, што је циљ учења и коришћења језика. Оквир минимума је потребно прилагодити предиспозицијама страних студената (матерњем језику, као и језичкој компетенцији) и сужавати га са постизањем виших нивоа знања, са тежњом достизања што мањих разлика у односу на матерње говорнике.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, Биљана. „Грешке у творби партиципа актива на почетним нивоима учења српског језика као страног”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (24–25. X 2014)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2016. 143–154.
- Бабић, Биљана. *Унутарјезичке грешке у настави српског језика као страног*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2021.
- Божовић, Душица. „Настава новоштокавског акцента за странце”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (24–25. X 2014)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2016. 95–113.
- Звекић-Душановић, Душанка. „Ортографске грешке у српском као нематерњем језику”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (24–25. X 2014)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факул-

- тет, Центар за српски као страни језик, 2016. 131-141.
- (ЗЕОЈ). *Zajednički evropski okvir za žive jezike: učenje nastava, ocjenjivanje*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crna Gora, 2003.
- Кончаревић, Ксенија. *Савремена настава руског језика*. Београд: Славистичко друштво Србије, 2004.
- Милошевић, Стефан. „Типологија граматичких грешака руских говорника при усвајању српског језика”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (24–25. X 2014)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2016. 169-179.
- Mrazović, Pavica. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- Перишић Арсић, Оливера. „Анализа грешака у српском језику као страном на примеру италофона”. *Српски као страни језик у теорији и пракси III: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (24–25. X 2014)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2016. 155-168.
- Ранђеловић, Јелена. „Ортографске грешке у српском као нематерњем језику код матерњих говорника албанског језика”. *Српски као страни језик у теорији и пракси IV: тематски зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком факултету у Београду (26–28. X 2018)*. Весна Крајишник (ур.). Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 2020. 227-239.
- Симић, Радоје и Бранислав Остојић. *Основи фонологије српскохрватскога књижевног језика*. Титоград: НИО „ПОБЈЕДА”, 1981.
- Colantoni, Laura, Jeffrey Steele and Paola Escudero. *Second Language Speech*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Biljana Nikolić Mastod
Vesna Krajišnik

ERRORS IN ACQUISITION THE PHONETIC-
PHONOLOGICAL SYSTEM IN SERBIAN AS A FOREIGN
LANGUAGE

Summary

The paper highlights the importance of adhering to standardized linguistic rules of the phonetic and phonological system in teaching Serbian as a foreign language, while also acknowledging some acceptable alternatives in the language acquisition process. Specifically, some rules must be followed from the beginning of learning to ensure comprehension of spoken or written information, while others may have less impact on the perception of the reader or listener, even at higher levels of proficiency. The acquisition of Serbian as a foreign language typically starts with the phonetic system and alphabet. Foreign students encounter unique pronunciation and writing challenges for specific sounds and graphemes, which can vary in difficulty depending on their native language or previously learned languages. As language acquisition progresses, learners face greater challenges in Serbian language production related to standard phonetics and phonology, including the pronunciation and spelling of complex sounds, use of diacritical marks, understanding sound alternations, word (and sentence) intonation, placement of accents, and variations in accent quantity and quality, etc.

Keywords: productive language skills, phonetic and phonological errors, Serbian as a Foreign Language, level of knowledge

Биљана Б. Мишић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

Оригинални научни рад
УДК 811.163.41'367.625
DOI 10.7251/LIK2516107M
Рад примљен: 7.4.2025.
Рад прихваћен: 11.7.2025.

ФУНКЦИОНАЛНОСТИЛСКА РЕПАРТИЦИЈА ГЛАГОЛА КРЕТАЊА

Предмет рада биће функционалностилска репартиција глагола кретања, тачније фокус ће бити усмјерен на секундарна значења глагола кретања у књижевноумјетничком и научном стилу. Будући да је пренесено, секундарно значење најпримјереније књижевноумјетничком а најнесвојственије научном функционалном стилу, циљ нам је да покажемо које су инваријантне а које варијантне особине што на нивоу просторне као основне мисаоне категорије, коју овдје репрезентују глаголи кретања, дате стилове чини интерферентним.

Кључне ријечи: функционалностилска репартиција, глаголи кретања, књижевноумјетнички стил, научни стил, секундарна значења

У овом раду бавићемо се функционалностилском репартицијом глагола кретања, односно испитиваћемо секундарна значења¹ глагола кретања у књижевноумјетничком и научном стилу. Рад ће, дакле, подразумевати прије свега лексиколошку анализу метафоричних глагола кретања у помнутим функционалним стиловима – књижевноумјетничком, којем је метафоричност готово иманентна особина, и научном, који у основи искључује метафоричност. Но, прије него што пређемо на ту анализу, неопходно је да наведемо одлике ових функционалних стилова.

* biljana.misic@ffuis.edu.ba

1 Секундарна значења подразумевају сва значења једне полисемантичке структуре која су директно или индиректно изведена од примарног значења.

Основна језичка функција књижевноумјетничког стила јесте поетска. То значи да се у њему стварају представе о предметима, појмовима или појавама у форми поетске слике. „Умјетничко дјело не само што саопштава, информише, него и 'провоцира' одређену естетску активност читаоца, гледаоца, слушаоца. Естетски утисак о умјетничком дјелу повезан је не само са добијањем информације, него истовремено и са реакцијом лица које прима, које се том реакцијом стваралачки одазива на умјетничко дјело. Умјетничко дјело намијењено је не само за пасивно перципирање него и за активно саучествовање у чину тога стварања” (Лихачов 1973: 394). Друкчије речено, задатак умјетничког стварања не подразумијева само изношење сопствених погледа на свијет већ и дјеловање на читаоца. С друге стране, научни стил има задатак да мисао изрази објективно, разумљиво и јасно, па језик у њему има примарно комуникативну улогу. Основна функција научног стила јесте „саопштавање, без било каквог дјеловања, поготово без дјеловања сличног оном у књижевноумјетничком функционалном стилу (емоционално-експресивно дјеловање)” (Тошовић 1995: 24). Овај функционални стил гради се на стандарднојезичком изразу и користи се строго ограниченим језичким средствима. У његове основне стилске црте убрајају се: апстрактност, уопштеност и наглашена логичност излагања. Карактеристичне особине јесу и: терминологичност, номинализованост, сажетост, објективност, безличност (деагентизованост) и јасноћа.

За разлику од научног стила, који се заснива на информацији и објективној анализи стварности, књижевноумјетнички стил се „гради на трансформацији реалности у форми субјективног доживљавања и обликовања” (Тошовић 1995: 16). Такав начин мишљења назива се умјетнички и доводи се у опозицију са теоријским, који је карактеристичан за научни стил. Према томе, може се рећи да је мишљење у појмовима и мишљење у сликама основна разлика између науке и умјетности. При стварању научног дјела научник мора водити рачуна о његовом садржају, представити га као цјелину, издвојити из њега битно и дати га у логичном слиједу.

Осим тога, научник треба да има у виду коме је намијењено научно дјело, тј. да садржај своје научне поруке и језик којим тај садржај остварује, прилагоди могућностима примаоца своје научне поруке, а да субјективна средства искористи само ондје гдје су она допуштена (до одређене мјере).

Књижевноумјетнички стил карактерише и *полистилематичност*, тј. особина која подразумеива инкорпорацију елемената, сегмената, мањих или већих структурних цјелина других функционалних стилова у књижевноумјетнички функционални стил (в. Тошовић 1995: 16). У овоме функционалном стилу највише долази до изражаја мијешање других стилова. То је и разумљиво будући да његов садржај обухвата све сфере људске дјелатности. Међутим, особине других стилова губе примарну намјену у књижевноумјетничком стилу и „потчињавају се општој умјетничкој и идејној замисли дјела” (Тошовић 1995: 16). Осим сликовитости и полистилематичности, овоме стилу иманентна је и полисемичност. У њему ријеч или конструкција по правилу има двојаку улогу: једна је видљива, прозирна, а друга се декодира. Према томе, једна од битних особина овога стила јесте и метафоричност. Насупрот књижевноумјетничком функционалном стилу, научни стил одликује једнозначност (в. Митрофанова 1979; Зенчук 1995), па тако ријечи у научном функционалном стилу постају семантички огољене и сведене на једно или два значења (в. Петров 1985). У овоме функционалном стилу има метафора, али демегафоризираних метафора које су то престале бити изгубивши експресивност свога значења (Силић, Прањковић 2007: 378) и такве се метафори у литератури називају *излизаним метафорама*.

У књижевноумјетничком стилу глаголи су фреквентни и „за разлику од других функционалних стилова, одликују се „најјачом глаголичношћу” (Тошовић 1995: 17). С друге стране, научни стил карактерише слаб степен глаголичности. На различито функционисање глагола у ова два стила утиче и то што се књижевноумјетнички стил одликује конкретношћу, а научни апстрактношћу. У књижевноумјетничком стилу преовладава динамика и субјективизам, а у

научном статика и објективизам. Силић и Прањковић (2007: 378) сматрају да у научном стилу „вријеме уступа мјесто простору, односно процесуалност супстанцијалности”, а то има за посљедицу статичност научног стила. Због тога се, како истичу, именица више употребљава него глагол. Слично објашњење дају и други аутори (в. Розентаљ 1974: 34, Тошовић 1995: 22), наводећи да у овоме стилу преовладавају анализе, тумачења, објашњавања, називи појмова па зато именице заузимају доминантну позицију. Митрофанова истиче да се у научном стилу „не тежи толико увођењу нових глагола колико вишеструком понављању једних те истих. Због тога фреквенција појединих глагола постаје веома висока, а општи глаголски рјечник мален по обиму” (Митрофанова 1975: 81). Ауторка, такође, констатује да у књижевноумјетничком стилу вишеструко понављање једне те исте ријечи обично свједочи о манама у изражавању, док је у научном стилу та појава заправо закономјерност, диференцијална ознака језика науке која говори о његовој специфичности. Једна од главних особености глагола у научном функционалном стилу јесте десемантизација. То значи да они губе лексичко-семантичке особине, односно „укидају дио својих значења, и специјализују се у употреби само у једном, двама, рјеђе трима значењима (код веома полисемичних глагола)” (Митрофанова 1985: 43).

С обзиром на то да глаголи кретања у пренесеном значењу до сада нису разматрани саодносно на корпусу књижевноумјетничког и научног стила не само српскога књижевног језика, у наставку рада истраживачка пажња биће усмјерена управо на поменуту лексичко-семантичку групу глагола. Истраживање ће се вршити методом компоненцијалне анализе, и то на примјеру секундарних значења глагола *водити*, који се убраја у „семантички најбогатије лексеме (...) којима се означава кретање које је узроковано вољом агенса радње” (Миланов 2021: 132).

Секундарна значења глагола *водити*
у књижевноумјетничком стилу

Дефиниција примарног значења глагола *водити* у Речнику СЈ (2011: 152) гласи „ићи испред некога или напореда с неким показујући му пут или помажући му у ходу”. Из семантичке структуре овога глагола издваја се архисема ’премјештати се у простору’ и диференцијалне семе ’помоћу ногу’, ’заједничко кретање’, тј. ’активни субјекат и пасивни објекат’ и ’усмјереност’. Код глагола *водити* „нагла-сак није на кретању субјекта, него на чињеници да субјект дјелује на објект тако да се објекту промијени мјесто и да се посредством кретања субјекта нађе на неком мјесту, које представља завршну тачку радње, а усто и завршни положај објекта” (Ораић 2006: 219). Пренесена значења глагола *водити* настала су механизмом а) метонимије и б) мета-форе¹.

Метонимијска значења

Значења индукована метонимијом зависе од архисеме, односно од лексичко-семантичке групе којој лексема припада (Гортан Премк 2004: 110; Драгићевић 2010: 167), тј. архисема је фокус, извориште метонимијске трансформације. Код значења добијених механизмом метонимије долази „до мутације, трансформације архисеме полазног семантичког садржаја која се састоји у измени ранга њеног основног и пратећег елемента. Пратећи елемент архисеме из полазног садржаја у циљном постаје основни” (Гортан Премк 2004: 75). Механизмом метонимије настаје значење (1) „силом одводити, тјерати”, као нпр.:

Водите диванију у Плевље, и нека га вежу у кући да не будаљака наоколо (Андрић, НДТ: 53); *Водимо* заробљенике да им суди учитељ Паприка (Ђопић, ОРЛ: 106).

1 О механизмима настанка секундарних значења глагола кретања опширније смо говорили у Мишић (2022).

Као што се види, при метонимијској транспозицији значења семичка структура метонимијске лексеме укључује нову архисему 'присиљавати некога да се креће'. У овоме значењу актуелизује се и сема нижег ранга примарног значења 'заједничко кретање'.

Метафорична значења

Механизам метафоре заснован је на повезивању истих семантичких компонената нижег ранга. Друкчије речено, „оно што на плану реалности доживљавамо као сличност – на плану значења манифестује се кроз истоветност једне или мањег броја сема” (Драгићевић 2010: 148). Метафорична значења глагола *водити* која смо забиљежили у књижевно-умјетничком стилу су: (1) „бити на челу, предводити”, (2) „предводити у пјесми”, (3) „руководити, управљати нечим”, (4) „пружати се, протезати се одређеним правцем”, (5) „служити као пут, правац”, (6) „доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу”, (7) „упућивати, наводити на нешто”, (8) „састављати, уносити нешто (писмено)”. Њих у корпусу репрезентују примјери:

(1) „Бити на челу, предводити”:

Он *води* летећи одред од тридесет до четрдесет људи, све прекаљених пушконоша (Ђопић, ОРЛ: 86); Он је у свјетском рату, на фронту код ријеке Соче, једанаест пута *водио* Босанце у напад на талијанске положаје (Ђопић, ОРЛ: 99); Ником не дозвољава увид, *води* са собом читаву чету војника која даноноћно обезбеђује локацију (Стојиљковић, КР: 63).

(2) „Предводити у пјесми”:

Ако он *води* гангу, нема ко да пјева: Ооо, ако он пјева Ооо, личиће на кријештање а не на пјесму (Братић, СОЗ: 11); Сви очу: Ооо-ооо, и тако што само један *води* пјесму а да се никада не разумије шта тачно пјева! (Братић, СОЗ: 11); То је онај човјек који у херцеговачкој ганги *води* пјесму (Братић, СОЗ: 41).

(3) „Руководити, управљати нечим”:

Да би био што независнији, *водио* је сам дућан који му је остао од оца (Андрић, НДЋ: 113); Да није ово што јесте и на месту на коме је, ко зна шта би била и шта би дала ова мудра и човечна жена која не мисли на себе и која, грабежљива а несебична, лепа и заводљива, а чедна и хладна, *води* један паланачки хотел и празни џепове касабалијским севдалијама (Андрић, НДЋ: 182); Док је Андрија *водио* радњу, ја сам седео код куће и читао Гетеа и Цицерона (Стојиљковић, КР: 69).

(4) „Пружати се, протезати се одређеним правцем”:

Две старије жене иду стазом која *води* од Уметничког павиљона до оне две црквице на крају самог Калемегдана (Андрић, ЗПП: 373); Појавио се једног дана око подне, ко зна одакле, никад га нису видјели, застао на стази што је *водила* према кући, дуго стајао на дрхтавим ногама не усуђујући се да приђе ближе (Селимовић, О: 163); Нишавац и Немања изађоше из кафане на стари калдрисани пут који је *водио* у варош (Стојиљковић, КР: 30); Немања Лукић брзо је напредовао кроз нишке улице и сокаке који су *водили* ка Калач брду (Стојиљковић, КР: 187); До њега *води* свега један једини пут из Вишеграда (Андрић, НДЋ: 103).

(5) „Служити као пут, правац”:

Тачно испод њега ископали судубоко склониште, постоје ходници који *воде* тамо директно из зграде фелдкомандантуре (Стојиљковић, КР: 47); Пољана испред њега била је широка, а траг који је пратио *водио* је у правцу реке која је шумела негде у мраку (Стојиљковић, КР: 178); То је мали, споредни ходник који *води* из ове куће у врт и служи као остава (Андрић, ЗПП: 284); На великим међународним аеродромима виђао је оне тунеле – хармонике који су *водили* из салона и класе директно у авион да фини путници не би кисли и да се не би тискали по аеродромским аутобусима (Ненадић, П: 77).

(6) „Доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу”:

Свака вијест која би изневјерила њихово очекивање *водила* их је опијању (Драгић, КП: 191).

(7) „Упућивати, наводити на нешто”:

И чини то поштено и несебично чак и онда кад нас наше размишљање *води* до закључака који су у противности са онима до којих је он дошао (Андрић, ЗПП: 235).

(8) „Састављати, уносити нешто (писмено)”:

Сваки је на своме делу зида *водио* евиденцију боравка, исписану загонетним знацима налик на сумерско клинато писмо (Ненадић, П: 132); Тако се *води* строга евиденција о животним добрима, да не дође до злоупотреба (Братић, СОЗ: 125).

Као што уочавамо, наведене семантичке реализације (1), (2) и (3) развијају се на основу семантичке компоненте ’активни субјекат и пасивни објекат’. Значење (1) „бити на челу, предводити” заправо се остварује аналошким повезивањем сема ’активни субјекат и пасивни објекат’, ’усмјереност’ те замјењивањем архисеме ’кретање’ у ’управљање’, што има за посљедицу прелазак глагола *водити* у лексичко-семантичку групу глагола *владања, контроле и утицаја* којим се изражава „свјесно настојање субјекта да добије од објекта реакцију какву жели или што друго” (Брач, Бошњак Ботица 2015: 116). У мотивацији значења (2) „предводити у пјесми” такође учествују семе ’активни субјекат и пасивни објекат’ и ’усмјереност’. За разлику од претходно наведеног значења, овдје се у функцији директног објекта налази инаниматни референт. Компонента ’активни субјекат и пасивни објекат’ фокус је и за развитак значења (3) „руководити, управљати нечим”. У овој семантичком садржају, како се види, доминантна сема постаје ’руковођење’.

Семантичке реализације (4), (5), (6), (7) и (8) мотивисане су метафоричном трансформацијом сема ’усмјереност’. Међутим, у мотивацији значења (4) „пружати се, протезати

се одређеним правцем” и (5) „служити као пут, правац”, поред семе ’усмјереност’, учествовала је и сема ’распростирање кретања по површини’. У значењу (4) „пружати се, протезати се одређеним правцем”, како се наводи у литератури, „метафорички помак очитује се у пријеносу с Х као живог бића које усмјерава нечије кретање у простору, на стазу као неживо” (в. Рафаели 2007: 163). Примјери показују да се у позицији субјекта дакле, налазе именице које немају могућност премјештања у простору, да позиција директног објекта није изражена, те да се усмјереност постиже приједлошко-падежним конструкцијама (нпр. *према кући, у варош, ка Калач брду* итд.). У овим значењима, како се види, архисему кретања замјењује нова архисема ’простирати се у простору’, а доминантна сема постаје ’служи да буде нешто’.

Значење (6) „доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу” индуковано је семом ’усмјереност’, али и семом ’усклађеност’, која је овдје трансформисана у ’узрочно-посљедичну зависност’. Примјер показује да позицију субјекта заузима апстрактна именица, позиција директног објекта није изражена, док је посљедичност исказана дативом. Значење (7) „упућивати, наводити на нешто” такође је настало активношћу семантичке компоненте ’усмјереност’. Наведено значење, како се види, исказује се помоћу приједлошко-падежне конструкције *до + генитив* и овим се семантичким садржајем изражава „ментално значење” (в. Зализњак 1999: 316–319). Семантема (8) „састављати, уносити нешто (писмено) добијена је, такође, метафоричном трансформацијом семе ’усмјереност’. Садржај овога значења, у суштини, своди се на најопштије глаголске семе ’радња’ и ’активност”.

Осим што се реализује као метонимијско или метафорично значење, глагол *водити* учествује и у формирању перифрастичких конструкција², и то оних које су директно

2 У књижевноумјетничком функционалном стилу перифраза је веома заступљено језичко средство из разлога што доприноси сликовитијем, упечатљивијем и увјерљивијем казивању, а такође може да послужи као један од основних елемената еуфемизирања, хиперболичности, изражавања квалификације и квантификације, итд.

повезане са декомпонованим предикатом. Наводимо следеће примјере:

„водити преговоре” → „преговарати”:

Морам да ступим у контакт са нашим људима у манастиру Вета, као и да *водим* неку врсту *преговора* са Пећанчевим људима (Стојиљковић, КР: 56); У суштини, он је по нарави исти какав је био кад је оно са Караманлијом *водио преговоре* на капији (Андрић, НДЋ: 211).

„водити разговоре” → „разговарати”:

Или се мени чини, или су *разговори* који се *воде* око мене исто тако чудни као и све ово што се дешава у мени (Андрић, ЗПП: 287); Често су *водили* исти *разговор*, и добро је што су могли ишта да говоре (Селимовић, О: 7); Код Лотике се и пило и картало, и певало и играло, и *водили* озбиљни *разговори* и свршавали послови, и добро јело и чисто спавало (Андрић, НДЋ: 180); Увече, на капији, они су *водили* између себе другима неразумљиве *разговоре* и измењивали мале брошуре без корица (Андрић, НДЋ: 221); Ту је ваљда онај пар несрећних људи, лекар и пуковниковица, *водио* своје разговоре о музици и љубави или о својим личним судбинама (Андрић, НДЋ: 266).

„водити дискусију” → „дискутовати”:

Пред њима се *воде дискусије*, као пред дамама ранијих столећа (Андрић, НДЋ: 245); Из њих је и Галус црпео своје познавање немачких модерних филозофа, нарочито Ничеа и Штирнера, и могао је о њима да *води*, на шетњама поред Миљацке, бескрајне *дискусије* са неком хладном и веселом страшћу (Андрић, НДЋ: 250).

„водити расправу” → „расправљати”:

И, заиста, сви старци за столом, пили су искључиво тешка, црна вина, о којима су се *водиле* бескрајне *расправе* и изговарали читави есеји из којих су излетале винске мушице (Капор, ЧА: 51).

„водити поријекло” → „потичати”:

Јаков Ђумурџић, високи и достојанствени старац дуге беле браде, налик на старозаветног патријарха, приповедао је Џоу Томићу у перо да Ђумурџићи *воде порекло* од илирског племена које су одавде истиснули дивљи Словени (Ненадић, П: 13).

„водити рат” → „ратовати”:

С временом, он је постао млад и храбар силахдар на султановом двору, па капудан-паша, па царски зет, војсковођа и државник светскога гласа, Мехмед паша Соколовић, који је на три континента *водио* већином победоносне *ратове*, проширио границе Турске царевине, осигурао је споља, и добром управом учврстио изнутра (Андрић, НДЋ: 19).

„водити бригу” → „бринути”:

Он је *водио бригу* о чувеном Каменитом хану, поред моста (Андрић, НДЋ: 112); Они *воде бригу* о томе да се пије много и плаћа уредно, али да се све свршава глатко и лепо (Андрић, НДЋ: 187).

Примјери показују да су на семантичком плану основни глагол и перифрастички (декомпоновани) предикат потпуно еквивалентни. Наведени примјери декомпонованих предиката на структурном су плану сродни глаголско-именичким фразеологизмима, али „на семантичком плану глаголску перифразу мотивише именички конституент својим денотативним глаголом, док је глагол дјелимично или потпуно десемантизован. Како ниједан конституент не може бити носилац творбеног фразеолошког процеса, то нема услова да се ове перифразе сматрају фразеолошким јединицама” (Мршевић Радовић 1987: 48).

Глагол *водити* може бити конституент *еуфемистичке парафразе*, што потврђује израз *водити љубав*:

„водити љубав”:

Желиш ли да *водимо љубав*, нисмо одавно (Кнежевић, З:

175); Борко је први пут *водио љубав* са женом (Кнежевић, 3: 180); Сигурно би му радо рекла, кад би смјела, да је ослободи овог мучног сата обострано нежељеног присуства, а она ће свакоме причати да *воде љубав* свако вече, ако му то годи (Селимовић, О: 136).

У конструкцији *водити љубав*, како се из примјера види, еуфемистичко изражавање опценог садржаја остварује се помоћу *парафразе*, која је настала декомпоновањем еуфемистичке лексеме на њене семе. А *парафраза* је „заправо аналитички термин, односно описни експланативни конкурент лексичком термину” (Ковачевић 2015: 171). Због описног карактера парафраза се понекад изједначава са перифразом. Ипак, М. Ковачевић наводи разлике између њих, те истиче:

парафраза и перифраза, у погледу стилске маркираности, јесу супротне језичке јединице: парафраза је немаркирана, а перифраза увијек стилски маркирана језичка јединица. Посредно се то може закључити већ и из чињенице да парафраза није, а перифраза јесте стилска фигура. Посматране у суодносу с перифразама, парафразе би се могле дефинисати као граматикализоване, терминологиране перифразе. (Ковачевић 2015: 172)

Дакле, секундарна значења глагола *водити* у књижевномјетничком стилу реализују широк спектар значења и добијају се механизмом метонимије и метафоре. Глагол *водити* конституент је и перифрастичких израза са декомпонованим предикатом, у којима постаје семикопулативан глагол, а глаголска именица носилац лексичког значења декомпонованог глагола, као у примјерима: „водити преговоре” → „преговарати”, „водити разговор” → „разговарати” и сл. Такође, *водити* може бити и компонента *еуфемистичке парафразе* „водити љубав”, која настаје декомпоновањем еуфемистичке лексеме на семантичке компоненте.

У наставку рада анализираћемо секундарна значења глагола *водити* у научном функционалном стилу.

Секундарна значења глагола *водити* у научном стилу

У научном стилу биљежимо следећа метафорична значења глагола *водити*: (1) „упућивати, наводити на нешто”, (2) „доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу” и (3) „тежити”. Нпр:

(1) „Упућивати, наводити на нешто”:

Између тако противречних ставова обично се одлучујемо изводећи последице сваког става и искључујући као лажну ону хипотезу која *води* лажним закључцима, то јест резултатима који не преовладавају у области опажљивих чињеница (УЛНМ, 44); Постоји распрострањени утисак да лажне премисе логички морају *водити* ставовима који су лажни (УЛНМ, 44); Права супротност није између дедуктивног и индуктивног закључивања, већ између процеса закључивања који *воде* нужним закључцима и процеса закључивања који *воде* вероватним закључцима (УЛНМ, 294).

(2) „Доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу”:

Такав приступ проучавању васпитања *водио* је, исто тако, ка негирању педагогије, разбијању њеног предмета – васпитање – на више ’наука’ (МП, 82).

(3) „Тежити”:

То је идеал којем *води* наше истраживање, али он ретко може, ако уопште може, да буде постигнут (УЛНМ, 230).

Како се види, семантичка компонента ’усмјереност’ мотивациони је фокус наведених метафоричних значења глагола *водити*, с тим да значење (2) „доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу” има извориште и у семи ’усклађеност’, која је трансформисана у ’узрочно-посљедичну зависност’. Значења „упућивати, наводити на нешто” и „тежити” као колокат захтијевају навођење бесприједлошког датива, док се семантичка реализација

„доводити до нечега, доприносити нечему, имати нешто као посљедицу” добија помоћу реакције *ка + датив*.

У научном стилу перифрастичке јединице чији је конституент глагол *водити* репрезентују следећи изрази:

„Водити рачуна” → „бринути о нечему, обазирати се на нешто, узимати нешто у обзир”:

Формално, са конвергентним несвојственим интегралима радимо исто као и обичним, с тим што *водимо рачуна* о томе да је интервал бесконачан (МА, 179); При томе треба *водити рачуна* о томе да у случају дивергентног реда овај симбол нема бројну вредност (МА, 195); Када се употребљавају бројке (саме или у комбинацији са насловима), треба *водити рачуна* о томе да су римске бројке надређене арапским (означавају веће целине), а велика слова малим словима (НД, 84); С једне стране, треба *водити рачуна* о томе да буде проверљиво оно што је цитирано, а с друге постоји тежња да штампање рада буде што је могуће више економично (НД, 129).

„Водити дискусију” → „дискутовати”:

Када се рад пише за неки научни или стручни скуп, *дискусија* која се на том скупу *води* може да помогне да се понешто у тексту промени (НД, 93); На научним скуповима дешава се да се рад не може прочитати у целости (због ограниченог времена излагања) те се усмено излажу основне идеје које су дате у писаном раду, а такође је, након читања једног рада или тематски сродне скупине радова предвиђено да се о њима *води дискусија* (НД, 120).

На семантичком плану основни глагол и перифрастички предикат потпуно су еквивалентни, с тим да се перифрастичким јединицама потцртава ’континуирана процесуалност’, тј. трајање каквог процеса. То значи да глагол *водити* није потпуно већ дјелимично десемантизован, „будући да глагол у перифрастички предикат уноси и

лексичко-семантичке информације, тј. лексичко-семантичко значење глаголског конституента слива се са лексичко-семантичким значењем номинализованог конституента и са њим твори једну целину” (Керкез 1997: 307). Друкчије речено, глагол *водити* у спрези са именицом је ослабљеног значења и заправо је глагол оператор (в. Перишић 2017: 105). У наведеним перифрастичким изразима „водити рачуна” → „бринути о нечему, обазирати се на нешто, узимати нешто у обзир” и „водити дискусију” → „дискутовати” семантички центар, дакле, заузима именица, па се наведеним перифразама „изражава радња на уопштенији и апстрактнији начин него управним глаголом” (Стојановић 2006: 225).

И да закључимо. Проведена анализа секундарних значења глагола кретања која смо разматрали на основу примјера глагола *водити* у књижевноумјетничком и научном стилу показала је да су она фреквентна и семантички хетерогена у књижевноумјетничком стилу. Друкчије речено, у овом се стилу реализује широк спектар значења глагола кретања, а честе су и перифрастичке конструкције чија је компонента глагол кретања. У књижевноумјетничком функционалном стилу перифраза је веома заступљено језичко средство из разлога што доприноси сликовитијем, упечатљивијем и увјерљивијем казивању. Анализа је показала да перифраза може бити директно повезана са декомпонованим предикатом, што потврђују примјери „водити преговоре” → „преговарати”, „водити разговоре” → „разговарати”. С друге стране, иако пренесено значење није својствено научном стилу, оно се ипак реализује, али на начин да је глагол „семантички огољен” и сведен на само три значења, и то захваљујући томе што је глагол *водити* изразито полисемичан глагол. У научном функционалном стилу, како смо видјели, глаголи кретања показују тенденцију идиоматизације будући да се образују сталне везе семикопулативних глагола и глаголских именица. Овакве конструкције заједно са другим језичким средствима заправо учествују у изграђивању спецификаума научног функционалног стила, одражавајући његове основне стилске црте.

ИЗВОРИ

Књижевноумјетнички стил

- Андрић, Иво, НДГ. *На Дрини ћуприја*. Београд: Вечерње новости, 2011.
- Andrić, Ivo, ЗПП. *Znakovi pored puta*. Zrenjanin: Sezam Book, 2014.
- Братић, Радослав, СОЗ. *Страх од звона*. Београд: Народна књига / Алфа, 2004.
- Драгић, Лабуд, КП. *Кукавичја пилад*. Београд: Српска књижевна задруга, Подгорица: Књижевна задруга српског националног савјета, 2017.
- Капор, Момо, ЧА. *Чувар адресе*. Београд: ОКТОИХ, 2002.
- Кнежевић, Саша, З. *Зороломац*. Пале: Народна библиотека, 2020.
- Nenadić, Dobrilo, П. *Poplava*. Beograd: Narodna knjiga, 1982.
- Selimović, Meša, О. *Ostrvo*. Beograd: Vulkan izdavaštvo, 2017.
- Stojiljković, Dejan, КР. *Konstantinovo raskršće*. Beograd: Laguna, 2016.
- Ђопић, Бранко, ОРЛ. *Орлови рано лете*, Бања Лука: Нова школа плус, 2011.

Научни стил

- Банђур, Вељко и Никола Поткоњак, МП. *Методологија педагогије*. Београд: Савез педагошких друштава Југославије, 1999.
- Клеут, Марија, НД. *Научно дело од истраживања до штампе*. Нови Сад: Академска књига, 2008.
- Коен, Морис и Ернест Нејгел, УЛНМ. *Увод у логику и научни метод*. Београд: Јасен, 2006.
- Merkle, Milan, МА. *Математичка анализа: теорија*, Београд: Zavod za grafičku tehniku Tehničko-metalurškog fakulteta, 1996.

ЛИТЕРАТУРА

- Brač, Ivana, i Tomislava Bošnjak Botica. „Semantička razdioba glagola u bazi hrvatskih glagolskih valencija”. *Fluminensia*, 27/ 1 (2015): 105–121.
- Гортан Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2010.
- Зализняк, Анна. „Метафора движения в концептуализации интеллектуальной деятельности”. *Логический анализ языка – Языки динамического мира* (1999): 312–320.

- Зенчук, Валентина. „Проблеми проучавања синтаксичких особина научног исказа у светлу функционално-стилистичке диференцијације савременог српског језика”. *Научни састанак слаviste у Вукове дане* 23/2 (1995): 317–326.
- Керкез, Драгана. „Глаголски конституент перифрастичких предикатских конструкција (у српском и руском језику)”. *Српски језик* II/ 1–2 (1997): 303–310.
- Ковачевић, Милош. *Стилистика и граматика стилских фигура*. Београд: Јасен, 2015.
- Лихачов, Дмитрий. „Несколько мыслей о „неточности” искусства в стилистических направлениях”. *Philologica. Исследования по языку и литературе* (1973): 394–400.
- Миланов, Наташа. *Српски лексички фонд из угла полисемije: глаголи, именице, придеви*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021.
- Митрофанова, Ольга. „Глагол в научной речи”. *Русский язык в школе* 2 (1975): 80–86.
- Митрофанова, Ольга. *Язык научно-технической литературы*. Москва: Издательство Московского университета, 1979.
- Митрофанова, Ольга. *Научный стиль речи: проблемы обучения*. Москва: „Русский язык”, 1985.
- Мишић, Биљана. *Пренесена значења глагола кретања у књижевноумјетничком и научном стилу*, докторска дисертација. Пале: Филозофски факултет, 2022.
- Мршевић Радовић, Драгана. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1987.
- Oraić, Ivana. „Prijelazni glagoli sa ciljnom usmjerenošću”. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32 (2006): 213–224.
- Перишић, Јелена. *Колокације у научном функционалном стилу*, докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет, 2023.
- Петров, Владимир. „Научные метафоры: природа и механизм функционирования”. *Философские основания научной теории* (1985): 196–220.
- Raffaelli, Ida. „Neka načela ustroja polisemnih leksema”. *Filologija* 48 (2007): 135–172.
- Речник СЈ. *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Розенталь, Дитмар. *Практическая стилистика русского языка*. Москва: Высшая школа, 1974.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

- Стојановић, Андреј. „Декомпоновани предикат у научном стилу српског језика”. *Српски језик* 11/ 1–2 (1996): 223–239.
- Tošović, Branko. *Stilistika glagola*. Wuppertal: Lindenblatt, 1995.
- Тошовић, Бранко. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига, 2002.

Biljana Mišić

FUNKTIONALE AUFTEILUNG DER BEWEGUNGSVERBEN

Gegenstand der Arbeit war die funktionale Aufteilung der Bewegungsverben, genauer gesagt, der Fokus lag auf den sekundären Bedeutungen der Bewegungsverben im literarisch-künstlerischen und wissenschaftlichen Stil. Die Wahl dieser beiden Stile für das Korpus war kein Zufall, da die übertragende Bedeutung am besten zum literarisch-künstlerischen Stil passt und am untypischsten für den wissenschaftlich-funktionalen Stil ist. Die Analyse zeigte, dass im literarisch-künstlerischen Stil die sekundären Bedeutungen von Bewegungsverben häufig und semantisch heterogen sind, während diese Verben im wissenschaftlichen Stil „semantisch entkleidet“ und auf eine sehr kleine Anzahl von Bedeutungen reduziert werden.

Schlüsselwörter: funktionale Aufteilung, Bewegungsverben, literarisch-künstlerischer Stil, wissenschaftlicher Stil, sekundäre Bedeutungen

Нина Б. Живковић*
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука, Јагодина
Катедра за филолошке науке

Оригинални научни рад
УДК 821.163.41.09-31:
DOI 10.7251/LIK2516125Z
Рад примљен: 27.6.2025.
Рад прихваћен: 11.7.2025.

СЕМАНТИКА ПРИПОВЕДАЊА У РОМАНУ ЗАПИСИ ИЗ ГОДИНЕ ЈАГОДА РАДОСЛАВА ПЕТКОВИЋА: НАРАЦИЈА И ЕГЗИСТЕНЦИЈА¹

У раду се анализира однос доминантног наративног модела и начина на који главни јунак романа, сликар Видак, доживљава своје постојање, однос према другима, време и људску пролазност у роману *Записи из године јагода* Радослава Петковића. Псеудообјективно приповедање разуме се као покушај главног јунака, односно приповедача да избегне подређени и трагични положај, који је суштина људског постојања, и тиме постане господар сопствене егзистенције. У исто време у раду се анализирају важна метапоетичка места у тексту која најављују измену приповедног модела у каснијим Петковићевим романима и сугеришу зашто се у ауторовој прози након псеудообјективног као доминантно успоставља аукторијално приповедање.

Кључне речи: Радослав Петковић, *Записи из године јагода*, аукторијално приповедање, псеудообјективно приповедање, егзистенција, дневник, хроника/летопис

* markovinina@yahoo.com

1 Рад представља скраћену и модификовану верзију једног дела истраживања представљеног у дисертацији *Поетика прозе Радослава Петковића*, одбрањеној на Филолошком факултету Универзитета у Београду под менторством проф. др Михајла Пантића 2023. године.

1. Увод – поетичке одлике
и рецепција романа *Записи из године јагода*

Роман Радослава Петковића *Записи из године јагода*, објављен 1983. године, репрезентативни је пример високог модернизма у српској књижевности будући да се у њему наративни фокус усмерава пре ка самом процесу приповедања него ка кохерентности приче, која, последично, постаје фрагментарна. У мотивском варирању и промишљеном распореду засебних делова текста могуће је уочити карактеристичне приповедне стратегије, односно одлике Петковићеве нарације, присутне и у каснијим његовим делима (в. Живковић 2023: 73–74). Наведеним поступцима се као репрезентативно придружује имплицитно и експлицитно, односно метанаративно промишљање односа нарације и егзистенције.

Техника пронађеног рукописа, подељеног у два засебна дела који се логички и садржајно потиру, али граде стабилну и богату семантичку целину, оправдава смештање овог романа у прву фазу Петковићевог стваралаштва. Поменутој фази, која би се могла описати као делом модернистичка а делом протопостмодернистичка, припада још и роман *Пут у Двиград*, објављен 1979. године. У оба романа свет текста, односно искуство писања текста, доминантнији су и значајнији од проживљеног егзистенцијалног искуства (главних) романескних јунака.

У роману *Записи из године јагода* главни јунак је типични модернистички лик – уметник, сликар Видак. Он се представља као онај који пише и који слика, а док обликује текст свесно крши правила дневничког бележења, не би ли сведочење о лично проживљеном преобратио у модус хронике, односно летописа. Тако је приповедање у овом роману псеудообјективно (уп. Пантић 1987: 181–182), али и метанаративно усмерено – приповедач открива разлоге због којих је изабрао овакву наративну позицију.

Иако сâм аутор својим другим романом није био задовољан (уп. Петковић 1994: 754), у књижевнокритичким текстовима о њему изречено је много више похвала него покуда,

са којима је сасвим оправдано сложити се. У поменутиим текстовима указано је на кореспонденцију између свести јунака и композиције, односно фрагментарности романа (Великић 1984: 510); на приказивање света који је условно „померен” (Великић 1984: 510), представљен из угла обичног јунака на начин који би га учинио занимљивим; на релативизацију онога што је у роману, на плану садржаја, изнесено, постигнуто представљањем две подједнако проживљене реалности (уп. Великић 1984: 510, Пантић 1987: 182, Радосављевић 1999: 10, 12); као и на намеру да се исписивањем текста осмисле и надићу условности људске егзистенције (уп. Великић 1984, Пантић 1987, Радосављевић 1999).

У вези са актуализованим могућностима, посебно треба скренути пажњу на текст Ивана Радосављевића „Збирка нерешених задатака из егзистенције” и интерпретацију супротстављених егзистенцијалних модела у роману – Видак сам себе проглашава и представља лудим и ментално здравим, он је себе поставио у „позицију уклопљености у [...] свет, припадања њему, и позицију отпадања од света и преласка у одвојени, супротстављени свет свог лудила, који свему изван себе пориче право на *стварно* постојање” (1999: 17–18). Друга могућност повезана је са ликом Летописца, који симболизује свесно удаљавање од окружења реализовано променом сопствене природе, а све зарад победе над прошлосту и превладавања света у којем се егзистира. Овде је, према Радосављевићевом мишљењу, реч о „вољном искључивању из света и заузимању положаја посматрача, уместо учесника, чиме се, по приповедачевом уверењу, стичу услови за победоносно овладавање светом” (1999: 19). Међутим оно, у исто време, „коинцидира са пропадањем у лудило: одбијање да се у животу учествује одводи у *идиотију*, крајњу усамљеност којом се прекидају све везе са светом у којем онај који га одбија ипак, нужно, постоји” (1999: 19). За разлику од самопоништавајуће сенке, Видак себе у другом делу романа доживљава као аутентичну, пуну јединку, док су други за њега тек лутке, односно модели. Иако га спознање суштине сопственог односа према другима застрашује, оно је, према Радосављевићевом мишљењу

мање деструктивно од искључивања из света, јер не одводи у лудило (1999: 19–20).

Узајамно огледање и самеравање два пола, односно два дела романа, биће представљено и у овом раду – анализом издвојених метапоетичких исказа; упућивањем на саображавање приповедања и постојања; истраживањем семантичких импликација уочених мотивских подударана и варирања; испитивањем узрока и последица (не)могућности остваривања егзистенцијалног и наративног модела који симболизује Летописац.

2. Типологија наративних модела у романескној прози Радослава Петковића

Интерпретација наративних прозних аспеката нужно је повезана са значењем текста – семантика приповедања происходи из изабраних приповедних стратегија. Питање смисла Петковић повезује управо са нарацијом, допуштајући могућност да се у написаном тексту, као нека врста хира, односно срећног случаја изроди смисао који противречи расутости фрагмената и бесмислености историје, а могло би се рећи и главној опсесији књижевности – смрти (уп. Петковић 1991: 232–233).

Слична поменутом ставу је теоријска претпоставка Франца Штанцла, који у студији *Типичне форме романа* истиче како „тамо где стварност свакодневног искуства делује значењем сиромашно, без унутрашње повезаности, нерашчлањено, хаотично, књижевно обликована стварност показује смисаони склоп богат значењем” (1987: 11).

И Жерар Женет полази од идеје да у причи или роману избор наративних поступака није семантички неутралан, те да је задатак наратологије да објасни како наративна форма доприноси стварању аутономног значења дела (Марчетић 2003: 27).

Типологију Петковићевих наративних поступака, посебно када су у питању ауторови романи, могуће је значајним делом засновати на Штанцловој типологији романа, која издваја три основна типа приповедачке ситуације:

аукторијалну приповедачку ситуацију, приповедачку ситуацију у првом лицу (приповедање у 1. лицу) и персоналну приповедачку ситуацију.

Аукторијална приповедачка ситуација одликује се присуством једног личног приповедача који се експлицитно оглашава у процесу приповедања, и тај процес у исто време коментарише (Штанцл 1987: 30). Будући да је у Петковићевом стваралаштву очигледан значај интертекстуалних веза остварених са књижевном традицијом осамнаестовековног романа и романескном традицијом уопште (уп. Брајовић 2004, Марчетић 2009), јасно је да ће аукторијална приповедачка ситуација заузимати значајно место у ауторовој романескној прози, посебно у делима објављиваним од 1985. године.

Приповедачи-коментатори Петковићевих романа – на првом месту романа *Сенке на зиду* (1985) и *Судбина и коментари* (1993) – радо и често скрећу пажњу на своје присуство, укључујући у свој полифон (једнако благонаклон и иронијски настројен) глас не само гласове ликова, већ и богате књижевне, културноисторијске и филозофске традиције, чиме посредују „ширину искуства друкчију од оне што је прибавља било које друго уметничко средство” (Бут 1976: 222).

Изабрани наративни модел не происходи само из дискурзивне природе Петковићеве прозе, већ и из намере да се, у складу са карактеристично постмодернистичким ставом аутора према историји, романескна збивања и поступци ликова коментаришу у иронијском кључу. У том смислу се на претходно поменути Петковићеве романи може применити Штанцлов закључак да „аукторијални роман показује и јасан афинитет према хумористичном, ироничном гледању на свет и према поигравању илузијама живота и уметности” (1987: 42).

Истакнуту позицију аукторијалног приповедача у Петковићевој романескној прози могуће је повезати и са поигравањем жанровима, односно са њиховим пастиширањем, са наративном конкретизацијом претпостављеног читаоца и метафикционалном игром која подразумева осцилирање између напора аутентизације и њеног релативизовања.

Међутим, у Петковићевим првим романима – *Путу у Двиград* и *Записима из године јагода* – међусобно се

надопуњују псеудоаукторијална и псеудообјективна позиција – иако приповедач приповеда у 3. лицу, скреће пажњу на приповедање, коментарише збивање и посредује метапоетичке коментаре, није реч о приповедној инстанци изван наративног света, већ о приповедачима који су учесници и сведоци догађаја, само прерушени у објективне приповедаче. Због тога њихово приповедање није свезнајуће и не може да читаоцу гарантује „истинитост” исприповеданог. На то упућује и Штанцл, наводећи да текстови у којима се приповедач открива као непоуздан сугеришу посебну и скривену игру са епистемолошким аспектом аукторијалног приповедања (1987: 47).

Тек у романима *Сенке на зиду* и *Судбина и коментари* Петковићеви приповедачи постају прави аукторијални приповедачи – они стоје изван приказаног света (реч је, дакле, о хетеродијегетичким приповедачима), оглашавају се кроз чин приповедања и постају предмет интерпретације (Штанцл 1987: 35), али и даље одржавају епистемолошку сумњу. Приповедач последњег Петковићевог романа – *Савршеног сећања на смрт* (2008) – пре би се могао описати као класични хетеродијегетички него као аукторијални приповедач, будући да он, осим имплицитно – начином на који у наратив инкорпорира преузету, цитирану грађу и уступа место хомодијегетичком приповедачу Филариону – не скреће пажњу на своје постојање, не обраћа се читаоцу и не фикционализује своју позицију.

Да би се стигло до описане аукторијалне позиције, било је неопходно проћи кроз приповедна поигравања и измене перспектива у прва два Петковићева романа.

У роману *Пут у Двиград* осцилира се између позиција (псеудо)аукторијалног приповедача и приповедачке ситуације у првом лицу (али су оне обједињене у гласу истоветног приповедача), што одговара природи наратора који приповеда о својој младости/прошлости и који је учесник и сведок наративних догађаја.

Како сматра Кете Хамбургер, разлика између романа у 3. и романа у 1. лицу је разлика између *миметичког*, односно *фикционалног* рода (боље рећи модуса) и лирског,

тј. егзистенцијалног, па тако роман у трећем и роман у првом лицу припадају различитим онтолошким нивоима у књижевности (према Штанцл 1987: 53).

Приповедачка ситуација у првом лицу према Женетовом мишљењу указује на разлику између онога који доживљава и онога који интерпретира доживљено, што је доведено у везу са Прустовим књижевним стваралаштвом у којем је свако уметничко дело „производ овог двоструког рада свести, доживљавања и анализе доживљеног, а најприкладније средство за репродукцију такве свести је удвојено приповедачко 'ја', оно које прима утиске и оно које те утиске накнадно разјашњава” (Марчетић 2003: 79).

Удвојеност приповедачког „ја” у прва два Петковићева романа наглашена је, готово буквализована, наративном позицијом приповедача који приповеда у трећем лицу о сопственом егзистенцијалном искуству.

Та се перспектива смењује приповедањем у првом лицу у четвртом и петом поглављу романа *Пут у Двиград*, онда када приповедање доспе до непосредног искуства сада већ зрелог приповедача и када треба да се открију бар неки увиди до којих је стигао.

У роману *Записи из године јагода* ретка су места на којима се чује приповедачко „ја”, и то у форми управног говора – што се најчешће дешава на семантички значајним местима, онда када приповедач потврђује страх од смрти и своје неповерење у аутентичност и пуноћу међуљудских односа.

Псеудообјективно приповедање, прерушено приповедање у 1. лицу, чува неке важне особине овог приповедног модела – личност приповедача остаје предмет приче, као и његов положај у приказаном свету и став према исприповеданим догађајима. Псеудообјективност се огледа и у чињеници да се свет романа „доживљава кроз осећање” (Штанцл 1987: 58), што није карактеристична особина ауторијалног приповедања.

Могуће је да се Петковић одлучио за псеудообјективно приповедање у прва два романа због чињенице да његови приповедачи не могу да спознају или прихвате себе, односно себе у свету, а то је особина романа у првом лицу – у њему „човек покушава да схвати самог себе, да себе дефинише,

да повуче граничну линију између себе и своје околине” (Штанцл 1987: 69). Такође, приповедач у првом лицу „преузима од аукторијалног приповедача способност да успоставља поредак и вредности” (Штанцл 1987: 70), што такође унеколико оправдава псеудообјективну позицију приповедача у прва два романа.

Када приповедачко „ја” доминира у односу на доживљајно „ја”, приповедачка позиција окреће се више у правцу наративног савладавања приче и метанаративних рефлексија, мање у правцу интензивног и занимљивог тока радње и аутентичности описаних ликова (Штанцл 1987: 71), што, уз утицај особених стања свести сликара Видака, у роману *Записи из године јагода* у потпуности оправдава изабрани приповедни модел.

3. О наративи и егзистенцији у роману *Записи из године јагода*

На самом почетку *Записа из године јагода* читалац се сусреће са напоменом у фусноти, коју је оставио приређивач рукописа – рукопис је подељен у два дела, који се међусобно разликују по рукопису, а фуснота се појављује и на почетку другог дела.

Употреба фусноте необична је у књижевном тексту и „потцртава статус текста као нечега што је смишљено, захтевајући размишљање о фикционалности и текстуалности типичним за самосвесне приповести” (Римон-Кенан 2007: 127).

Значајан део метапоетичког концентрисан је у првом делу романа, односно могло би се рећи да је промишљање о природи Видакових записа у овом делу нешто експлицитније. Међутим, истоветна тенденција постоји и у другом делу записа, и реализована је као вид варирања у текст већ укључених мотива, или кроз паралелизам који се успоставља између разумевања егзистенције и поимања писања, а који је од изузетног значаја за разумевање целокупног романа.

Видакови записи, како је то у првом делу романа јасно назначено, настају у процесу изневеравања и избегавања

дневничког бележења, будући да се његов исповедни тон и јасна веза између онога ко записује и ко је записано доживео, разуме као, из више разлога, егзистенцијално опасни траг који појединац о себи оставља.

Дневник је запис о личном, непосредно проживљеном искуству, писан најчешће у првом лицу једине и обележен, односно одређен датумима. Читање дневника омогућава реконструкцију хронологије, пружа увид у догађаје, односе међу актерима, узрочно-последичне везе међу збивањима, емотивни свет записивача итд. Поред тога што је „хронолошки опис догађаја у којима је аутор учествовао у одређеном периоду живота” (РКТ 2001: 144), дневник може бити везан за судбоносна раздобља егзистенције или је обухватити у целости. Такође, „форма дневника (датирање и ознака места) обавезује аутора на тачност и веродостојност. Ти подаци, с обзиром на то да су забележени непосредно пошто су се догађаји збили, могу да послуже као поуздана грађа приликом накнадног писања аутобиографије, мемоара и дела сличне природе” (РКТ 2001: 144).

Јасно је да је Петковићев поетички интерес у овом роману (као и осталим његовим делима) везан за жанрове који претендују на веродостојност и обухватање, односно сажимање прошлости, боље рећи за њихово релативизовање и пастиширање.

За разлику од хронике, која треба да представи историју догађаја од ширег значаја (колективног, националног, цивилизацијског), уз хроничара који је сведок, а може бити и учесник представљеног, дневник се првенствено односи на лични доживљај, индивидуалну (блиску) прошлост, али самим тим може разоткрити и ситуацију у којој појединац свој живот и проживљено не може да разуме, што га ставља у подређени положај, који би Видак на сваки начин да избегне.

Након фрагмента о кошмарном путовању, које сликар не може да опише ни као стварни одлазак ни као халуцинантно искуство, следи његов разговор са пријатељицом Неном, у којем Видак открива један од разлога за настанак записа:

Белешке које водим [...] – нека врста дневника који водим, не знам како би ти то назвала када би видела, али ја то заиста, веруј ми, не радим зато што такво нарцисоидно пискарање волим, већ што сам на такво бележење сопствене свакидашњице присиљен, без икакве нарцисоидности, без жеље да од себе учиним центар света, [...] да се како-тако задржим у свету, да ме као прљаву мрљу на дну лавабоа не спере вода [...], што ми, такође, нимало не помаже, јер ни на основу прилежача не могу закључити ништа, сагледати било шта друго осим хаоса, кошмара који је још у Београду започео. (Петковић 1983: 43–44)

Из наведеног цитата јасно произлази да Видак оно што му се дешава не може да доживи другачије него као хаотично збивање, што је један од разлога његове жеље да постане Летописац, или сенка Летописца, и да записе о личном животу замени сведочењем о ономе што се збива другима. Наиме, та жељена, идеална позиција Летописца гарантује разумевање збивања, сенка је та „која једина може схватити све” (Петковић 1983: 67), она пружа могућност да се догађаји сагледају из перспективе измакнутог, догађајима недотакнутог посматрача.

Моћ и слобода летописца нису повезане само са могућностима које летопис, односно хроника као жанр нуде, већ су у директној вези са начином на који Видак разуме егзистенцију, односно постојање.

У сваком се човеку крије нешто демонско, што није лако препознати нити раздвојити од њему суште супротности – лика свеца, зато се у првом делу записа као једна од значајнијих идеја издваја та да „не треба бити сам, треба бар мање себе мотрити, а више друге вребати, макар из прикрајка” (Петковић 1983: 100). Такође, варијантно се наводи и следеће: „Али је добро бити летописац, јер о себи не треба говорити, а што мање мислити. Само мотрити из прикрајка” (Петковић 1983: 63).

Са овом идејом кореспондира и став Незнанца, чији се разговор са Видаком у парку касније разоткрива као могућа

илузија, привиђење, тј. оспољени унутрашњи дијалог, а који је везан за читање туђих записа и сећања и потврђује идеју о надмоћи времена и хипнотишућој моћи прошлости:

[...] ја избегавам да се сећам, када човек стекне много успомена, онда само може бити сигуран да је прошло много времена, што баш и није нарочито утешно, најидеалније би било када би се све могло заборавити или макар побркати тако да не зна не само када се нешто десило већ и коме. То би била бар нека освета над прошлошћу, а пошто ни ви нисте балавац, знате да човек има и те како разлога да се ту крваво свети, због свега оног што је пропустио или што није успео да избегне – само, не може. А да бих избегао да се сећам, што и није баш једноставно, човек је на то просто приморан, као казна, читуцкам помало, вид ме служи, нарочито уз добре наочаре, али све бирам неке историјске књиге, летописе, враг ме ипак тера да гледам уназад, од тога не могу побећи. (Петковић 1983: 173)

Пуноћа егзистенције је неосвојива, као и пуноћа писања онаквог каквим га Видак замишља, постоје само алтернативе.

Модификацију почетног модела – дневничког бележења, Видак бира зато што жели да надвлада снагу времена, проклетство хронологије, при чему није случајно да се тај мегдан са временом одвија у знаку „литерарног поступка”:

[...] Видак помишља да би се могло и друкчије, не насловљавати датумом но прибећи једном литерарном поступку, употреби наслова који отприлике одговара ономе што је записано. [...] овом малом преваром добио би управо оно што жели: онемогућио би сваком случајном читаоцу, па макар то био и он сам, оно много касније, сувише тачно реконструисање хронологије. (Петковић 1983: 8)

У начину на који модификује класично дневничко бележење, Видак настоји да створи илузију тајанствености и

непредвидивости прошлости, која више није петрификована, непроменљива и коначна, заувек везана за егзистенцију, већ се, управо захваљујући извесној непоузданости, оживљује, изнова ствара, „јављајући се у новим повезаностима, дакле новом лику” (Петковић 1983: 9), што је, у ствари, још један вид покушаја да се победи време и последице његовог протока, да се живот изнова врати на почетак. У исто време, осмишљавање наслова сугерише другу важну потребу човека – да разуме, синтетише доживљено и проживљено. Да би дао наслов одређеном запису, Видак мора да разуме његов смисао.

У том контексту дијалог са Незнанцем из првог дела записа може бити више него сугестиван. Он демонски вешто и примамљиво нуди Видаку могућност да нешто из прошлости промени – да она не буде коначна – али како семантика и симболика *Записа* у суштини откривају, ништа се посебно не мења и ништа се не може изменити; (несрећну) судбину човек носи дубоко запретену у себи, и зато се изабраним наративним поступком, који се ослања на модификације и трансформације ликова и догађаја, само потврђује трагично осећање да људско делање у домену свакодневног, реалног живота ништа значајно не може изменити, што нужност покушаја не искључује.

Разлог за одабрани начин писања, којим се потире не само сопствена већ и прошлост других, а који се остварује изменама ликова који окружују Видака (мада природа самог односа остаје иста или слична), потврђује Видаков став, који ће се и касније појављивати у Петковићевим делима, да се можда

само заваравамо, [...] оно што је могло бити, а није, стицајем околности или нашом неспретношћу, касније се изједначи са оним што је било, све постане само успомена, сећање на догађај или сећање на жељу, ко је умро данас, успомена је као и онај што је умро пре деценију: када се све оконча, све се изједначи. (Петковић 1983: 39)

У роману *Судбина и коментари* Марти Ковач се посебно допао став Павла Вуковића, изражен током дискусије на

научном скупу, како „трагедија ни у ком случају није избегнута, већ се само одиграла на други начин”, што потврђује да је „трагична судбина [...] једина могућа судбина свих јунака” (Петковић 2013: 329).

Покушај победе над временом у Видаковом се случају директно доводи у везу са прижељкиваном победом над Ловцем (свест о смрти с једне стране је тематизирана, а с друге стране управља нарацијом); исписивање текста предочено је као покушај бег од Ловца.

Ова тема уводи у текст романа и метафору механичке лутке која се покреће у складу са протоком времена, а која је конкретизирана у слици птице кукавице привезане за сатни механизам у стану Видакове пријатељице Нене. Жеља да се таква позиција избегне очигледна је и у Видаковом алхеми-чарском сну и у функцији коју има каталог лутака из првог дела записа. Такође, свест о себи као буби коју Ловац може уништити када год пожели, трансформише се у слику дечака – Видака – који убија бубе на поду купатила. На нивоу целог дела, ова жеља огледа се у намери Видака да као записивач постане онај ко помера и мења ликовне својих записа по сопственој вољи, чиме би, барем у свету текста, постао сличан Ловцу. Друга прижељкивана сличност била би недотакнутост временом.

Међутим, круг који време у приповедању затвара, и поред покушаја да се његова снага потре, доказује да оно неумитно тече, да се не може зауставити, што је симболички представљено у слици нових, каснопролећних јагода (на самом крају другог дела записа), чиме се релативизује Видаков сан о јагодама као сан о пуноћи егзистенције (в. Радосављевић 1999). За разлику од јагода које се скривају у тами и влази земље, људи су, попут Видака и Скодлара, остављени на милост и немилост врелом сунцу – које својом светлошћу треба да у потпуности осветли, разоткрије човека као немоћну ловину која нема где да се сакрије.

Тако, уместо да текст створи илузију о победи над временом, он постаје коначна потврда његове моћи.

Надмоћ времена наглашава се и затварањем наративног круга, доспева се до тачке у тексту која у исто време може

представљати и крај и почетак приповедања – а у којој Видак јасно назначује да га, као и на почетку романа, када је покушај победе над хронологијом уведен као иницијални мотив, вреба исти онај Ловац. Иронично је то што се приповедни покушаји и стратегије овладавања временом, на крају трансформишу у његову потврду.

И поред различито представљених живота, различитих јунака и различитих стања свести, суштина егзистенције и мотиви који се за њу везују, остају нетакнути. Теме и мотиви као што су одређеност временом, суштинска усамљеност човека, потреба да се пронађе излаз, Други као странац, најчешће су уско повезани са писањем, па отуда поседују и метанаративну раван значења.

Приповедање у *Записима*, баш као и у *Путу у Двиград*, има директне везе са начином на који јунак-приповедач доживљава себе, друге, односно егзистенцију уопште. Претпоставка да су сви заменљиви, као и намера да се заштити од опасности додира, варира се у Видаковим сновима, стваралаштву, али пре свега у начину на који пише, и то је у литератури до сада јасно истакнуто. Уоченим модификацијама овде ваља додати још неке, за смисао романа врло важне.

Однос према другима у највећој мери открива већ помињани сусрет са Незнанцем – загонетним поручиоцем Видакове слике, али и варијантни разговор са Скодларом, и овога пута у вези са Видаковим стваралаштвом – други се не познају довољно, други представљају опасност, између осталог и због загонетке коју сами себи представљамо. Праве блискости нема, истинске везе се не остварују, зато су људи заменљиви, зато могу бити посматрани као лутке, а то је у исто време оно што Видак за себе не жели – да буде лутка коју помера време.

Овакав Видаков став упућује на моћ генерализације, која је као тема интерпретирана у Петковићевом *Огледу о мачки*, али поменута и у његовом предговору за роман *Злочин и казна*: „Гурнута у анонимност, максимално сведена на тип са што мање индивидуалних особина, личност се максимално удаљује од читаоца чиме се спречава успостављање било какве емотивне везе читаоца са јунакињом” (Петковић 1990: 9). Оно

што се овде односи на релацију лик–читалац у целини је применљиво на Видаков модел одбране од успостављања дубљих веза са ликовима који га окружују. Међутим, та намера коегзистира са привлачном моћи додире, са потиснутом свешћу јунака да су нам други ипак потребни.

Тако Незнанац Видаку открива следеће:

[...] ништа вам не вреди да покушавате постати неки дух посматрач, сенка, Велики Летописац, недодирљив и неподложан промени, па тако и распадању, можда би и вредело када бисте то заиста желели, али невоља и јесте у томе што ви то најискреније не желите. Добро знате да бити недодирљив значи не моћи додирнути, а на такву осуду ви нисте спремни – никако вама није довољно само да вирите из прикрајка, и да вам неко то понуди, не бисте били нимало срећнији [...]. (Петковић 1983: 81)

Видак такође схвата да увек „недостаје неко други” (Петковић 1983: 47). Неизбежност додире, упркос њиховој опасности, сродна је са неизбежности уроњености у живот, а тиме и у време. Због тога се Видакова позиција неумитно удаљава од жељене, идеалне – Летопишчеве.

На основу до сада наведених цитата, могуће је направити одређене аналогije између Видакових жељених, односно реалних позиција, и приповедних ситуација које наводи Штанцл.

Наиме, писање дневника репрезентује приповедачку ситуацију у 1. лицу – оно је наглашено лично, приповедач фигурира као учесник и сведок догађаја, подређен је протоку времена, што најјасније открива разлика која се мора направити између доживљајног и приповедачког „ја”.

Оно што Видак жели за себе јесте позиција персоналног приповедача,¹ дистанцираног, измакнутог из догађаја а самим

1 „[...] те зато он, као сенка, може бити присутан свуда, сведок о коме нико и не слуги, на крајње неочекиваним местима, у шатору у којем двојица полугласно шапућу делећи свет на комадићу хартије, нађе се и он, пришуњававши се с мирисом блиског мора, посматра их невидљив. Тамо где искрваљени

тим и протока времена, који највише личи на Женетовог хетеродијегетичког, екстрадијегетичког приповедача.

Међутим, у представљеној жељеној позицији постоје и извесне мањкавости, а прва се огледа у проблематичности оквира који нуди – измакнутост, иако се таквом на први поглед не чини, ограничава знање, сужава перспективу, удаљује предмет представљања и приповедања:

На њему [Летописцу, Н. Ж.] је да остави трагове уместо других, оних који то не умеју или не могу из различитих разлога, дакле: његово је да пажљиво гледа и слуша, да буде велико око и уво, макар звучало гротескно – велики нос. Али са терасе при крову може сагледати тек делић, коњаници прелазе реку и замакну у шуму. То је мало. (Петковић 1983: 62–63)

Као што ни апсолутна урођеност у збивања и догађаје није задовољавајући егзистенцијални оквир, тако ни потпуна измакнутост из животног тока није довољна. Занимљиво је да се у прожимању питања егзистенције и писања, ове две равни непрестано доводе у везу, па се сањана приповедачка позиција Видака и њена неодрживост објашњавају аналогним примерима из Видакових снова, што рефлектује потиснуту свест, али и из живота.

Колебање између описаних егзистенцијалних (и наративних) позиција сугерисано је у Видаковом сну, где се сликар сусреће са матицом сјаја, мириса и боја јагода која би да га понесе, обухвати собом:

Стајао је опчињен на рубу поља, али не толико опчињен да би се једноставно предао, препустио неизвесном току, јер схвати да је њему ипак дозвољено да поступи и

падају, он блуди недодирљив и нерањив, мач пролази кроз њега не застајући, али га и не повређујући као да ничега нема – мада је сенка, свезнајући сведок, ту. Где се тела грчевито спајају уз потоке семена стварајући живот, али тако и смрт, он посматра и животом, али и смрћу недотакнут, онај који вечито мотри из прикрајка, али траје.” (Петковић 1983: 64–65)

друкчије, да закорачи у супротном правцу, не ка ушћу, већ ка самом извору. Међутим, требало се одлучити: не беху две супротне жеље, беше једна иста, само са два лица, жеља којом се желело супротно, па тако немогуће, и да оде тамо, ка извору, и да се запути матицом што крај њега протиче, могао је учинити или једно или друго, али не и једно и друго, моћ и немоћ су имали исти узрок, исти извор – желео је и ка ушћу и ка извору. И тако је стајао на рубу поља [...]. (Петковић 1983: 28)

Семантички богат је и Видаков сан о себи као птици коју једе мачка јер се, из радозналости, превише приближила земљи.

У том сну се појављује и друга птица, која избегава слегање на земљу, и која би могла да симболизује условности издвојене позиције – она не може ништа да наслути из света о којем радознала птица зна много или бар наслућује много. Али да би скроз сазнала, да не би тек наслућивала, а самим тим и грешила у интерпретацији,² радознала птица мора да се спусти међу људе, у сâм живот, и ту страда.

Расплет забуне у којој су се нашли Скодлар и Видак јер су дошли на погрешан погреб, птици ће остати „заувек непознат јер: чула је панично кричање других птица са гране, али није обраћала пажњу, мало љутита што је ометају у слушању оваквих говора које је највише волела, успела је само да угледа олињалу мачорчину пред собом, ону исту од које је једном спасао добро бачен камен [...]” (Петковић 1983: 159–160). Није тешко закључити да је страшни мачор из сна у ствари Ловац из Видакових рефлексција.

2 „То је гробље, објашњавала је Прва птица свакоме ко би је хтео слушати, што значи мало коме. Волела је да се врти у близини људи и прислушкује њихове разговоре, па је била прилично добро обавештена о много чему, али је невоља била у томе што би углавном чула само одломке разговора, због чега се, истина, није бринула јер је те одломке као каменчиће слагала у неки свој мозаик, по сопственој жељи и нахођењу, тако да су се сви делови увек беспрекорно уклапали, иако су резултати деловали помало чудно.” (Петковић 1983: 154–155)

4. Закључак

Истинско бивање у животу неодвојиво је од постојања у времену. Егзистенцијално искуство и време су услов да Ловац стигне човека. Ако жели да изађе из живота и времена, човек мора да буде спреман на сужену перспективу погледа на свет и одсуство додира са свиме што га окружује. Замке су свуда и ниједна могућност није идеална: када је човек издвојен, када нема емпиријско искуство, не може да упозна свет; ако је урођен у животно искуство, не може довољно добро да га разуме, сагледа. Колико жели да избегне смрт, толико жели да додирне живот; колико је свестан да је немогуће остварити победу над временом, толико гаји наду о личном тоталитету и изналажењу смисла.

Дакле, укљученост је неминовна, иако би је Видак радо избегао. На плану приповедних ситуација и модела тај неизбежан додир уз дозу дистанце могао би бити оличен у ауторијалном приповедачу – он приповеда о другима, не припада представљеном свету, може да заузме надређену свезнајућу позицију (иако код Петковићевих приповедача то није случај), али и даље својим гласом остаје присутан. Не бори се више са условностима времена, али почиње да се бори са условностима приповедања, и остаје привржен идеји борбе против времена која се остварује трагањем за смислом, изграђеним из фрагмената.

Трајање, много дуже од обичног живота, које је Летописцу неопходно да би све обухватио и сагледао, ауторијални приповедач Петковићеве прозе остварује разгранатом мрежом интертекстуалних дијалога; искуство времена сажима се у књигама и изворима које инкорпорира у сопствено приповедање.

Иако није директан учесник збивања, Петковићев ауторијални приповедач пристаје на условности људске егзистенције – на незнање, сумњу, усамљеност, борбу са хаотичношћу егзистенцијалног контекста.

Приповедати се мора, писање је начин да се превазилази страшна мисао о смрти, али је, у исто време, и траг који се о себи оставља, што још једном упућује на тешку, готово

безизлазну ситуацију, али и људски херојски трагизам који изван одговор мора да дâ.

Учествовање у постојању и наратији обојено је иронијом, оснажено скепсом као штитом у борби, и обременено свешћу о томе колико је приповедање (једнако као и егзистирање), као вид поигравања са животом, трагично и опасно.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Брајовић, Тихомир. „Роман и коментари”. Радислав Петковић, *Судбина и коментари*. Београд: НИИ, Завод за уџбенике и наставна средства, 2004. 379–406.
- But, Vejn. *Retorika proze*. Београд: Nolit, 1976.
- Velikić, Dragan. „Radoslav Petković: „Zapisi iz godine jagoda”. *Polja*, god. 30, br. 310 (decembar 1984): 510–511.
- Живковић, Нина. „Радослав Петковић: увод у читање”. *Сенке судбина: о књижевном стваралаштву Радослава Петковића*. Михајло Пантић (ур.). Београд: Библиотека града Београда, 2023. 65–97.
- Marčetić, Adrijana. *Figure pripovedanja*. Београд: Narodna knjiga, Alfa, 2003.
- Marčetić, Adrijana. *Istorija i priča*. Београд: Nolit, 2009.
- Пантић, Михајло. *Александријски синдром: есеји и критике из савремене српске и хрватске прозе*. Београд: Просвета, 1987.
- Petković, Radoslav. *Zapisi iz godine jagoda*. Београд: Rad, 1983.
- Петковић, Радослав. „Достојевски, суочавање са злом” [предговор]. Фјодор М. Достојевски, *Злочин и казна*. Београд: Рад, 1990. 5–16.
- Petković, Radoslav. „Šljunak i zvezde”. *Novi vidici*, 1 (1991): 231–233.
- Петковић, Радослав. „Библиотеке су посебан поредак наше реалности” [разговор водио Ненад Шапоња]. *Летопис Матице српске*, 170, 453 (мај 1994): 746–755.
- Petković, Radoslav. *Sudbina i komentari*. Београд: Laguna, 2013.
- Radosavljević, Ivan. *Budno oko: iz savremene srpske proze*. Novi Sad: Matica srpska, 1999.
- Rimon-Kenan, Šlomit. *Narativna proza. Savremena poetika*. Београд: Narodna knjiga – Alfa, 2007.
- Rečnik književnih termina*. Dragiša Živković (ur.). Banja Luka: Romanov, 2001.
- Штанцл, Франц. *Типичне форме романа*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1987.

Nina Živković

SEMANTICS OF STORYTELLING IN THE NOVEL NOTES
FROM THE YEAR OF STRAWBERRIES BY RADOŠLAV
PETKOVIĆ: NARRATION AND EXISTENCE

Summary

This paper analyzes the relationship between the dominant narrative model and the way the novel's main character, Vidak the painter, experiences his existence, his attitude towards others, time, and human transience in *Notes from the Year of Strawberries* by Radoslav Petković. Pseudo-objective storytelling is understood as the protagonist's – and narrator's – attempt to avoid a subordinate and tragic position, which is considered the essence of human existence, and thereby to become the master of his own existence. At the same time, the paper examines key meta poetic elements in the text that herald a shift in narrative model in Petković's later novels and suggest why, in his prose, authorial narration becomes dominant after pseudo-objective narration.

Keywords: Radoslav Petković, *Notes from the Year of Strawberries*, authorial narration, pseudo-objective narration, existence, diary, chronicle/annals

ПРИКАЗИ

Веселина В. Ђуркин*
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору

УДК 811.163.41(048.83)
DOI 10.7251/LIK2516147D

ПУТЕВИМА СРБИСТИКЕ

(Милош Ковачевић, *Кроз србистичке дисциплине*,
Београд: Чигоја штампа, 2024, 298 стр)

Књига *Кроз србистичке дисциплине* проф. Милоша Ковачевића састоји се од десет интердисциплинарних огледа у којима аутор обрађује теме из области свих језичких србистичких дисциплина – од фонологије до текстолингвистике и стилистике, стављајући у фокус она питања која у досадашњој србистичкој и/ или сербокроатистичкој грама-тичкој и научној литератури или нису уочена и издвојена као научни проблем, или нису свеобухватно анализирана. Такође, аутор неријетко указује на погрешке и недостатке при обради појединих тема у досадашњим истраживањима, нудећи притом потпуно или дјелимично нова рјешења утемељена на строгим научним лингвистичким критеријумима. Сви радови претходно су презентовани на научним скуповима и објављени у лингвистичким часописима и зборницима, о чему аутор даје податке у оквиру библиографске забиљешке на крају књиге (285–286).

Књигу отвара рад „Алолексичка супстантивизација покретним вокалом – или: о фонемско-морфемском синкретизму” (11–35). На богатом корпусу текстова првенствено публицистичког стила, полазећи од хипотезе да су морфеме са факултативном завршном фонемом увијек грама-тичке (наставачке), а да завршне грама-тичке морфеме са облигаторном фонемом прерастају у творбене морфеме (у суфиксе), аутор доказује да у оквиру типова супстантивизације и типова супстантивата као посебан подтип треба

* veselina@pef.uns.ac.rs; veselinaso@gmail.com

издвојити алолексичку супстантивизацију и алолексичке супстантивате, који се не односе на цијелу парадигму лексеме него само на њене поједине облике, тј. алолексе, и то на облике датива, инструментала и локатива адјективних ријечи у мушком роду, са наставком *-им(а)*, и покретним вокалом *а* као верификатором њихове специфичности.

Иако се граматичка супстантивизација покретним вокалом *а* у синкретичким плуралским падежима мушкога рода успутно термилошки сусреће при обради датих падежних облика, она није ни поменута ни освијетљена у оквиру процеса супстантивизације, који се у литератури дефинише као „морфолошко-синтаксичка творба која подразумева ’прелазак других врста речи у именице без додавања посебног форманта’” (30–31), а настаје својеврсном семантичком кондензацијом вриједности придјевско-именичке синтагме у једну лексему, а то је придјевски члан те мотивске синтагме. Као резултат тог процеса издвојена су само два типа супстантивата: лексикализовани – они који су прошли кроз процес потпуне лексикализације и задобили статус самосталне именичке лексеме (као нпр. *зло*, *добро*, *млада*, *ујна*), и контекстуални – дјелимични супстантивати, који су на пола пута од адјективне према супстантивној категорији, што значи да по правилу имају све морфолошке одлике адјективне категорије ријечи, а врше синтаксичку функцију супстантивне категорије ријечи. Они су увијек имплицитне синтагме јер подразумевају именицу с којом чине супстантивну синтагму, па се зато могу сматрати елиптичним супстантиватима (*Богати* [→ *богати људи*] не помажу *сиромашним* [→ *сиромашним људима*]), за разлику од лексикализованих не подразумевају могућност навођења именице с којом би чинили супстантивну синтагму (нпр: *Добро* увек побеђује *зло*). Супстантивизација покретним вокалом, а то у српском језику једино може бити покретни вокал *а*, датој морфемима обезбјеђује двоструки статус: статус граматичке морфеме (падежног наставка) и статус творбене морфеме (морфеме којом се адјективна ријеч преобликује у супстантивну), чиме се остварује фонемско-морфолошки синкретизам, који подразумева однос између факултативних и облигаторних

фонема у оквиру једне морфеме, с тим да само у случају када су облигаторни, покретни вокали мијењају статус морфема: граматички (наставачки) морфем „преводе” у творбени (суфиксални) морфем.

Иако облици с покретним вокалом *a* дијеле особине и лексикализованих и контекстуалних супстантивата, они се с њима не могу поистовијетити, због чега је оправдано сматрати их посебном подврстом супстантивата, и то граматикализованим супстантиватима, у којима покретни вокал *a* има статус облигаторне фонеме у оквиру граматичке наставачке дативно/инструментално/локативне морфеме *-има*, што јој осим граматичке обезбјеђује и статус творбене морфеме којом се адјективна ријеч преобликује у супстантивну (нпр. Молба *старима* да остану код куће [\rightarrow **старима људима*]; *Младима* [\rightarrow **младима људима*] догодине још више новца; *Храбрима* [\rightarrow **храбрима људима*] и Бог помаже и сл.). Стога дати тип творбе супстантивата, закључује аутор, без сумње представља посебан (под)тип морфолошко-синтаксичке творбе ријечи.

Основно питање примарно синтаксичког међуодноса облика глаголског прилога садашњег и у мушком роду хомоформних облика глаголског придјева (нпр. *Идући* на састанак, повео је са собом најближег сарадника; *На идући* састанак повео је са собом најближег сарадника) на које М. Ковачевић тражи одговор у другом раду „Међуоднос прилошки и придјевски употребљеног облика глаголског прилога садашњег” (37–66), подразумејева нужан методолошки садонос двију дисциплина – морфологије и синтаксе. Ове по облику подударне, а по синтаксичкој функцији потпуно различите јединице у литератури су се, према увиду аутора, по правилу доводиле у непосредну везу „најчешће тврђом да је форма глаголског придјева заправо попридјевљена форма глаголског прилога садашњег” (37).

Анализу утемељену на критеријуму категоријалне и функционалне транспозиције ријечи, коју је засновао Ш. Баји, а разрадили Л. Тенијер и Е. Атајан, аутор проводи с циљем да освијетли сличности и разлике између ових облика. Он доказује да је између ове двије категорије много

више разлика него сличности, које се сведе на подударност истовјетности форме (то су облици с истом основом и са наставком *-ћи*, са изузетком основе код само три глаголска придјева: *горући*, *живући* и *кипући*) и подударност вида глагола од којих се граде (искључиво од глагола несвршеног вида). И један и други јесу употребно транспозицијски облици, али их не карактерише исти тип транспозиције – глаголски прилог је функционално, а глаголски придјев категоријално транспонован.

Глагол у форми глаголског прилога садашњег (нпр. па онда парадиралу ... *носећи транспаренте*, *држећи говоре* и *претећи председнику* државе да ће га ... казнити оловком – *гласајући против њега*) и морфолошки и синтаксички припада вербалној (а не адвербијалној) категорији ријечи, што се види по његовим валенцијским својствима: активно је валентан као и било који глагол у било којој глаголској форми и/или према супстантивној категорији ријечи (у функцији објекта) и/или према адвербијалној категорији ријечи (у функцији прилошке одредбе). С друге стране, девербативни придјеви на *-ћи* (*гостујући* тим, *одлучујући* погодак), настали такође од глагола категоријалном транспозицијом као творбено-морфолошким поступком, и морфолошки (конгруенцијски) и синтаксички (валенцијски), и лексикографски, наглашава аутор, припадају искључиво придјевској категорији ријечи. Ковачевић издваја неколико битних диференцијалних карактеристика овога облика: а) неки од девербативних придјева на *-ћи*, *-ћа*, *-ће* немају свог употребног еквивалента међу глаголским прилозима, а то су *врући*, *могући* и *будући*, од којих се посљедњи употребљава и као везник – сам или у склопу сложеног (*будући да*); б) поједини девербативни придјеви на *-ћи* у контекстима који захтијевају неодређени придјевски вид, као у предикативу – почињу се употребљавати у мушком роду у облику неодређеног придјевског вида (*врућ*, *држећ*, *могућ*, *забрињавајућ*, *поражавајућ*, *изненађујућ*, *задовољавајућ* итд); в) одвојивши се категоријално од глагола, девербативни придјеви на *-ћи* почели су исказивати самосвојан творбени потенцијал (*врућина*, *могућност*, *текућина*, *убудуће*, *неважећи*; *свезнајући*, *добростојећи*, *спорогорећи*,

опитевежећи и сл); г) у форми средњега рода (на *-ће*), попут готово свих описних придјева средњег рода, конверзијом прелазе у прилоге, постајући одредбе глаголских или придјевских лексема (нпр. Кретао се *изненађујуће* споро; Кампања му је била *очајавајуће* траљава); д) могућа супстантивизација, што ће рећи да понекад наступају у функцији именице (нпр: *Председавајући* / *Главнокомандујући* се обратио присутнима); ђ) семантички су двојаки: једни су постали прави придјеви (нпр: *будући* посао, *носећа* жена, *текућа* вода), док су други, бројнији и продуктивнији у савременом српском језику, значећи радњу која се именици приписује као особина, задржали глаголску карактеристику (*растући* страх, *застрашујућа* мржња, *збуњујућа* реалност).

И трећи рад у овој књизи, „Временска употреба модалних глаголских облика” (67–103), подразумејева интерференцију морфолошке и синтаксичке проблематике. С обзиром на то да не постоји сагласност како у граматичкој тако ни у научној сербокroatистичкој литератури у погледу одређења броја и статуса начинских глаголских облика (модуса), и то опатива, потенцијала II и футура II, којима се из различитих разлога оспорава мјесто у систему модалних глаголских облика, аутор најприје даје критеријуме за диференцијацију временских и начинских глаголских облика. Статус опатива, како сазнајемо, оспораван је из формалних разлога, због обличке подударности са глаголским придјевом радним, статус потенцијала II из семантичких разлога, због значењске недиференцираности у односу на потенцијал I, а у случају статуса футура II спорна је била његова припадност временским или начинским глаголским облицима.

Проведена анализа показује да српски језик има пет начинских личних глаголских облика: опатив, императив, потенцијал I, потенцијал II и футур II, од којих су два искључиво модална – опатив и потенцијал II, док се остали, осим у модалном као примарном значењу, употребљавају и у временском значењу. Освијетливши све синтаксичко-семантичке типове временске транспозиције футура II, потенцијала I и императива, Ковачевић утврђује да је приповједачка функција оно што повезује та три облика у временској употреби,

због чега им и одговара назив приповједачки футур II, приповједачки потенцијал I и приповједачки императив (пр. *И када двадесет првог августа педесет прве буде и сам обишао Голи и Гргур, наћи ће их двадесет-тридесет тамо; Пола сата касније к њима би улазио човек у белом мантилу...; Спремање, вртић, посао, набавка... Па онда кувај, пери, пеглај, поспремај...) и, насупрот свој досадашњој литератури, доказује да ниједан од тих трију модалних глаголских облика своју временску употребу не исцрпљује само у тој функцији. То значи да се, осим у приповиједању, временско значење футура II и императива остварује и у оквиру временских зависних реченица (нпр. *Чим се најугроженији буду заштитили, и ја ћу се вакцинисати*; у случају императива такоређи околионално: *Док седни, док устани, прође дан*), док у одређеним контекстима потенцијал I има временско значење потенцијала за будућност (*У тиму нису одговарали на питање о продатим улазницама и да ли би се [→ ће се] новац од њих, ако фестивала не буде у јулу, враћао [→ враћати] или би оне важиле [→ ће важити] за касније).**

У четвртом огледу „Молитва и мо(л)ба у саодносној лингвистичкој анализи” (105–116) Ковачевић нам, интерферирајући критеријуме двију граматичких поддисциплина – лексикологије и творбе ријечи, представља резултате саодносне лингвистичке анализе трију именичких изведеница од глагола *молити* (*се*), а то су *молба*, *моба* и *молитва*, које као архисемска компонента повезује и глаголска именица *мољење*, која семантички интерферира и са глаголом *молити* и са глаголом *молити се*. Будући да и *молба* и *молитва* подразумевају *мољење* (као вербалну, усмену молбу и молитву), ова се именица показује као њихов хипероним, док у хиперонимско-хипонимском односу између *молбе* и *молитве*, прва добија статус хиперонимског (родног), а друга хипонимског (врсног) појма (*Молитва је молба*, али не и **Молба је молитва*). Основна разлика између ове двије лексеме условљена је врстом адресата, што је у случају лексеме *молитва* Бог или неко од божанских бића (именовано бесприједлошким објекатским дативом као примарном падежном формом), а код лексеме *молба* човек

или друштвена, државна институција (прави објекат у бесприједлошком акузативу). Дистинктиван је и начин реализације – *молба* може бити усмена (увијек у присуству саговорника) и писмена (увијек ситуацијски неприсутан адресат), а *молитва* само усмена (увијек одсутан адресат).

Дијахронијски посматрано, *моба* и *молба* су алтернативни, морфонолошки облици: један с неизвршеном промјеном *л у о* (*молба*), а други са извршеном (*моба*). До краја 14. вијека, закључује Ковачевић, *моба* је била једини облик молбе. Када је период вршења ове промјене прошао, уз *мобу* се појавио и облик *молба*, чиме су створени услови за семантичко (социолингвистичко) диференцирање *мобе* и *молбе* – „Србија је потпала под турску управу, Срби нису имали коме да се моле за помоћ сем Богу и комшијама. Мољење Богу била је *молитва*, а мољење комшијама – *моба*. Када су се стекли социолингвистички услови за тражење помоћи и мимо комшија, посебно кад су се стекли социолошки услови у којима се за помоћ обраћа широј заједници (држави) – *моба* је задржала своје значење, а уведена је *молба* као захтјев за сваку врсту помоћи осим ону од Бога (која се изражава молитвом) и ону од комшија, бесплатну на принципу узајамности (која се изражава мобом). Зато је данас и *моба* као и *молитва* врсни (хипонимски) појам у односу на *молбу* као хипероним” (110). У савременом српском језику именице *молба* и *молитва* означавају и процес (*nomina actionis*) и резултат вршења радње (*nomina resultativa*), док је *моба* само *nomina resultativa*, с тим што је њено резултативно значење неподударно с резултативним значењем како *молбе* тако и *молитве*.

У творбеном погледу, све три именице готово да су подједнако слабо продуктивне – „у њихову творбену породицу улазе свега по неколике изведенице” (110). Аутор анализира и синтаксичку диференцијацију трију именица и констатује да је њихов колокацијски опсег оно што их на синтаксичком плану највише разликује, што је посебно уочљиво када је ријеч о глаголским и придјевским (атрибутским) колокатима. Највећи колокабилни глаголски потенцијал и с обзиром на њеног адресанта и њеног адресата има именица *молба* у значењу „писмена представка”; именица

молитва има шири колокабилни опсег с обзиром на глаголе који подразумејујевају адресанта, док се с обзиром на адресатово прихватање молитве појављује само једна готово идиоматска синтагма: *услишити молитву*. Због искључиво резултативног значења, глаголски колокати именице *моба* своде се једино на глаголе који означавају начине сазивања мобе. Изузев глагола *упутити*, готово да не постоји глагол који би био колокат све трима именицама. По броју придјевских колоката, именица *молба* има готово отворен, највећи колокацијски опсег (*мала, велика, (не)љубазна, (не)пристојна, (не)очекивана, пријатељска, службена, л(и)јена, писмена, усмена, (не)умјесна, р(и)ешена, (не)прихваћена, одобрена, усвојена, одбијена, провокативна* и сл), именица *молитва* ограничен (*господња, заупокојена, опроштајна, захвална, понизна, скрушена, покајничка, испов(и)једна, хвалосп(ј)евна, душевна, благодарна, добронам(ј)ерна, хришћанска, медитативна, радосна, мала молитва, кратка, дуга, велика* и сл), а именица *моба* врло рестриктиван (*мала, велика, средња; мушка, женска*).

Нису сви радови у књизи, како аутор у предговору наглашава, интердисциплинарни на начин на који су то прва четири рада, што лексиколошки утемељен оглед „*Значење и употреба лексеме ствар*” (117–137) и доказује. Анализа синтаксичкосемантичких и лексичкосемантичких карактеристика ове лексеме, као најтипичнијег представника семантички подспецификованих лексема у српском језику, заснована на богатом корпусу текстова публицистичког стила савременог српског језика, оповргава нека готово општеприхваћена мишљења о њеној употреби и значењу, као што је тврдња да лексема *ствар* не може упутити на нешто живо.

Разматрајући закључке које М. Ивић износи у своме раду о датој лексеми, Ковачевић издваја два као изван сваке сумње недискутабилна, и то: да је лексема *ствар* семантички подспецификована (појављује се у изразито различитим семантичко-синтаксичким окружењима прилагођавајући им се значењски) и да је лексема са парапрономиналним статусом, што ће рећи да често у реченици или тексту има

или: а) анафорску (са конгруентним атрибутутом као обавезним детерминатором упућује на антецедентни, претходећи јој садржај) или б) катафорску функцију (увијек упућује на постцедентни, тј. на садржај који слиједи послје ње).

Анализирајући лексиколошки опис ове лексеме, аутор нам показује да ни он није у потпуности адекватан јер пренебрегава плеонастичност као једну од њених врло фреквентних употребних вриједности. Разлог томе види у чињеници да ни лексиколошка, ни лексикографска, ни синтаксичка литература уопште нису посвећивале пажњу декомпоновању јединица са лексемом *ствар*, иако је таквом декомпоновању склон већи број врста ријечи – и именице, и прилози, и придјевни, и замјенице, па чак и бројеви (Преживио је *страшне ствари* [← страхоте]; Колико је режим *скупа ствар* [← скуп]?; *позната ствар* [← познато]; Грешник сам у *овој ствари* [← у овоме]; *Прва ствар* с којом [← прво са чиме] сам се сусрела). Помоћу лексеме *ствар* врло често се творе перифрастички прилошки, придјевски, именички или бројевни изрази, који настају тако што се прилошка, придјевска, именичка или бројевна лексема „декомпонује” на именицу „*ствар*” уз коју придјевска, прилошка, именичка, замјеничка или бројевна лексема прелазе најчешће у конгруентни атрибут, ријетко у неконгруентни” (128). Будући да именица *ствар* нема статус „неотуђивог својства” појма ни прилошке, ни придјевске, ни именичке, ни замјеничке, ни бројевне декомпоноване лексеме, што је подразумијевано у процесу декомпоновања, она у тим перифрастичким конструкцијама има статус структурно-семантичког плеонастичког елемента, а њено се навођење једино може правдати интензификацијском функцијом. Занимљив је још и овај податак који аутор износи – да је број идиоматских изрази с лексемом *ствар* скоро петоструко већи од оног који доносе садашњи општи и фразеолошки рјечници српског језика. Илустрације ради, *Фразеолошки рјечник* Ћ. Оташевића наводи свега 16, а Ковачевић чак 80. Сумирајући сопствене увиде, аутор изражава наду да ће лексема *ствар* бити много боље обрађена у Речнику САНУ, са прецизнијом класификацијом и описом њених општих значења и подзначања, него што је у рјечницима Матице српске.

Шести оглед под насловом „Шта је то прилошки предикат” (139–162) Ковачевић посвећује преиспитивању научне утемељености статуса прилошког предиката у србистичкој и сербокroatистичкој литератури. Издвојивши четири типа тумачења прилошког предиката – и то, да је прилошки предикат: 1) подврста именског предиката с прилогом у предикативу, 2) дио неглаголског предиката с прилогом у предикативу, 3) посебна врста предиката равноправна са глаголским и именским предикатом, али с прилогом у предикативу, 4) посебна врста предиката са прилогом или мјесном, временском и начинском падежном и приједлошко-падежном конструкцијом у предикативу – аутор примјеном научних идентификационих и класификационих критеријума провјерава њихову вриједност и констатује да се сва четири наведена тумачења међусобно разликују по двама критеријумима. Први се односи на то да ли се прилошки предикат схвата као подврста именског предиката или као посебна врста предиката, а други на то да ли се предикатив прилошког предиката изражава искључиво прилогом или и неком приједлошко-падежном конструкцијом. Према увиду аутора, у највећем броју граматика, од најстаријих до најновијих, прилошки предикатив сматра се дијелом именског предиката, што је по његовом мишљењу својеврсни *contradictio in adjecto*, материјална граматичка грешка, из простог разлога што такво тумачење нужно подразумијева да су прилози именске ријечи. Мањкав је био и покушај појединих аутора, оцјењује Ковачевић, да терминолошком интервенцијом отклоне ову распрострањену грешку, измјеном назива именски у неглаголски предикат. Он би подразумијевао подјелу на глаголске и неглаголске предикате на темељу родног класификационог критеријума, што би било задовољавајуће само у случају да се не даје и врсна поткласификација ни једног ни другог типа предиката. Аутор проведеном анализом показује да је од четири наведена приступа тумачењу прилошких предиката научно најутемељенији онај који даје М. Стевановић, јер је најсистемнији и научно најконсеквентнији будући да је подјела предикатива према врстама ријечи критеријално јасна, досједна и без изузетака, премда у датој

подјели није у потпуности испоштован родно-врсни хијерархијски принцип класификације – с појмом глаголског предиката нису класификационо равноправни појмови именског и прилошког предиката, пошто они нису родни него врсни појмови. Наиме, Стевановић је први који као посебну врсту предиката равноправну са глаголским и именским издваја прилошки предикат у коме је предикатив исказан прилогом. Као најмање научно заснован и прихватљив означен је (четврти по реду) приступ Љ. Поповића у коауторском средњошколском уџбенику са Ж. Станојчићем, јер се „огрешује о темељне логичке идентификационе и класификационе принципе адекватности и јединствености диобе” (159). „У таквом одређењу прилошког предиката изневјерена су два нужна класификациона принципа – *totum divisionis* и *principium divisionis*, будући да су научно спорни и обим разматраног појма и критеријум јединствености његове класификационе идентификације” (159). Укључењем приједлошко-падежних конструкција у прилошки предикатив, именски предикат издвојен је на основу критеријума врста ријечи, а прилошки предикат на основу семантичког критеријума. Ковачевић сматра да је приликом типологизације нужно укључити и семантички критеријум, једино је спорно како и на којем нивоу то учинити. Он сам, у једном од својих пређашњих радова о систематизацији синтаксичке терминологије, предлаже родно-врсну (пот) класификацију предиката која „до краја уважава хијерархијски статус конститутивних термина заснован на принципу *definitio fit per genus proximum et differentiam specificam*”: 1. глаголски предикат, 1а) прости глаголски предикат, 1б) сложени глаголски предикат; 2. неглаголски предикат, 2а) именски предикат, 2б) прилошки предикат (143).

Међу синтаксичким темама које М. Ковачевић преиспитује у овој књизи јесу и проблеми псеудокоординације и псеудозависности, којима је посвећен седми оглед – „О псеудокоординацији и псеудозависности у српској синтакси” (163–190). Први је термин интернационалног поријекла, распрострањен у историјској синтакси, под којим се подразумева „реченична конструкција у којој се формалном синтаксичком координацијом исказује субординативна

семантика” (164) и који представља предхипотаксички стадијум у коме су искључиво субординацијске синтаксичке структуре, какве су комплементацијске, оствариване формалном синтаксичком координацијом, тј. употребом координацијског намјесто субординацијског везника (пр. *Ако Бог допусти и будемо заједно*). Други је у србистику увео Љ. Поповић за три типа синтаксички зависних реченица: „псеудозависне финалне реченице” с „еволутивно-финалним значењем” (пр. *Возовођа је отишао, да се више не врати*), „псеудозависне последичне реченице” с везником *тако да* (пр. *Зоран врло вешто вози ауто, тако да му се сви диве*), „псеудозависне временске реченице” с везником *док* (са значењем конфронтативности, пр. *Док једни раде, други ленствују*), а према Ковачевићевом увиду, прихватила га је само Д. Кликовац прикључивши још двије врсте реченица: нетипичне поредбене реченице с везником *као што*, прогласивши их независносложеним саставним реченицама (пр. Он је у песми сликар, *као што је, опет, у својим сликама, песник*), и временске реченице с везником *кад* са значењем „изненадног појављивања у времену” (нпр. *Ми смо таман били прилегли, кад/док запуца са свих страна*).

Прописујући критеријуме диференцијације субординације и координације, Ковачевић још једном потврђује да је за синтаксу много битније како се неки садржај исказује једном синтаксичком конструкцијом од тога шта се њоме исказује. Проведена анализа заснована на строгом придржавању критеријума показала је да у свим наведеним случајевима нису у питању псеудозависне реченице у вриједности независних, већ семантички специфични подтипови зависних реченица. Аутор предочава да би псеудозависност било могуће издвојити као посебну (под)категорију само уколико би се занемарила специфичност синтаксичке категорије координације и субординације, и „изједначила” са логичко-семантичким категоријама које се налазе у подлози реченичних структура. Закључује да тзв. учење о псеудозависности „не почива ни на једном егзактном синтаксичком критеријуму, и да би потврда постојања те категорије нужно ’игнорисала’ већи број синтаксички неспорних чињеница и критеријума” (186).

Премда су бројна критеријална синтаксичко-семантичка истраживања сложене реченице показала да се сви смисаони односи по којима се именују зависносложене реченице налазе и у синтаксички независнослаженим реченицама, статус појединих везника и реченичних структура у којима се они појављују и даље је према неким ауторима споран. Такав је у србистици примјер везника *док* у контрастним реченицама, чији је статус предмет истраживања осмог огледа – „Статус везника *док* у контрастним реченицама” (191–217). Као и већина везника, и везник *док* припада групи полисемичних везника. Њиме се у српском језику изражава временско (*Мислим на тебе док пишем поезију*), узрочно (*Он нешто крије од мене док тако говори*), условно (*Нема напретка док нема јединства*) и контрастно значење (*Мој отац је инжењер, док је моја мајка учитељица*).

И у граматичкој и у научној литератури све се реченице, изузев контрастних, без икакве дилеме, сматрају зависнослаженим реченицама. Мишљења су, међутим, једино подијељена кад је у питању одређење синтаксичког статуса сложених реченица с везником *док* у контрастном (супротном) значењу. У научној синтаксичкој литератури оне се одређују као зависносложене, али их граматичка литература готово једногласно, без експлицитно наведених критеријума, сврстава у супротне независносложене реченице, што такорећи подразумева да се супротно значење примарно изражава независнослаженим реченицама. И све то упркос чињеници да су и у србистичким радовима посвећеним овим реченицама (Ковачевић, Танасић) понуђени експлицитни критеријуми њихове припадности зависнослаженим реченицама. Стога не изненађује то што Ковачевић посвећује рад управо оспоравању покушаја „рехабилитовања” семантичких критеријума диференцијације координираних и субординираних структура, као критеријума логичкосемантичке синтаксе 18. и 19. вијека, и увођења нових како би се доказао статус везника *док* као независног везника у контрастним реченицама, као што то у раду „О природи значења везника *док* кад означава супротност

(контраст)” чини Д. Кликовац, дајући „’свој прилог дискусији о томе којој врсти везника припада док: независним или зависним” (193).

Преиспитујући научну утемељеност критеријума за утврђивање статуса датог везника, које ауторка у своме раду износи, а то су: критеријум инверзије („погрешно схваћен као критеријум перспективизације садржаја”), критеријум творбе различитих координираних конструкција, критеријум приједлошко-падежне еквиваленције, футур II као псеудокритеријум, псеудозависност (као закључни критеријум), Ковачевић доказује да се међу њима налазе и неки „еуфемистички речено врло спорни, досад у синтаксичкој литератури не само српског језика никад ненавођени” (192), који ниште синтаксичке критеријуме за утврђивање статуса зависних односно независносложених реченица, које је још у прошлом стољећу у синтаксу увео А. М. Пешковски. Главна се, дакле, замјерка односи на чињеницу да ауторка не пропитује научну вриједност семантичког критеријума у диференцијацији координираних и субординираних реченичних структура, него га, као што је то случај у већини граматика, „готово аксиолошки прихвата”. Проведена анализа показала је да ниједан од критеријума припадности везника док зависним везницима Д. Кликовац није довела у питање, премда је сваки покушала оспорити. Примјена јасних и недвосмислено дјелотворних синтаксичких критеријума разликовања зависних и независних реченица, закључује Ковачевић, потврдила је да везник док дијели све инхерентне карактеристике зависних везника, и то: а) припадност структури зависне клаузе; б) способност да твори само зависне клаузе а не и синтагме; в) могућност кондензације док-клаузе падежним или приједлошко-падежним прилошким одредбама у одређеним синтаксичко-семантичким условима; г) немогућност подвођења реченичних структура под категорију псеудонезависних или псеудозависних, јер синтаксички критеријум диференцијације субординираних и координираних везника не оставља могућност прелазних случајева.

У претпосједњем, деветом огледу – „Изражавање временске непосредности зависносложеном реченицом”

(219–263), Ковачевић на богатом корпусу текстова публицистичког функционалног стила стандардног српског језика анализира зависносложене реченице са значењем непосредне антериорности и непосредне постериорности, чији је маркер или семантика самога везника или лексичко-везничка комбинација, која подразумева сарадњу невезничких лексема и везника неспецификованог (неутралног) значења временске антериорности и/или постериорности. Проведена анализа показује да у савременом српском стандардном језику контекстуално неусловљено значење непосредне антериорности имају везници: *чим* (који је дистрибутивно и семантички најмање спецификован), *тек што*, *само што*, *таман што*, *како*, *једва што*, од којих су у публицистичком стилу употребно најфреквентнија прва два (*чим*, *тек што*), а најмање фреквентни *како* и *једва што*, с напоменом да су у анализи изостављени везници који не припадају структури савременог српског језика: *тек*, *што*, *а*, *нетом (што)*, *истом*. Везници маркирани овим значењем нису, наравно, апсолутни синоними, што ће рећи да нису замјенљиви у свим контекстима. Примјеном теста супституције аутор показује да би покушај замјене на примјер везника *чим* (као дистрибутивно и семантички најмање спецификованог) неким од конкурентних сложених везника (чију семантику спецификају партикуле као обавезне интегралне компоненте) у појединим контекстима могао произвести ако не неграматичну, а оно реченичну структуру која тешко да би могла бити прихваћена као уобичајена (*Чим* [\rightarrow **Тек што*/**таман што* /**једва што*] *зине*, *слаже*).

Међу везницима са контекстуално условљеним значењем непосредне антериорности налазе се везници *пошто* и *након што*, који су иначе обиљежени значењем неутралне антериорности, и општетемпорални везник *кад(а)*. Значење непосредне антериорности први (*пошто* и *након што*) добијају захваљујући употреби семантички спецификованог прилога (*одмах*, *непосредно*) или пак прилога/ партикуле *тек* као верификатора значења непосредне антериорности, који претходе везнику (*Тек/одмах/ непосредно пошто/ након што се најавио*, *дошао нам је у посету*), а други комбинавањем

са лексичким верификаторима непосредне антериорности – или партикуле (*тек, таман, баш и управо*) или прилога (*одмах и тек тада*), с тим да с прилозима везник *кад* остварује дистантну, а с партикулама искључиво контактну линеаризацију. У само једном типу линеаризације значење антериорне непосредности може бити, из стилистичких разлога, двоструко маркирано – и везником са значењем временске антериорности (*чим, тек што, само што, таман што, како*) и прилогом у функцији маркера непосредне антериорности (*одмах*). То је случај када је зависна клауза уведена везником са значењем непосредне антериорности у препозицији, а прилог *одмах* као лексички спецификатор значења непосредне антериорности на почетку или при почетку управне клаузе (нпр: *Чим/како/тек што/само што/ таман што* прође неко од комшија, *одмах* Кундак распали вербалну паљбу). Везници *кад* и *док* у сложеним реченицама са перфективним предикатима обију клауза, без сарадње са лексичким маркерима значења непосредне антериорности, налазе се на периферији система везничких јединица којима се ово значење изражава.

Како анализа показује, значење непосредне постериорности се у српском језику обиљежава на три начина: а) везницима са значењем непосредне постериорности (*таман да, тек да и једва да*; пр. *Таман да угасим телефон, он зазвони*), б) везником неутралне постериорности *пр(иј)е него што* у комбинацији са прилозима *непосредно* и *тик* као лексичким верификаторима значења непосредне постериорности, реализованим искључиво испред везника (*Пројуреше кроз жуто непосредно/тик пре него што се упали црвено*), в) везником *кад* у временским клаузама са спецификованим значењем „изненадне преурањености” (*Таман кренусмо кад нам он приђе*). У старијој фази развитка стандарног језика везник *док* је у овом типу зависносложених реченица био конкурентан везнику *кад*.

Књигу затвара текстолингвистички рад „О афористичком стилу Душана Радовића” (265–284) посвећен језичко-стилским специфичностима оних афоризама чија је тематика (међу)однос мушкарца и жене, најчешће представљен кроз алузије о брачном и ванбрачном животу, и животу уопште, што је

заправо, како тврди аутор, идеално језичко-семантичко средство еуфемизације афористичких исказа будући да се у њима често указује на табуиране садржаје тог односа.

Љубав и секс основна су тема ових Радовићевих афоризама, и обично су постављени у контрарни, искључујући однос (*Љубав је велика сметња сексу. Секс не може да чека, а љубав тражи да се све образложи и објасни: и да ли ме волиш, и колико ме волиш, и шта моје највише волиш, и да ли ћеш ме волети као што ме сада волиш, и да ли си некога волео више од мене... Толико љубави секс не може поднети и најчешће одустаје*), а неријетко је тема и брачна љубав, особито кад су у питању брачне дужности (*Реците својој жени с ногу да је волите, да јој то не морате доказивати; Неко се јутрос пробудио и не сме да се окрене на другу страну јер зна ко му је за леђима*). Када говори о мушкарцу, онда је то најчешће о његовој сексуалној немоћи (*Не морате знати шта вам муж ради кад није код куће ако знате шта не може да ради*), а о упражњавању секса као о ослобађању од стида – и то тако што „метонимијски 'негацијом' табуираног садржаја лексеме 'стид' алузивно указује на сексуалну активност као ванјезички нетабуирани чин” (*Стида се треба ослобађати на време, док још можемо да радимо све оно чега се стидимо*).

Ковачевић нам открива да Радовић често овим афоризмима перифрастички указује и на недостатке у брачном животу, описујући ситуације из којих се види отуђеност супружника (*Да немају леђа, мужеве и жене не би могли спавати у истом кревету; Што је брак дужи, речи и реченице су све краће; Тешко је бити сам. Од тога је једино теже кад су двоје сами*), тешко подношење породичног живота и жеља за слободом (*Посматрамо неке другове сваког јутра и никако нам није јасно – да ли они то журе на посао или само беже од куће?; Фудбал окупља две врсте мушкараца: оне који немају девојке и оне који имају жене*). Афоризми који говоре о одсуству комуникације међу супружницима творени су на структурно-семантичком принципу парадокса (*Несрећа је многих мужева што своје најлепше доживљаје не могу да причају онима које највише воле*), а парадокс је уочљив и у осликавању мушког и женског виђења успјеха љубавног чина (*Шта*

су то натчовечански напори? То је оно што мушкарци мисле да чине а жене не примећују), као и онима у којима Радовић посредно, алузивно указује на мушке мане најчешће у вези са тзв. мушким поносом (*Закрпите гаће за купање пре него што кренете на летовање. Једна рупа на погрешном месту могла би открити цео ваш животни блеф*).

На основу проведене анализе само овог тематског круга афоризама, Ковачевић изводи неке опште карактеристике афористичког стила Душка Радовића, а то су: краткоћа, која повезује ове афористичке текстове за одрасле и Душкове текстове за дјецу; перифрастичко нереференцијално исказивање појма који је структурно-смисаона доминанта афоризма – суштина афоризма своди се на разјашњење или схватање експлицитне нереференцијалности као имплицитне референцијалности (опсцени садржај заодјенут у стилски, афористички умивену неопсцену форму), због чега је најбитнија језичко-стилска њихова карактеристика „психолошки схваћена асоцијативност (тј. везивање једних појава за друге, чешће по контрасту него по сличности) и књижевно схваћена алузивност (тј. посредно изречена мисао, указивањем на познати а неизречени појам)” (280). Радовићеве духовите опсервације, лишене сваке осуде и критике, са благом и готово доброћудном иронијом (ако је има), осликавају стања, ситуације, карактере, и по мишљењу М. Ковачевића, најисправније би било дефинисати их као лирске афоризме, чији откривени садржај „не фрапира” толико колико сам начин њиховог исказивања, који представља стилско савршенство – оно што Радовића чини „самосвојним, јединственим, тешко упоредљивим са другим афористичарима” (282).

Књига *Кроз србистичке дисциплине* проф. Милоша Ковачевића – овјенчана Вуковом наградом за науку у 2024. години – води читаоца кроз темељне области србистике: од фонологије, преко морфологије и синтаксе до текстололингвистике и (лингво)стилистика, и представља најбољу потврду да лингвистичке дисциплине, широко схваћене као граматичке (под)дисциплине, немају ни методолошки ни тематски оштре границе, као и да потпуне и научно дјелотворне анализе често и не може бити без интерференције критеријума

двију или више граматичких (под)дисциплина. Анализа заснована на богатом, функционалностилски разнородном корпусу текстова и досљедној примјени јасних, недвосмислених научно утемељених критеријума, избор тема, од којих неке у литератури нису биле ни поменуте ни освијетљене, док су поједине неадекватно анализиране, пријемчивост стила – само су неке од особина које јасно показују да ова књига представља драгоцјен допринос србистици и да ће бити на корист не само научним истраживачима него и свим читаоцима заинтересованим за језичка питања.

Милош М. Ковачевић*
Филолошки факултет Београд
Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

УДК 811.163.41.09-1(048.83)
DOI 10.7251/LIK2516167K

НЕУМОРНИ ТУМАЧ ЈЕЗИКА СРПСКИХ ПЈЕСНИКА

(Александар Милановић, *Промене поетског израза:
Језик српских песника 3*, Краљево: Народна библиотека
„Стефан Првовенчани”, 2024).

О српској поезији нико са лингвистичког и лингвостилистичког аспекта није писао толико, а ни тако, као Александар Милановић. Он је досада објавио три књиге о поезији српских пјесника с дјелимично различитим насловима, пошто се наслов прве од њих - *Језик српских песника* (коју је објавио београдски Завод за уџбенике 2010. године) понавља као поднаслов сљедеће двије што их је објавила краљевачка Народна библиотека „Стефан Првовенчани”: *Реч под окриљем поетике: Језик српских песника 2* (2016) и *Промене поетског израза: Језик српских песника 3* (2024). У те три књиге Милановић анализи подвргава поетска дјела двадесет и једног српског пјесника. На близу половину од њих (или тачно на десет пјесника) враћао се више пута, анализирајући различите језичко-стилске особине њихове поезије. Највише текстова, чак четири, посветио је поезији Матије Бећковића. По двапут се обраћао поезији девет пјесника: Милосава Тешића, Миодрага Павловића, Рајка Петрова Нога, Стевана Раичковића, Љубодрага Симовића, Ивана В. Лалића, Десанке Максимовић, Милована Данојлића и Алека Вукадиновића, док је по један рад посветио поезији једанаесторо пјесника: Саше Радојчића, Војислава Карановића, Рада Танасијевића, Васка Попе, Новице Тадића, Бранка В. Радичевића, Мирослава Цере Михаиловића, Злате Коцић, Борислава Радовића, Бранислава Петровића и Јована

* mkovacevic31@gmail.com

Христића. Наведене три књиге чине, дакле, 33 рада о поезији 21 српског пјесника¹.

Анализирајући поезију српских пјесника, у највећем броју радова Милановић се бавио аспектом стилематичности појединих типова језичких јединица. Пошто стилематичност подразумева структурно онеобичајење неке језичке јединице, тј. њену структурну маркираност, која је чини различитом од општеупотребних јединица књижевног (стандардног) језика - то значи да су предмет Милановићевих анализа били слојеви поетског текста на неки начин маркирани тиме што нису стандарднојезички уобичајени. А та онеобичајеност најкарактеристичнија је за лексичке јединице, односно за лексиколошку анализу поетских специфичности појединих пјесника. Споменућемо само неке од лексиколошких слојева које Милановић издваја у анализи језичких специфичности поезије појединих пјесника - то су најчешће архаизми, дијалектизми, неологизми, индивидуализми, „фолклоризми”, историцизми, „ономастицизми” (посебно когномени), дакле највећим дијелом лексика обиљежена патином прошлости, тако значајном не само за поезију једнога пјесника него и за поезију уопште. Једна од битних карактеристика поезије јесте њена палимпсесност, тј. њено „памћење” претходних облика и стања, што се најекслицитније осликава у „лексици прошлости”. А од Милановића, који је приоритетно историчар језика, и један од највећих ако не и највећи српски историчар језика предстандардних епоха и идиома - без сумње у српској лингвистици и лингвостилистици и нема позванијег

1 Иако су пјесници основна преокупација језичких и лингвостилистичких интересовања Александра Милановића, треба напоменути да ни српски прозни писци нису остали изван његових језичко-стилских истраживања. Милановић је, наиме, објавио и књигу *Језик српске прозе* (Андрићград: Андрићев институт, 2022), у којој је у четрнаест радова анализи подвргао неке од карактеристичних особина језика и стила једанаест српских прозних писаца: Ива Андрића, Добрице Ћосића (чијој прози су у књизи посвећена три рада), Драгослава Михаиловића (чијим су прозним карактеристикама посвећена два рада), Радована Белог Марковића, Јована Радуловића, Мома Капора, Мира Вуксановића, Горана Петровића, Лабуда Драгића и Светислава Басаре.

да о тим палимпсестно-лексичким темама српске поезије говори. Зато су све његове анализе историјских лексичких слојева код српских пјесника врло критеријалне, што ће рећи и лингвистички и стилистички научно утемељене. А кад је стилистика у питању, те анализе нису само стилематичне, нису, дакле, само усмјерене на освјетљење структурних оне-обичајења датих јединица, него и на њихову функционалну вриједност у анализираним поетским текстовима, или стилистичким терминима речено, на стилогеност као умјетничку или естетску вриједност датих јединица. Кад год у фокусу анализе нису стилематичне јединице (јединице које по некој карактеристици представљају отклон од општеупотребних стандарднојезичких јединица, у самој анализи примат добија анализа плана стилогености, што ће речи освјетљења умјетничко-естетских вриједности анализи подвргнутих јединица. То посебно долази до изражаја у анализама које за предмет имају улогу појединих стилских фигура као стилских доминанти појединих пјесника или њихових појединих пјесничких текстова, као нпр. поређења, метафоре, персонификације, контраста. Стилогени критеријуми у првом су плану и у свим анализама везаним за функционалностилску особеност поезије или неких од поетских текстова српских пјесника. Тако ће Милановић као карактеристику појединих пјесничких текстова издвајати и освјетљавати језичке особине што су својственије специјалним, интелектуализованих стиловима стандардног (књижевног) језика (нпр. глаголски прилози или пак поједини типови структурно или семантички маркираних сложеничких лексема), неголи самом књижевноумјетничком стилу, посебно поезији као његовом подстилу. Функционалностилски аспект анализе присутан је у немалом броју радова у којима се говори о својеврсној „пререгистрацији” у језику поезије (иако је сам појам пререгистрације у стилистици готово искључиво везан за језик књижевне прозе), као нпр. при анализи саодноса дијалекатског и/или покрајинског и књижевног језика, или пак при анализи улоге „разговорног језика” у поетском тексту, или анализи саодноса стандарднојезичке и стилистичке норме, као и „когзистенције различитих норми” у

одређеном поетском тексту или поетском опусу појединих српских пјесника.

А што се обима поетског корпуса који из стваралаштва појединих пјесника Милановић издваја за анализу – он је врло различит. Наиме, покаткад за анализу Милановић издваја само једну пјесму, покаткад једну збирку, а каткад и цјелокупно поетско стваралаштво једнога пјесника. А тип анализираног корпуса по правилу предодређује и тип обухватности језичке и лингвостилистичке анализе, што се најчешће препознаје по броју у анализу укључених чисто лингвистичких и лингвостилистичких критеријума. Што је корпус суженији, то је анализа шира („тоталнија”) и критеријално вишеаспектнија; што је корпус шири, то је анализа ужа („парцијалнија”) и критеријално најчешће једноаспектна.

Све досад наведене карактеристике лингвистичких и лингвостилистичких Милановићевих анализа препознају се у свим трима књигама о „језику српских песника”. Највећи број њих, нормално не све, карактеристика су све три Милановићеве књиге, па и ове посљедње – *Промене поетског израза: Језик српских песника 3* – која и бијаше повод овоме нашем оглашавању.

Ову, трећу Милановићеву књигу чини десет текстова о поезији осам пјесника: Десанке Максимовић, Матије Бећковића, Васка Попе, Ивана В. Лалића, Мирослава Максимовића, Рада Танасијевића и Саше Радојчића. Поезији Десанке Максимовић посвећена су два рада. Први је рад насловљен: „Одраз језичке прошлости у поезији Десанке Максимовић”; предмет му је, дакле, једна од омиљених тема Милановићевих анализа поетских текстова. Милановић анализу темељи на корпусу Десанкине поезије из „првог периода њеног стваралаштва који је подразумевао више од деценије и по (1920–1936)”. Полазећи од у књижевности изнесеног става да је константа Десанкине поезије „урођеност у песничку традицију” – Милановић се у овоме раду приоритетно бави „архаизацијом и њеном песничком мотивацијом”, при чему се готово детаљној граматичко-стилистичкој анализи подвргава најприје „архаизација на фонетско-фонолошком

плану”, а потом и „архаизација на морфонолошком плану”, и на крају „архаизација на синтаксичком плану”, која се прије свега огледа у „необичности реда речи у Десанкиним првим збиркама”. Посебну пажњу у оквиру архаизације јединица свих лингвистичких нивоа Десанкиног пјесничког израза Милановић посвећује анализи „лексичких архаизама као поетизама”. Из читаве граматичко-стилистичке анализе поступака и језичких типова архаизације у збиркама из првог периода стваралаштва Десанке Максимовић слиједе два врло битна, а образложена, закључка: а) „да је у њеним збиркама насталим у периоду 1920–1936. остварена сасвим умерена архаизација”, и б) да „Десанка Максимовић у примени поступака архаизације није залазила у значењски замагљене просторе нити на нивоу граматике нити на нивоу лексике, што је њеној поезији у овом периоду, као и у свим познијим, обезбеђивало широку комуникативност”.

Други рад о поезији Десанке Максимовић – „Поступци архаизације језика у збирци *Тражим помиловање* Десанке Максимовић” – има исту тему као и први, само корпусно везану за само једну њену збирку из познијег периода њеног стваралаштва, и то вјероватно њену најбољу пјесничку збирку: *Тражим помиловање*. У раду се, анализом употребе архаизама, показује по чему дата збирка „устоставља посве специфичан однос са српским средњим веком”, и због чега нису били у праву сви они који су упућивали критике Десанкином језику у овој збирци, чак га понеки оцјењујући и као „језички промашај”.

Осим поезији Десанке Максимовић, Александар Милановић је у овој књизи два рада посветио и поезији Матије Бећковића. Први рад, насловљен „Бећковићев поетски опус као ресурс за истраживање сложеница са инфиксом -и-”, бави се детаљном анализом само једног типа сложеница, сложеница творених с инфиксом -и- или императивних сложеница (нпр. памтивек, плетиприча, туцибраћа), које су једна од битних, и врло експресивних, језичких јединица Бећковићеве поезије. Други рад о Бећковићевој поезији насловљен је „Обележена лексика у Бећковићевој збирци *Хлеба и језика*” и, као што му сам наслов каже, за корпус има само

једну збирку поезије (*Хлеба и језика*), која се анализира с обзиром на у њој употребљену маркирану лексику, коју чине бројни и врло експресивни: *дијалектизми* (нпр. чоек, чоештво, ђе, ђевојка, ђед, ђерати, ође, апсити, наговаро и др), *локализми* или *колоквијализми* (нпр. преманути, шкрб, обрадати, надостити се и др), *вулгаризми* (нпр. пишаћа), *арханизми* (нпр. расказати, чудевство и др) и *неологизми* (нпр. дошенширати, окомотити серазјезичити, ћићикнути, обебратити, побркотина, неболики, натенански, брађождерство, смлатимозговица и др).

У разматрању доминантних карактеристика поезије Васка Попе Милановић издваја и анализира структурно-семантичке и поетско-стилистичке особености његових песничких *кованица* или *индивидуализама* (какви су нпр: озвездан, злоок, сунцомоља, смртобоља, сунцоносан, сунцојед, жар-змија, летипас, словомрзац и сл), који припадају различитим врстама ријечи, семантички су прозирни, стилски су мотивисани, и најчешће творени комбинованом творбом, с тим да су „неравномерно активирани у песничким збиркама”.

Маркирана лексика као доминантна лексичко-стиљска карактеристика предмет је анализе и поезије Рада Танасијевића, и то највећим дијелом *арахизми*, какви су нпр: кам, дажд, песан, тврд (за тврдоћа), крд (за крдо), згод (за згода), загонет (за загонетност), па „фолклоризми”, попут хифенских метафора: дах-аура, непомен-име, облак-наковањ, јагањац-облак, калем-дуња и др, и на крају лексика „контекстуализована” поступком стилске пререгистрације, тј. преузимањем особина научног стила у поетски језик (нпр. употребом техничких термина: мескалин, трафостаница, селфи, дрон, халуцинантно средство и др).

У два рада даје се потпуна (лингво)стилистичка анализа, освјетљењем свих у њима реализованих језичко-стиљских поступака по једне пјесме двојице модерних српских пјесника, и то пјесме „Странац” Ивана В. Лалића и пјесме „Ловљење риба” Мирослава Максимовића. Проведена анализа тих двију пјесама као макростилема показује сву умјешност освјетљавања стилематично-стилогених поступака који пјесми и дају статус поетског текста.

У књизи су и два рада о поезији двојице пјесника који своју поезију нису изразитије онеобичајавали фонетским, морфолошким, творбеним, лексичким или синтаксичким поступцима, него су се користили готово искључиво књижевним (стандардним) језиком у постизању естетских ефеката. То су Војислав Карановић и Саша Радојчић. „Од самог лексичког онеобичавања поезије”, ријечи су А. Милановића, „Војиславу Карановићу дража је суптилна песничка пресе-мантизација постојећих речи, откривање и давање нових, песничких значења чак и сасвим уобичајеним јединицама вокабулара”, из чега и проистиче да „централно место” у лингвостилистичкој анализи Карановићеве поезије представља њена „сликовитост, и, шире, фигуративност”. Као стилске доминанте поезије Саше Радојчића Милановић издваја и анализира реализацију јакобсоновски схваћене поетске функције језика, тј. преношење принципа еквивалентности са осе селекције на осу комбинације, и то на основу структурисања конструкција поређења унутар стихова и строфа Радојчићевих пјесама, и њихову интерференцију са сликовитим метафорама, закључујући да је Радојчић „песник који и на оси селекције и на оси комбинације изражајних средстава, пажљиво одмерава и уобличава свој песнички језик”.

И да једнореченично закључимо. Књига *Промене поетског израза: Језик српских песника 3* наставак је Милановићевих лингвистичких и лингвостилистичких истраживања поезије српских пјесника, која га потврђују као једног од најзначајнијих, ако не и као најзначајнијег, актуелног српског стилистичара када је ријеч и лингвистичким и лингвостилистичким истраживањима стилематичних типова српске поетске лексике.

Милојка С. Рибач*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

УДК 811.163.41`367(048.83)
DOI 10.7251/LIK2516175R

КА (С)ПОЗНАВАЊУ СРПСКЕ СИНТАКСЕ¹
(Милош Ковачевић, *Не(с)познато у српској синтакси*,
Андрићград: Андрићев институт, 2024, 267 стр)

У оквиру Одјељења за српски језик Андрићевог института у Андрићграду од 2018. године објављују се књиге чија је тематика везана за лингвистичка и стилистичка србистичка истраживања. Као петнаеста књига библиотеке „Знамен србистике” 2024. године објављена је књига *Не(с)познато у српској синтакси* аутора Милоша Ковачевића, уредника поменуе едиције.

Садржај ове књиге произилази из самог њеног наслова, који открива да су непознати и неспознати садржаји унутар србистичке и/или србокроатистичке литературе предмет ауторовог научног интересовања. У првом реду, дакле, књига доноси резултате у погледу тема које досад нису ни регистроване, а ни научно разматране. Са друге стране, неспознатим садржајима аутор именује оне садржаје који јесу, макар узгредно, спомињани у постојећој литератури, али чија су проблемска питања остала без потпуније научне анализе, односно без решења заснованог на научним критеријумима.

Књига је и композиционо усклађена према припадајућим садржајима, па њену структуру чине две тематске целине – *Непознато у српској синтакси* (стр. 15–110) и *Неспознато у српској синтакси* (стр. 111–253). Садржај књиге чини осам

* milojka.ribac@filum.kg.ac.rs

1 Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години број 451-03-136/2025-03/ 200198).

научних студија, при чему се прве четири студије баве непознатим, а преостале четири студије непознатим, тј. научно непродубљеним темама. Прва целина обједињује следеће научне студије: „Атрибутске реченице с прилошким релативизатором *зашто*” (стр. 17–35), „Одрично и потврдно значење негације негације” (стр. 37–61), „Финални императив у савременом српском језику” (стр. 63–84) и „Конкурентност презентног предлошког инструментала и локатива” (стр. 85–109). У оквиру друге тематске целине заступљене су следеће научне студије: „Полукондензацијске конструкције у српском језику” (стр. 113–149), „Типови модалних израза у сложеном глаголском предикату” (стр. 151–196), „О системности сложених реченица с везником *без да*” (стр. 197–230) и „Дисјунктивне или адверзативне конструкције са значењем алтернативне наизмјеничности” (стр. 231–253).

Од помоћних делова у књизи су заступљени: Реч аутора („Шта је не(с)познато у српској синтакси”, стр. 7–13), Библиографска напомена (стр. 255–256), Индекс имена (стр. 257–261) и О аутору (стр. 263–267).

У одељку „Шта је не(с)познато у српској синтакси” аутор нас на самом почетку упознаје са предметом и садржином књиге, при чему укратко износи кључне резултате сваког појединачног истраживања, наводећи следеће:

Из ових кратких упута у садржај књиге јасно је да књига доноси двоврсне новости: а) у њој се анализирају синтаксичке теме које досад никада нису биле предмет србистичких и/или сербокroatистичких анализа, и б) у њој се дају критеријално утемељени резултати за теме које су тек успутно спомињане у србистичкој и/или сербокroatистичкој литератури, или су за њих давана (и неријетко била општеприхваћена) научно потпуно неутемељена рјешења. (стр. 12–13)

У раду „Атрибутске реченице с прилошким релативизатором *зашто*” аутор даје поглед на тип адноминалних релативних реченица који досад није регистрован у граматицима и научној србистичкој и/или сербокroatистичкој

литератури. Реч је о реченицама у којима се у функцији адноминалног антецедента најчешће јавља именица *разлог*, чијим је узрочним значењем предодређена употреба узрочног заменичког прилога *зашто*. Релативизатор *зашто* у раду се најпре посматра у односу према блискозначним или синонимним еквивалентним (не)прилошким релативизаторима. Анализом се потврђује да се овај тип реченица у свим суштинским особинама поклапа са односним атрибутским клаузама уведеним другим прилошким релативизаторима (месним (*где*), временским (*кад*) и начинским (*како*)). Употребом трансформационог теста у раду је показано да је у овим реченицама узрочни релативизатор *зашто* увек замењив релативизатором *који* у облику генитивне предлошко-падежне конструкције са предлогом *због* (нпр. *Ти велики мечеви су разлог зашто* [→ *због ко(је)га*] *још играм.*). Оба релативизатора обезбеђују узрочно значење атрибутске клаузе коју уводе, унутар које, осим везничке, имају и реченичну функцију прилошке одредбе узрока. Конкурентне форме су, како аутор наводи, врло честе и обичне у употреби, заступљене са готово једнаком фреквенцијом, уз напомену да нису потпуно синонимне. Због тога се као семантички много ближи прилошком релативизатору *зашто* наводи узрочни релативизатор исказан прилошким изразом *због чега* (нпр. *Мислим да постоје јасни разлози због чега* [→ *зашто/због којих*] *му је садашњи план прихватљивији.*). Као још један прилошки релативизатор конкурентан релативизатору *зашто* у раду се спомиње прилошки релативизатор *што* како у упитној, тако и у односној функцији везивног елемента атрибутске узрочне клаузе (нпр. *Зашто/Због чега/Што ниси дошао?*; *Милан је један од свега неколико разлога што своје године у Зрењанину не сматрам изгубљеним.*). Имајући у виду да су усклађене са системом творбе сложених односних атрибутских клауза са прилошким релативизаторима, аутор закључује да анализирани реченице попуњавају празно место у семантичком систему односних атрибутских клауза уведених прилошким релативизаторима.

Предмет другог рада у књизи, насловљеног „Одлучно и потврдно значење негације негације”, јесте двострука

семантичка интерпретација двају структурно веома сличних модела двоструке негације, чија је основна карактеристика постојање двају негатора. Аутор доказује како двоструко негиране језичке јединице, иако имају готово подједнаку морфосинтаксичку структуру, некада као резултат имају потврдно, а некада одрично значење. Први испитивани модел (*није да + neg VF*) одликује се постојањем имперсоналне форме одричног глагола *бити* (*није*), која праћена везником *да* долази у препозицију у односу на предикат реченице (нпр. *Није да није* [\rightarrow *јесте*] *тако.*). У наведеном моделу долази до множења негације, при чему двострука негација доводи до афирмативног садржаја реченичне пропозиције. Самим тим, овај стилистички маркирани модел показатељ је да логичка и математичка правила налазе свој еквивалент и у лингвистици. Анализом је показано и то да поменути тип двоструке негације не твори зависносложене реченице, већ просте монопредикатске реченице, имајући у виду да унутар њене конструкције лексема *није* нема функцију личног глаголског облика. Функција лексеме *није* сведена је на функцију синтаксичког негатора, због чега се закључује да је ова лексема конверзијом постала речца за негирање. Други модел двоструке негације који је предмет испитивања (*не да + neg VF*) потврђује тезу да негација негације не подразумева нужно и множење негације, будући да садржај клаузалне пропозиције овог типа остаје одричан (нпр. *Не да није било* [\rightarrow *није било*] *боље, него је било незамисливо лошије.*). У погледу синтаксичке структуре у оквиру које се остварује, овај модел двоструке негације разликује се од претходног јер га карактерише структура двопредикатске независносложене реченице, и то: а) независносложене градацијске реченице, и б) независносложене супротне реченице. У градацијској независносложеној реченици лексеме *него* и *већ* део су корелационог градационог везника *не само ... него/већ*, при чему су предикати обеју клауза негирани. Са друге стране, у супротним реченицама поменуте лексеме функционишу као самостални супротни везници, при чему је предикат прве клаузе негиран, а друге (супротне) потврдан.

Трећи рад Милоша Ковачевића („Финални императив

у савременом српском језику”) доноси значајне резултате у погледу описа структуре и значења конструкција удвојеног императива, које су „први [...] у србистици, без одређења њихове припадности финалним конструкцијама, регистровани дијалектолози Р. Младеновић (2001, 2013) и Б. Вељовић (2018)” (стр. 79). Према наводу аутора, „[м]имо дијалекатске литературе на удвојени императив [...] једино указује италијаниста М. Поповић Пизари (2018, 2019)”, која је „само констатовала постојање финалног императива и његову синонимност са финалним инфинитивом и финалном да-клаузом” (стр. 80). Аутор је на корпусу примера из разговорног стила, забележених у форми управног или неправог управног говора, спровео анализу синтаксичких и семантичких одлика финалних конструкција удвојеног императива. Као предуслов за одређење императивног значења као финалног, у раду се наводе следећи критеријуми: а) моносубјективност оба императивна глагола, и б) спецификовано значење глагола (које подразумева да први императивни глагол мора бити из групе глагола кретања, док други императивни глагол мора карактерисати значење теличности). Анализом су у међуоднос доведени примери удвојених императива неодвојених и одвојених запетом, из чега су произашли следећи закључци: 1) удвојени императиви одвојени запетом граде асиндетске копулативне реченице, имајући у виду да се у њима запета може заменити копулативним везником, 2) конструкције удвојених императива неодвојених запетом граде структурно субординиране конструкције попут зависних синтагми, унутар којих други императив врши функцију прилошке допуне или одредбе циља. Аутор наглашава и то да су на схватање удвојеног императива као субординиране финалне конструкције пресудан утицај могле извршити конструкције са трима императивним партикулама: *хајде*, *дај* и *де(дер)*, које имају значење императива *иди*, *пођи*, *дођи* и сл. (уп. *Хајде/ дај/ дедер донеси воде* → *Иди/ пођи/ крени донеси воде*). Имајући у виду да императивне партикуле чине интонациону целину са императивним глаголом испред кога стоје, у раду се изводи закључак о неоправданости одвајања запетом императивне партикуле од глагола у императиву.

Четврти рад („Конкурентност презентног предлошког инструментала и локатива“) посвећен је синтаксичко-семантичкој анализи конкурентности блискозначних синтагми с инструменталним предлогом *пред* и локативних синтагми с предлозима *у* и/или *на*. Анализа је спроведена на богатом корпусу публицистичког стила српскога језика, при чему је показано да до конкурентности поменутих облика не долази у свим случајевима, већ искључиво код предлошко-падежних инструменталних и локативних синтагми са значењем презентности. У прву групу анализираних примера аутор је сврстао падежне презентне конструкције код којих уз предлог долази именица са значењем државног органа или органа неке институције, удружења или организације (нпр. *Водили су поступак пред судом / на суду*), док другу групу сачињавају синтагме у којима уз предлог по правилу долази именица са значењем неког спортског објекта (нпр. *Играли су пред пуним стадионом / на пуном стадиону*). У обе издвојене групе примера инструментална презентна синтагма с предлогом *пред* и конкурентне локативне синтагме с предлозима *у* и/или *на* јесу међусобно супституентне, али нису потпуно синонимне. Разлог томе јесте чињеница да су све инструменталне синтагме с предлогом *пред* метонимијске, што за прву групу примера подразумева да именовани (не)институционални органи имају значење организоване групе људи која их сачињава. У групи примера са именованим спортским објектима, облик инструментала с предлогом *пред* везује се за именицу која је праћена придевским обавезним детерминатором са значењем количине попуњености објекта посетиоцима. У оба случаја спацијална инструментална синтагма подразумева метонимијско месно значење, док је за локативну синтагму подразумевано чисто локационо значење.

Другу тематску целину књиге отвара рад под насловом „Полукондензацијске конструкције у српском језику“, који тематизује полукондензацију зависних клауза као „превођење зависне везничке финитне клаузе у нефинитну конструкцију у којој је задржан везник или дио везника зависне клаузе и предикатив као еквивалент именског предиката из

финитне клаузе” (стр. 144). Синтаксички посматрано, аутор наводи да полукондензоване структуре имају статус клауза у случају да је при полукондензацији задржан везник, док се у случајевима „половљења” сложеног везника полукондензоване структуре понашају као непредикатски реченични члан који најчешће има статус предикатског апозитива (изузев у случају полукондензованих него-конструкција, „јер су оне нужни поредбени допунски комплументи компаративне ријечи у структури реченице” (стр. 144)). Примери који у корпусу потврђују тезу да је полукондензација заправо недовршена кондензација могу се свести на све типове допусних, узрочних и поредбено-узрочних полукондензатора, будући да се у њима укидањем везника или дела везника полукондензатори исказани придевом или именичком синтагмом по правилу могу превести у праве (невезничке) кондензаторе (нпр. ...јер је, *иако* кљаст, савладао умијеће брушења мачева → ...јер је, *кљаст*, савладао умијеће брушења мачева). Анализом су утврђени и они случајеви у којима полукондензација остаје последњи степен кондензације, и то: 1) у случају да је уз везник или део везника предикативна именица употребљена без додатака (нпр: *Иако* човек, није се понашао као човек → **Човек*, није се понашао као човек), и 2) код поредбених диферентивних *него*-конструкција (нпр. Он је био бољи пријатељ но син или супруг → Он је био бољи пријатељ *син или супруг). С обзиром на то да ли се остварује са зависним везником или само са првим делом сложеног зависног везника, кондензација се може класификовати на: а) „везничку”, и б) „полувезничку”, при чему је у српском језику везничка полукондензација остварљива само са једним типом везника – са допусним монолексичким везницима *иако*, *мада*, *премда* и *макар*. Са друге стране, проведена анализа показала је да полувезнички полукондензатори настају само од зависних реченица са сложеним везницима – од узрочних с везником *будући да*, поредбено еквативних с везником *као што* и *као да*, и поредбено диферентивних с везником *него што*.

Други рад другог поглавља књиге насловљен је „Типови модалних израза у сложеном глаголском предикату” и у њему аутор доноси класификацију, као и детаљан опис модела

сложених предиката састављених од модалних израза и инфинитивне или *да*+презентске допуне. Издвојена су три типа модалних израза у саставу сложеног предиката: придевски (нпр. *бити вољан да...*, *бити намеран да...*, *бити дужан да...* итд), именички (нпр. *имати вољу да...*, *бити у могућности да...*, *имати шансу да...*, *бити у стању да...* итд) и прилошки модални изрази (*потребно је...*, *пожељно је...* итд), уз напомену да се придевски и прилошки граде само са копулативним глаголом *бити*, док се именички граде и са непотпуним, по правилу „перифразним”, глаголом *бити* и с глаголом *имати*. Као структурно најразнообразнији, анализом су се показали сложени предикати с именичким модалним изразима, унутар којих аутор разликује 1) два типа модела с декомпонованим модалним именичким изразима, 2) два типа модела с перфирастичким модалним именичким изразима, и 3) моделе са фразеолошким модалним изразима и с глаголом *бити* и с глаголом *имати*. Насупрот поменутиим моделима са именичким модалним изразима стоје модели сложених предиката с прилошким модалним изразима, за које аутор истиче да су лексички најоскуднији и структурно-синтаксички најусловљенији. Модели са придевским модалним изразима потврђени су као структурно једнообразни (граде се само с глаголом *бити*) и лексички најразнообразнији (број придевских модалних лексема неупоредиво је већи од именичких, а поготово од прилошких). Као посебно важан сегмент овог рада истиче се успостављање критеријума за разликовање *да*-унутарпредикатских и *да*-клаузалних допуна уз модалне изразе, односно критеријума за диференцирање сложених предиката с модалним изразима с инфинитивном или *да*+презентском допуном од сложених реченица са допунском *да*-клаузом. У раду за предмет разматрања није узимана научна утемељеност термилошких решења предлаганих за предикат с модалним прилошким изразом у свом саставу, иако су она цитирана у прегледу литературе о овом типу предиката. Становиште које о овом питању заступа М. Ковачевић сагласно је мишљењу М. Стевановића, а оно се састоји у томе да предикат с модалним изразима и глаголском допуном треба сматрати само

подтипом сложеног глаголског предиката. Постојање сложених глаголских предиката са модалним изразима у свом саставу, како наводи аутор, „захтијева и модификацију дефиниције сложених глаголских предиката” (стр. 194).

Рад „О системности сложених реченица с везником *без да*” доноси критеријалну анализу становишта да је калкирање везника *без да* нормативно неприхватљиво, и у погледу поступка његовог извођења и у погледу његове сврсисходности. Несагласно са изнесеном општеприхваћеном тврдњом, творбено везник *без да* показао се у раду као потпуно системан, јер у погледу структуре одражава принцип творбе још 17 сложених везника српског језика, који су, како тврди аутор, сатворени од једнозначног предлога и општесубординацијског везника *што и/или да*. Анализом је утврђена и непобитна сврсисходност овог везника, имајући у виду да је реч о једином контекстуално неусловљеном пропратнооколном везнику у српском језику (нпр. *Није поента да уведемо санкције без да нам ишта помогну.*). За његове конкуренте, везнике *да* и *а да*, утврђена је полисемичка контекстуална условљеност као доминантна одлика. Стога аутор истиче да нема ниједног нормативно релевантног критеријума за проглашење везника *без да* нестандартнојезичким.

Предмет последњег рада у овој књизи („Дисјунктивне или адверзативне конструкције са значењем алтернативне наизмјеничности”) јесте анализа конструкција којим се може изразити значење алтернативне наизмјеничности, а које су у досадашњим истраживањима сврставане у раставне конструкције. Проведеним истраживањем издвојен је велики број оваквих конструкција, за које је показано да као примарно немају синтаксички раставно, већ синтаксички супротно значење. Алтернативна наизмјеничност изражава се, дакле, супротним независним конструкцијама, и то а) везничким с везником *а*, и б) невезничким са конкретизаторима значења адверзативне наизмјеничности. Показано је да улогу редуплицираних семантичких конкретизатора адверзативне наизмјеничности имају временски, количински, месни и модални прилози (*час, сад, кад, некад, понекад, д(и)ј елом, д(ј)елимично, пола, негд(ј)е, можда*); заменице (неретко

у прилошкој служби (*што, нешто, које*) и модална партикула *макар*. Анализа је утврдила и то да ниједан од удвојених конкретизатора нема улогу раставног везника, већ је увек реч о обавезном семантичком конкретизатору супротног везника *а*, чијим би редуковањем супротна реченица била неграматична. Поменути удвојени обавезни семантички конкретизатори показатељи су смисаоног односа алтернативности као адверзативне наизменичности, што не имплицира да се алтернативна наизмјеничност искључиво остварује као подтип значења супротне реченице. Она, наводи аутор, може бити и контекстуално значење неадверзативних реченица (нпр. саставних с редуплицираним везником *те*: Штрчи му [глава] поврх танког врата с јабучицом и хитро се окреће те на једну те на другу страну.).

Након увида у садржину књиге *Не(с)познато у српској синтакси*, са сигурношћу можемо устврдити да је реч о вредном научном делу, које је допунило недовољно истражена поља српске синтаксе, продубљујући постојећа научна решења. Ово дело Милоша Ковачевића отворило је и бројна нова, посве занимљива лингвистичка питања, и то двама студијама из области синтаксе српске реченице, студијом из области синтаксе глаголских облика, као и студијом посвећеном синтакси падежа српског језика. Кохезивно и систематично, аутор је сваком појединачном студијом остварио значајан допринос у областима које су у оквиру србистичке и сербокроатистичке литературе досад биле потпуно непознате и које ће у будућности сигурно заинтересовати научно и стручно оријентисану читалачку публику.

Драган Д. Јаковљевић*
Универзитет Црне Горе
Филозофски факултет у Никшићу

УДК 316.663.32:929(=163.41)(048.83)
DOI 10.7251/LIK2516185J

УМЕТНОСТ, НАУКА И ПОЛИТИКА

(Зоран Аврамовић, *Српски уметници и научници у политици*, Београд: ИК Филип Вишњић, 2024, 250 стр)

Најновија књига нашег познатог интелектуалца и социолога културе Зорана Аврамовића доноси разноврсне прилоге разврстане у две целине: „Српски уметници у политици” и „Српски научници и професори самоуправљају у политици” – уз „Завршну реч” и пропратну белешку о аутору, заокружену списком његових публикација. Главнина његових досадашњих радова спада у социологију културе и књижевности, те социологију образовања и политике. Нека од његових разматрања се уједно могу сматрати саприпадним социологији знања, као што то бива видљиво и у овом издању. Тако аутор истиче као заслугу једног од класика социологије знања Карла Манхајма што је „осветлио елемент ирационалности који суштински егзистира у политици”. При чему „правац мишљења у политици одређују често и несвесне колективне акције или жељене представе које прикривају делове стварности”. Ова и од аутора прихваћена теза би се пак утолико могла сматрати једностраном, што политичко мишљење може бити такође и рационално одређено, преваходно у смислу „циљ-средство-рационалности”. С тим, што се вредносне премисе од којих оно полази дају проблематизовати. Штавише, оне се неретко исказују и као тешко прихватљиве, што бива видљиво и у Аврамовићевим конкретним запажањима која се провлаче кроз ову књигу.

Од теза знаменитих социолога, ова књига узима у обзир гледишта М. Вебера, Т. Б. Ботомора, К. Манхајма, Р. Милса, а

*/ draganjakovljevicnk@gmail.com; редовни професор филозофије на Филозофском факултету у Никшићу Универзитета Црне Горе (у пензији).

од политиколога А. Токвила, Џ. Кина, С. Вудворта. С правом се он најшире задржава на класичним схватањима Макса Вебера о природи науке, те о „политици као позиву”. Стартно питање аутора гласи „како српски уметници и научници, професори, политички ангажовани мисле и колективно делују” у раздобљу од 1990. до 2024. Ту је на делу „интелектуализирана политика”, чија је особеност у томе, што уметник, научник, професор покривају своје јавно деловање ауторитетом струке, „чиме се добија привид ауторитета у јавном пољу друштва”.

За књижевнике аутор утврђује да су улазили у јавни живот на два начина – садржајем својих уметничких дела и сопственим друштвено-политичким ангажовањем, при чему „неке вредности, интереси и потребе мотивишу уметника да се меша у политику, разуме се сваког уметника на посебан начин”. Аутор у том контексту помиње најпре Црњанског, Ћосића, Андрића, али онда и Видосава Стевановића, Бору Ћосића, Драгана Великића, Љубомира Симовића, Светислава Басаре, Милисаву Савића, Душана Ковачевића... У даљим разматрањима, он се посебно усредсређује на политичке ангажмане наших уметника у време ратног разбијања СФРЈ и страдања српског народа, 1990–2000. и касније. Притом се показало постојање дубоких идеолошко-политичких разлика међу српским књижевницима. Они нису били вођени „практичном мудрошћу, већ доживљајем, утиском, лаким и тешким речима и брзим искључивим ставом”. Ради се о оном начину сазнавања стварности, коју је Освалд Шпенглер означао као „дживљајно знање” о друштву и човеку, које корени у осећањима, интуицији и вољи. Своја запажања аутор употпуњује анализом деловања српских музичких и ликовних уметника, филмских и позоришних редитеља, глумаца документовано приказујући њихов уметнички и политички ангажман. Као и у случају књижевника, излагање је и овде индивидуализовано навођењем имена ове врсте уметника, њихових изјава и начина поступања.

Други део подузетих анализа тиче се онда српских научника и професора. Он примећује, да „учешће научника у политици не гарантује нити боља политичка решења нити

прагматски успех”. И поставља питање, „како објаснити да немали број српских научника посматрача када искораче у стварност нетачно опажају чињенице, ослањају се на ути-сак, а не на разлоге и узроке, осећајно разумевају друштвене процесе, користе несадржајне појмове, из тачних премиса извлаче погрешне закључке”. Констатује се помањкање одговорности за јавни наступ „професора и научника у кабинетима”, који не располажу знањем о практичном животу и политичкој вештини, или пак „несвесно допуштају личној нетрпељивости и мржњи да овладају разумом”. Аутор подсећа да су Шелер и Парето утврдили да нагони, осећања, хтења и интереси учествују у знању о друштву и политици, што се очитује и у деловању наших научника и професора. Међу њима Аврамовић посебно издваја Весну Пешић, Чедомира Чупића, Николу Самарџића, Владимира Гоатија, Божидара Јакшића... Средишњи дефицит у њиховом деловању аутор утврђује речима, да је мало примера у европској политичкој култури „да политички актери не поштују права сопственог народа и да се више залажу за интересе других”, што онда води ка самопонижавању и непоштовању сопствене нације и државе.

Аврамовић насупрот томе истиче: „Укључен у политичке борбе, научник уколико је научник, неће напустити идеал истинитог знања у измењеним друштвеним околностима”. Притом примећује да друштвене науке треба да „(1.) анализују јавне догађаје и процесе, (2.) да уочавају структуралне тенденције друштвеног живота, (3.) да указују на последице јавних одлука”. Ово представља једно јасно и смислено одређење, којем би се мало шта могло додати.

Најзад, аутор се осврће и на самоуправљачко поимање универзитета и његове аутономије. Његова централна теза гласи: „У Србији је на делу већ 70 година самоуправна организација универзитета, а то значи да је оснивач држава искључена из управних функција факултета и универзитета. Таква позиција универзитета нема спољну контролу законитости и професионалне етике; све је дато професорима и студентима, а дужност је државе да обезбеђује материјална средства”, што онда може водити „политичкој

инструментализацији” факултета и института. Једна релевантна и промишљања вредна теза, која управо у садашњим друштвено-политичким условима има посебну актуелност.

Као и његови ранији радови, и овај очитује јасан критичко-политички став аутора, конкретна запажања и оцене, са којима се не мора бити сагласан у сваком детаљу, али који су у више погледа подстицајни те исказују једну респектабилну отвореност. Укупна разматрања у овом пажње вредном издању стоје у знаку своједобног истицања чувеног југословенског етичара Милана Кангрге, да интелектуалац који ћути о важним отвореним питањима друштва заправо није интелектуалац. Ова књига поред теоријске има и документациону вредност, наиме у оквирима једног фактографског регистровања ставова и ангажмана српских уметника, научника и професора у периоду од деведесетих година до данас. Тим више, завређује пажњу шире јавности.

БИБЛИОГРАФИЈА

Гордана Ј. Станчић
Андрићев институт у Вишеграду

УДК 014.3 ЛИК„2015/2024“
DOI 10.7251/LIK2516191S

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА *ЛИК*
АНДРИЋЕВОГ ИНСТИТУТА
ЗА ПЕРИОД ОД 2015. ДО 2024. ГОДИНЕ

Рад представља библиографију часописа *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу* Андрићевог института у Вишеграду за период од 2015. до 2024. године, односно за првих десет година излажења. Током овог временског периода објављено је 15 бројева часописа. Библиографију чине 182 библиографске јединице. Ради прецизнијег претраживања сачињено је 5 регистара: ауторски, регистар наслова, регистар према УДК групама, регистар бројева и регистар рубрика.

Кључне речи: Андрићев институт, библиографија, *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу*

О часопису *ЛИК*

Одјељење за књижевност Андрићевог института покренуло је 2015. године научни часопис *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу* са циљем да представља најсавременија теоретска, историјска и примењена истраживања о књижевности, језику и култури, који од тада излази у континуитету. У првом броју објављено је Уводно слово уредника часописа у којем се објашњава намера оснивања часописа.

* gordana.nedeljkov06@gmail.com

УВОДНО СЛОВО

Одјељење за књижевност Андрићевог института покреће научну периодичну публикацију ЛИК, у нади да ће бити лице савремених теоретских, историјских и примењених истраживања о литератури и култури.

Жеља нам је да часопис пружа панорамски поглед на књижевне и културне појаве код различитих народа, да мозаиком представљених култура потврди сопствену друштвену неопходност и изгради идентитет, да из супарништва традиције и савремене културе формира свој лик.

Родољубив у најбољем смислу речи, љубави према роду, према човеку и хуманости као највишој вредности, часопис ће неговати мултикултуралност, интердисциплинарност и мултилингвалност. У том смислу часопис отвара своје странице ауторима из земље и иностранства.

Уредник

Главни уредник часописа ЛИК је Емир Кустурица. Од год. 1. бр. 1 до год. 7. бр. 12 уредник је била проф. др Александра Вранеш. Од год. 7. бр. 13 уредник је проф. др Милош Ковачевић. Од год. 9. бр. 14 главни и одговорни уредник је проф. др Милош Ковачевић. ISSN часописа ЛИК је 2303-8640, а УДК 82. До год. 7. бр. 12 (2021) часопис излази два пута годишње (са изузетком 2017. године када је изашао само један број), а од год. 8. бр. 13 (2022) једном годишње.

У првом броју часописа заступљене су рубрике Литература и Култура, у којима се објављују стручни и научни радови из области књижевности и културе уопште. Од другог броја покренуте су још рубрике Награда „Иво Андрић” Андрићевог института, касније преименована у Велика награда „Иво Андрић”, и Прикази. Рубрика Награда „Иво Андрић” Андрићевог института, односно Велика награда „Иво Андрић” односи се на књижевну награду коју сваке године додељује Андрићев институт и подразумева

Правилник о награди, одлуке и образложења жирија, као и обраћања добитника. Рубрика Прикази објављује приказе нових наслова књига у издању Андрићевог института или области блиских његовом делокругу рада. У 4. броју јавља се рубрика Хроника, са циљем да прати савремене токове у наукама блиским деловању Андрићевог института. Од броја 5 покренута је рубрика Језик, која садржи радове претежно из области српског али и других језика. Од броја 8 јавља се рубрика Библиографија, у којој се објављују библиографски прилози у вези са деловањем Андрићевог института. Од броја 13 уводи се нова рубрика под називом Студије и чланци, која обухвата стручне и научне радове из свих научних области. На крају сваког броја налази се Упутство за ауторе.

Према категоризацији научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у категорији часопис иностраних издавача из области српског језика и књижевности, часопис ЛИК је од 2015. до 2016. био у категорији М53, од 2017. до 2023. у категорији М52, а од 2024. године је у категорији М51.

У часопису *ЛИК*, поред српског, заступљени су и следећи језици: руски, енглески, шпански и пољски. Сваком стручном и научном раду у часопису додељени су УДК и DOI бројеви. Сви бројеви часописа налазе се у слободном приступу на веб сајту Андрићевог института.

За првих 10 година постојања часописа објављено је 15 бројева.

О библиографији

Приликом израде библиографије коришћен је метод *de visu*. Библиографија се састоји из 182 библиографске јединице и 5 регистара: ауторског, регистра наслова, регистра према УДК групама, регистра бројева и регистра рубрика. Библиографске јединице обрађене су према ISBD(CR) – међународном стандардном опису серијских публикација и других континуираних извора. Библиографске јединице разврстане су азбучно према презимену аутора, односно према наслову рада. Код страних аутора одреднице су транскрибоване на српски језик и наведене на ћириличном писму,

а у самом библиографском опису наведене су онако како су дате у тексту. Испод сваке библиографске јединице наведен је УДК број. Ауторски регистар дат је према презимену аутора; за страна имена извршена је транскрипција а етимолошки облик дат је у загради. Код двојних презимена дате су упутнице на усвојени облик. У регистру наслова пописани су најпре азбучно наслови на ћириличном писму, а потом абecedно наслови написани на латиници, без обзира на језик. Дат је и попис чланака према годишту и броју часописа. На самом крају дат је регистар према рубрикама часописа.

1.

АБРАМОВИЋ, Милица

Postmodernizam u romanu *Mambo Džambo* Išmaela Rida / Milica Abramović // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [57]–73.

821.111(73).02 ПОСТМОДЕРНИЗАМ

821.111(73).09 Рид И.

2.

АВРАМОВ, Сергеј

Семантика пословица са етнонимом Турчин / Сергеј Т. Аврамов // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [91]–106.

821.163.41.09-84:398]:81'373.234

3.

АЛЕКСАНДРОВИЋ, Марија

Симбол змије у усменом стваралаштву Рома / Марија Александровић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [139]–148.

821.214.58(497.11).09-13.08:398

4.

АНДРИЈАШЕВИЋ, Иван

Словенски неопагананизам у Србији и Русији: ритуал и за њега карактеристична лексика / Иван Андријашевић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [93]–102.

299.572(=163.41):811.163.41

5.

АНЂУШИЋ, Сандра

Jezik i naracija u delu Džona Barta *Izgubljen u kući smeha* / Sandra Anđušić // God. 3, br. 4 (2017), str. [75]–91.

821.111(73)-32.09 Барт Џ.

6.

АНТОНИЋ, Слободан

Београдска опера осамдесетих / Слободан Антонић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [23]–51.

792.82(497.11 Beograd), „1980/1990”

7.

АНТОНИЋ, Слободан

Парсонсова концепција друштвеног вредновања као функционалног основа слојевитости / Слободан Антонић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [101]–134.

316.356.4:159.922.4(=163.41)

8.

АПЕЛ српских студената независним универзитетима целог света / с француског Милена Јовановић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [287]–298.

9.

АРУСТАМОВА, Ана

„Новая Америка” в творчестве А. Блока и А. Ладинского / Анна Арустамова // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [95]–106.

821.161.1.09 Блок А.

821.161.1.09 Ладинскиј А.

10.

БАБИЋ, Миланка

Граматика, прагматика и стилистика императива у савременом српском језику (Ана Јањушевић Оливери, *Синтакса и семантика императива у савременом српском језику*, Београд: Јасен, 2023, 274 стр) / Миланка Ј. Бабић // Год 9, бр. 14 (2023), стр.

[173]–180.

811.163.41'367.366.593(048.83)

11.

БАЗДУЉ, Мухарем

[Без наслова] / Мухарем Баздуљ // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [19]–20.

12.

БЕЋКОВИЋ, Матија

Бранков круг / Матија Бећковић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [15]–18.

13.

БЕЋКОВИЋ, Матија

Говор Матије Бећковића поводом доделе награде Андрићевог института / Матија Бећковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [29]–30.

14.

ВАГИЋ, Селимир

Забрављено духовно и културно наслеђе на подручју града Новог Сада и околине / Селимир Вагић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [101]–123.

930.85(=163.41):271.222(497.11)-523

15.

ВАСИЉКИНА, Марина Михајловна

Семантика и функција сравнений в повести Стевана Сремца *Зона Замфирова* / Марина Михайловна Василькина, Екатерина Ивановна Якушкина // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [131]–137.

821.163.41-31 Сремац С.

16.

ВЕРАЛДИ, Роберто

Cultura híbrida y redes sociales reflexiones sobre las generaciones en los social networks hoy / Roberto Veraldi, Gaia Moretti // God. 1, br. 1 (2015), str. [141]–156.

316.3

316.77

17.

ВЕРОНЕЗИ, Сандро

Бесједа Сандра Веронезија, добитника „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело / Сандро Веронези // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [15]–17.

18.

ВЕСЕЛИНОВИЋ, Срђан

Улога рабина из перспективе Османског царства / Срђан Веселиновић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [151]–163.

94(=411.16)(560)

19.

ВРАНЕШ, Александра

Библиотека *Језик и књижевност*. Београд: Филолошки факултет, 2015. / Александра Вранеш // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [265]–268.

20.

ВРАНЕШ, Александра

Дигитална хуманистика / Александра Вранеш // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [221]–251.

930.85:004.9

21.

ВРАНЕШ, Александра

О „Великој награди Иво Андрић” / Александра Вранеш // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [11].

22.

ВРАНЕШ, Александра

О „Великој награди Иво Андрић” / Александра Вранеш // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [11].

23.

ВРАНЕШ, Александра

О „Великој награди Иво Андрић” / Александра Вранеш // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [11].

24.

ВРАНЕШ, Александра

Студије библиотекарства и студије културе / Александра
Вранеш // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [187]–195.

378.6:[02+007(497.11)

023-057.87:378.147(497.11)

25.

ВРАНЕШ, Александра

Фотијев *Myriobiblon* – извориште библиографије / Александра
Вранеш // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [39]–44.

011/016

26.

ВУКЧЕВИЋ, Маријана

Концептуализација културе отказивања / Маријана Вукчевић
// Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [139]–157.

316.472.4:004.738.5

27.

ВУЛИЋ, Јована

Време и вечност у приповеци „Пут ка семену” Алеха
Карпентјера / Јована Вулић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [63]–82.

821.134(7/8).09-32 Карпентјер А.

28.

ВУЧЕНИЋ, Маринко

Питања идеолошког ангажмана и природе књижевности /
Маринко М. Вучинић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [163]–166.

29.

ГЛИНТИЋ, Немања

Дејвид Керн и Андреас Сам: саучесници у уроти против
смрти / Немања Глинтић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [29]–50.

821.163.41:811.111(73)

30.

ГОЛИЈАНИН, Жељана

Контрастивна анализа модалних глагола у њемачком и српском језику (Младен Папаз, *Модални глаголи у контрасту*, Источно Сарајево: Dis Comranу, 2023, 203 стр) / Жељана Голијанин // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [203]–209.

811.163.41'367.625(048.83)

31.

ГУРНА, Абдулразак

Бесједа Абдулразака Гурне, добитника „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело / Абдулразак Гурна // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [17].

32.

ДАНОЈЛИЋ, Милован

Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” / Милован Данојлић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [29]–30.

33.

ДЕЛИЋ, Јован

Блиске приче са далеког истока / Јован Делић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [21]–27.

34.

ДЕЛИЋ, Јован

Испод прадједове опаклије: о роману *Обитељ* Захара Прилепина / Јован Делић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [19]–23.

35.

ДЕЛИЋ, Јован

Јавно читање тајне поште: читање писама Матији Бећковићу од Хомера и Доментијана / Јован Делић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [17]–22.

36.

ДЕЛИЋ, Јован

О Драгославу Михаиловићу лично, сувише лично / Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [33]–34.

37.

ДЕЛИЋ, Јован

Огледање у архетипу / Јован Делић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [23]–26.

38.

ДЕЛИЋ, Јован

Паралела као критичка епифанија: о блискости награђених писаца Гузељ Јахине и Драгослава Михаиловића / Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [23]–24.

39.

ДЕЛИЋ, Јован

Писање као грађење разореног свијета – о роману *Деца Волге (Дети мои)* Гузељ Јахине / Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [25]–31.

40.

ДЕЛИЋ, Јован

Роман граничник: о роману *Кад су цветале тикве* Драгослава Михаиловића / Јован Делић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [35]–37.

41.

ДЕЛИЋ, Јован

Хандкеова „језичка савјест” – sprachgewissen / Јован Делић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [23]–24.

42.

ДЕЛИЋ, Јован

Чудо летње ноћи: уз драму Душана Ковачевића *Хипноза једне љубави* / Јован Делић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [31]–36.

43.

ДЕСПОТОВИЋ, Јулијана

Непредикатске императивне реченице у савременом српском језику / Јулијана Деспотовић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [47]–65.

811.163.41'367.334

44.

ДИЦКОВ, Весна

Наративна проза Хулија Кортасара / Весна З. Дицков // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [107]–117.

821.134(7/8).09 Кортасар Х.

45.

ДОЈЧИНОВИЋ, Биљана

Дела ума: проза Џона Апдајка и роман *Субота* Ијана Макјуана / Биљана Дојчиновић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [91]–105.

821.111(73).09-31 Апдајк Џ.

821.111.09-31 Макјуан И.

46.

ДОЈЧИНОВИЋ, Урош

Централна регија Балкана – посебно жариште гитаре у Југоисточној Европи / Урош Дојчиновић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [211]–219.

787.61.087.1(4-12)

47.

ДУЛАНОВИЋ, Владимир

Бити човек: последњи дани Иве Андрића (по мотивима Андрићевих и Кишових дела) / Владимир Дулановић, Никола Бјелић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [125]–149.

821.163.41-2

48.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Иво Андрић у Савету академија Федеративне народне републике Југославије / Бојан Ђорђевић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [11]–22.

001.32(497.1):929 Андрић И.

49.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Кад су контрареволуционари призивали револуцију: културни дискурс дневног листа *Прогрес* (1920) / Бојан М. Ђорђевић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [53]–73.

050:316.75 ПРОГРЕС

50.

ЂОРЂЕВИЋ, Бојан

Чија се рука машила непријатељске браве: о „издаји” интелектуалаца у Првом светском рату / Бојан М. Ђорђевић // Год 4, бр. 5 (2018), стр. [55]–81.

930.85(497.11)„1916/1918”

51.

ЂОРЂЕВИЋ, Бора

Говор Боре Ђорђевића приликом доделе награде Андрићевог института / Бора Ђорђевић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [31].

52.

ЂУКИЋ, Зорана

Историјске и митолошке представе о вампирима у контексту популарне културе / Зорана Ђукић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [133]–149.

398.41(497.11)

53.

ЕГАНОВИЋ, Фата

Скупов тезоро у соби Рајке Радаковић (дефеминизација лика Госпођице као Андрићев поетички поступак грађења жене-тврдице) / Фата Егановић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [37]–51.

821.163.41.09-31 Андрић И.

54.

ЗЕЧЕВИЋ, Иван

Храна као основа за нову класну разлику (с посебним освртом на постсовјетски простор) / Иван Зечевић // Год. 10, бр. 15 (2024),

стр. [129]–174.

316.323.72:613.2

55.

ИЛИН, Дарко

Канонизација и промоција књижевности кроз издавачки пројекат *Сто словенских романа* – на примеру Србије и Словеније / Дарко Илин // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [69]–84.

930.85(=81):821.163.41(091)

56.

ИЛИЋ, Тања

О неким семантичко-прагматичким реализацијама придева *мали* у плеонастичним деминутивним именичким синтагмама / Тања Илић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [93]–[104].

811.163.41'367.622/.623

57.

ЈАКОВСЕН, Пер

Иво Андрић / Пер Јаковсен // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [11]–24.

821.163.41.09 Андрић И.

58.

ЈАХИНА, Гузељ

[Без наслова] / Гузељ Јахина // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [45]–46.

59.

ЈЕЛИЋ Мариоков, Милица

Истраживачки рад Аурела Штајна и Пол Пелиола: енглеска и француска колекција Дунхуанг рукописа / Милица Јелић Мариоков // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [125]–141.

551.435.84(510)

091(510)

60.**ЈОВАНОВИЋ, Ивана**

Вербатолошки и историјско-социолошки аспект проучавања етникума у Андрићевим делима / Ивана Јовановић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [83]–104.

821.163.41.08-31 Андрић И.

61.**ЈОВАНОВИЋ, Ивана**

Лингвистичке и вербатолошко-комуниколошке особености кратке новинске приче / Ивана Јовановић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [113]–150.

81'27:070.4

62.**ЈОВАНОВИЋ, Ивана**

Неколике напомене о језичкој и стилској вредности презента / Ивана Јовановић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [99]–111.

811.163.41'366.581

63.**ЈОВАНОВИЋ, Јован**

Диверзитет издања поезије Мирослава Мике Антића и њен утицај на тинејџерску читалачку публику / Јован Јовановић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [85]–98.

821.163.41.09-1 Антић М.

64.**ЈОВАНОВИЋ, Миодраг**

Александар Белић о Вуковим погледима на језик књижевника свога времена као путоказу стварања „београдског круга” / Миодраг Јовановић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [119]–130.

821.163.41:929 Караџић В. С.

65.

ЈОВАНОВИЋ Симић, Јелена

О „квалификативу” и „апсолутиву” са лингвистичког и „вербатолошког” гледишта / Јелена Р. Јовановић Симић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [93]–112.

811.163.41'38

811.163.41'367

66.

ЈУХАС-Георгиевска, Љиљана

Методије Солунски / Љиљана Јухас-Георгиевска // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [25]–37.

27-36:929 Методије, свети

67.

КАРАНОВИЋ, Огњен

Привилегијална политика цара Леополда I правни фундамент опстанка српског етноса у Хабзбуршкој монархији / Огњен Карановић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [133]–163.

347.174(=163.41),17”

68.

КЕЦМАНОВИЋ, Владимир

Говор Владимира Кеџмановића поводом доделе награде Андрићевог института / Владимир Кеџмановић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [31]–32.

69.

КИТАНОВИЋ, Јелена

Панорамикс или Аспириникс, Тандарабрикс или Дрматорикс, Геријатрикс или Клецовикс: властита имена у стрипу *Астерикс и Обеликс* / Јелена Р. Китановић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [105]–127.

1'373.231:81'367.622.12

70.

КОВАЧЕВИЋ, Војо

Последња игра са „ђаволом” / Војо Н. Ковачевић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [73]–81.

821.163.41.09-31

71.

КОВАЧЕВИЋ, Душан

Говор Душана Ковачевића поводом доделе награде Андрићевог института / Душан Ковачевић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [41]–45.

72.

КОВАЧЕВИЋ, Милош

Изузетна књига из србистичке лингвостилистике (Милка Николић, *Поетизми и прозаизми: лингвостилистички поглед на језик српских писаца*, Андрићград: Андрићев институт, 2022, 373 стр.) / Милош Ковачевић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [187]–196.

811.163.41'27:81'32

73.

КОВАЧЕВИЋ, Милош

Језик српске прозе у огледалу стилистике и лингвистике (Александар Милановић, *Језик српске прозе*, Андрићград: Андрићев институт, 2022, 271 стр.) / Милош Ковачевић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [173]–186.

811.163.41:821.163.41.09

74.

КОЉЕВИЋ, Светозар

Ђопићев реквијем патријархалној култури / Светозар Кољевић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [19]–23.

75.

КОРИЋАНАЦ, Сања

Јунгијанска психоаналитичка школа у фолклористици:

мотиви уробороса и Велике мајке / Сања Корићанац // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. [27]–51.

159.964.26

76.

КОРИЋАНАЦ, Сања

Социолингвистичке одлике наслова америчких рекламних интернет билтена / Сања Корићанац // Год 5, бр. 7 (2019), стр. [105]–121.

316.653

77.

КОРОЛИЈА, Александар

Грамши у Индији / Александар Королија // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [135]–163.

316.344.32:141.825/.856(540)

78.

КОСТИЋ, Владимир

Реч о Ђопићу / Владимир Костић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [11]–13.

79.

КУСТУРИЦА, Емир

[Без наслова] / Емир Кустурица // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [21]–22.

80.

ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО, Персида

Јелка или одјек морлакизма у X поглављу *Травничке хронике* / Персида Лазаревић ди Ђакомо // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [11]–27.

821.163.41.09-31:257.7

81.

ЛОМПАР, Мило

Nomo viator / Мило Ломпар // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. 17–56.

821.163.41.09-992

82.

МАЛЧИЋ, Дејан

Italija, Rim i i dekadencija u filmovima „La dolce vita” i „La grande bellezza” – sličnosti i razlike / Dejan Malčić // God. 4, br. 5 (2018), str. [105]–116.

791.63(450)

83.

МАРКОВИЋ, Љиљана

Веза између језика и културе на примеру јапанске поезије / Љиљана Марковић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [157]–167.

821.521-14.09

84.

МАЦУРА, Сања

У Симанином вјековном кругу / Сања Ђ. Мацура // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [35]–50.

821.163.41.09-31 Рисојевић Р.

85.

МЕЦИДОВА, Лала Чингиз

Чингиз Абдулајев као утемељивач политичког детективног романа у Азербејџану / Лала Чингиз Мецидова // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [131]–138.

821.161.1(555).09-31

86.

МИЛИВОЈЕВИЋ Петровић, Светлана

Да ли је Јапан црна рупа културе? Јапан као радикална другост – о преводивости култура / Светлана Миливојевић Петровић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. [11]–26.

316.72(520)

87.

МИЛОСАВЉЕВИЋ, Бошко

Игра, бокс и етика у роману *Кад су цветале тикве*

Драгослава Михаиловића / Бошко Милосављевић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [83]–90.

821.163.41.09-31

88.

МИЉКОВИЋ, Ема

Положај и статус Пећке патријаршије од пада Деспотовине Србије под османску власт до краја 16. века / Ема Миљковић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [51]–60.

271.222(497.11)-523.6(497.115)

89.

МИНИЋ, Бојан

Одабрани фоностилистички поступци Борислава Пекића / Бојан Минић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [157]–175.

821.163.41.09

811.163.41'38

90.

МИТРИЋ, Маријана

У трагању за изгубљеним градом / Маријана Г. Митрић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [157]–161.

91.

МИТРОВИЋ, Анђелка

Настава арапског језика и књижевности на јужнословенским просторима / Анђелка Н. Митровић // Год 6, бр. 9 (2020), стр. [109]–134.

378:811.411.21(497.1)

92.

МИТРОВИЋ, Борјан

Усмена проза и стваралаштво Ђорђа Сладоја / Борјан Митровић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [117]–130.

821.163.41.09-14 Сладоје Ђ.

93.

МИТРОВИЋ, Данијела

Поверљиви документи о културној сарадњи ФНРЈ са Великом Британијом / Данијела Митровић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [179]–196.

930.85(497.1:410)

94.

МИХАИЛОВИЋ, Драгослав

[Без наслова] / Драгослав Михаиловић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. 47–49.

95.

МИШИЋ, Данијела

Улога школске библиотеке у развоју језичког израза енглеског језика / Данијела Мишић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [149]–160.

371.3::811.111(497.11)

81'243(497.11)

027.8(497.11)

96.

НЕДЕЉКОВ, Гордана

Место и улога библиотека у управљању знањем / Гордана Недељков // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [175]–184.

021:005.336.4

97.

НЕДЕЉКОВИЋ, Марија

Све што треба знати о двострукој негацији у српском језику (Јелена Петковић, *Двострука негација у српском језику*, Андрићград: Андрићев институт, 2023, 319 стр) / Марија С. Недељковић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [189]–201.

811.163.41'367(048.83)

98.

НЕДИЋ, Марко

Трајан значај критичке речи Николаја Тимченка / Марко Недић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [149]–155.

99.

НЕЈЧЕВ, Светлана

Данилов ученик – елементи композиционе структуре архиепископског и владарских житија / Светлана Нејчев // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [51]–116.

821.163.41„04/14”

100.

НЕНИН, Миливој

Одломци о Каћанском / Миливој Ненин // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [195]–209.

821.163.41.09 Каћански С.

101.

НЕНИН, Миливој

Са обе стране награде / Миливој Ненин // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. 145–148.

102.

НЕНИН, Миливој

Химна животу – *SIDI ABDALLAH Ратни дневник Миодрага В. Петровића*, приредила Александра Вранеш, Андрићев институт, Вишеград 2015. / Миливој Ненин // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [255]–257.

103.

НЕШИЋ, Јелена

Културна специфичност делфтских ваза за лале / Јелена Нешић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [159]–169.

930.85(492):666.3/5(510)

104.**НИКОЛИЋ, Александра**

Књига као комплексно наслеђе – изазови конзервације /
Александра Николић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [253]–270.

930.251

105.**НИКЧЕВИЋ, Желидраг**

Захар Прилепин – добитник Андрићеве награде: он је дошао
из Русије / Желидраг Никчевић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [25]–28.

106.**НИКЧЕВИЋ, Желидраг**

Над хладном блиставом реком / Желидраг Никчевић // Год.
6, бр. 9 (2020), стр. [39]–42.

107.**НОГО, Рајко Петров**

Реч захвалности Рајка Петрова Нога приликом доделе
„Велике награде Иво Андрић” / Рајко Петров Ного // Год. 5, бр. 7
(2019), стр. [27]–36.

108.

О „Великој награди Иво Андрић” // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [11].

109.**ОБРАДОВИЋ, Светлана**

Симбиоза ауторског говора и слободног неуправног говора
у трећем лицу у Ђосићевом роману *Време смрти* / Светлана
Обрадовић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [71]–92.

821.163.41.09-31

110.

ОДЛУКА о додели „Велике награде Иво Андрић” за животно дело
песнику Мирославу Максимовићу // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [11]–13.

111.

ОДЛУКА о додели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу
књигу Јевгенију Водолазкину // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [9]–10.

112.

ОДЛУКА о додјели „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело Абдулразаку Гурни // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [9]–10.

113.

ОДЛУКА о додјели „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело Сандру Веронезију // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [9]–10.

114.

ОДЛУКА о додјели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу Енесу Халиловићу // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [11]–12.

115.

ОДЛУКА о додјели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу Саши Радојчићу // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [11]–13.

116.

ОДЛУКА о додели награде Бори Ђорђевићу // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [15]–17.

117.

ОДЛУКА о додели награде Горану Петровићу // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [17]–18.

118.

ОДЛУКА о додели награде Душану Ковачевићу // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [29].

119.

ОДЛУКА о додели награде Захару Прилепину // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [15]–17.

120.

ОДЛУКА о додели награде Ју Хуу // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [19]–20.

121.

ОДЛУКА о додели награде Рајку Петрову Ногу // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [15]–16.

122.

ОДЛУКА о додјели награде Гузељи Јахиној // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [15]–17.

123.

ОДЛУКА о додјели награде Драгославу Михаиловићу // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [19]–20.

124.

ОДЛУКА о додјели награде Миловану Данојлићу // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [19]–23.

125.

ОДЛУКА о додјели награде Петеру Хандкеу // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [15]–17.

126.**ПАЈИЋ, Биљана**

Аудио-визуелно превођење и цензура / Биљана Пајић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [165]–174.

791.4:174

791.43:351.571.5(430)

127.**ПАУНОВИЋ, Александра**

У лирском премеру сна и јаве: „Шта сањам и шта ми се догађа” Иве Андрића / Александра Пауновић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [25]–49.

821.163.41.09-14 Андрић И.

128.**ПЕЈИЋ, Душан**

Књига Бранка Стојановића о (стилистичким) књигама Милоша Ковачевића (Бранко Стојановић, *Ни дана без научног ретка – Рецензије о књигама Милоша Ковачевића*, Београд: ЈАСЕН, 2023) / Душан М. Пејић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [183]–188.

811.163.41(048.83)

129.

ПЕЈИЋ, Душан

Фантастика у роману *Бун комитског војводе* Милисава Савића / Душан Пејић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [33]–46.

821.163.41.09-31 Савић М.

130.

ПЕЈЧИЋ, Јован

Начела науке о књижевности / Јован Пејчић // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [49]–52.

82.0

131.

ПЕЈЧИЋ, Јован

The Principles of Literary Science / Jovan Pejčić ; translation by Tijana Popović // Год. 3, бр. 4 (2017), str. [53]–56.

132.

ПЕТРОВИЋ, Александар

О потрази за Индијом и о америчком сну / Александар Петровић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [169]–194.

930.85(540)

133.

ПЕТРОВИЋ, Горан

Говор Горана Петровића приликом доделе „Велике награде Иво Андрић” / Горан Петровић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [21]–25.

134.

ПЕТРОВИЋ, Горан Ј.

Тема Косовског рата (1999) и његових последица у српској кинематографији: *Енклава, Балканска међа* / Горан Ј. Петровић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [67]–100.

791.221.7:341.311(497.11)„1999”

135.

ПЕЧЕНЧИЋ, Вишња

Утицај прича из *Хилјаду и једне ноћи* на имагинацију и поетику Чарлса Дикенса / Вишња Печенчић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [51]–67.

811.111.09-93-32

136.

ПЈЕЊОНЖЕК, Марек

Język ojczysty jako software: polityka językowa i technologia / Marek Pieniążek // God. 3, br. 4 (2017), str. [153]–164.

371.3::81'242

137.

ПЛАКАЛОВИЋ, Анђела

Постфолклорне митолошке парадигме у прози Владимира Кецмановића / Анђела Плакаловић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [47]–89.

821.163.41.09-3 Кецмановић В.

138.

ПОЛОВИНА, Весна

Језичка наративна и аргументативна обележја у тексту „Јазавац пред судом” П. Кочића / Весна Половина // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [85]–97.

81'42

139.

ПРЖУЉ, Жељка

Роман као „Успомена којом се заборавља вријеме” / Жељка Пржуљ // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [259]–264.

140.

ПРИЛЕПИН, Захар

Говор Захара Прилепина поводом доделе награде Андрићевог института / Захар Прилепин ; превела Радмила Мечанин // Год. 3, бр. 4 (2017), стр. [39]–40.

141.

РАДАНОВИЋ, Иван

Коначни разлаз или о отрежњењу Русије (Слободан Антонић, *Украјински рат – буђење царства*, Београд: Catena mundi, 2023, 237 стр) / Иван Радановић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [177]–182.

327.56:351.88(048.83)

142.

РАДОЈЧИЋ, Саша

Бесједа Саше Радојчића, добитника „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу / Саша Радојчић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [19]–20.

143.

РАДУЛОВИЋ, Андреј

Значај библиотека и библиотекара у настави српског језика и књижевности кроз призму интердисциплинарности / Андреј С. Радловић // Год. 7, бр. 12 (2021), стр. [125]–138.

37.016:821.163.41]:02-05

144.

РАДУЛОВИЋ, Немања

Analogical Thinking and Fairy Tale Patterns – Towards Possible and History of a Formulaic Image / Nemanja Radulović // God. 1, br. 1 (2015), str. [119]–129.

821.163.41.09:39

145.

РАНЂЕЛОВИЋ, Јелена

Николај Тимченко о Иви Андрићу / Јелена Ранђеловић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [27]–37.

821.163.41.09 Андрић И.

146.

РЕМЊОВА, Марина Л.

Старославјански јазык и его происхождение / Марина Л. Ремнёва // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [39]–63.

811.163.1

147.

САБО, Бојана

Л. Толстој у емигрантском часопису *Руски архив* (1928–1937) / Бојана Сабо // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [53]–62.

821.161.1.09:821.163.41.09

148.

САВИН, Јован

Нови романтизам као део британског друштва у првим годинама девете деценије двадесетог века и југословенски музички Нови талас као одјек западне популарне културе на Балкану / Јован Савин // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. [55]–70.

316.75

149.

САВИН, Јован

Посткатастрофично стање и обнова цивилизације: у одабраним научнофантастичним делима (ентропија и утопијски импулс) / Јован Савин // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [61]–80.

82.09:167.5

150.

САВИЋ, Александра

Језик и дигиталне технологије у Републици Српској / Александра Савић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. [73]–85.

811.163.41:004.738.5

151.

САВИЋ, Александра

Преименовање српскохрватског језика у српски језик у Србији и Републици Српској / Александра Савић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [53]–70.

811.163.41/:2:811.163.41(497.11)

152.

САМАРЦИЈА, Татјана

English, French and Serbian translations of biblical phrasemes with *beten*, *meeh* and *rechem* / Tatjana Samardžija // God. 6, br. 10 (2020), str. [51]–90.

27-242-234=163.41=111=133.1

153.

СИМИЋ, Радоје

Вид и/или аспект – лексичкосемантичка(/е) и/или обликосемантичка(/е) категорија(/е)? / Радоје Д. Симић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [45]–96.

811.163.41'366.58

154.

СМИТ, Ендрју

Information Privacy in the Realm of Genealogical Research / Andrew J. M. Smith // God. 6, br. 9 (2020), str. [137]–149.

004:02]:929.5

155.

СОФРОНИЈЕВИЋ, Адам

Linked data, Research data и промене у високошколским библиотекама: сарадња са библиотекама развијених земаља у циљу унапређења комуникационе, медијске и информационе писмености у новом курикулуму за библиотекарe / Адам Софронијевић, Тамара Вученовић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [299]–315.

027.7:005.591.6

005.94:004.9

156.

СРЕЋКОВИЋ, Јована

Блуз музика као елемент популарне културе и одраз стања друштва Енглеске, почетком 21. века, у роману *Субота* Ијана Маџуана / Јована Срећковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [233]–251.

821.111.09-31 Маџуан И.

316.7:784.4

157.

СТАМЕНКОВИЋ, Бојана

Филм и психотерапија / Бојана Стаменковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [207]–232.

615.851.1:791

158.

СТАМЕНКОВИЋ Рудић, Бојана

Трансхуманизам и аналитичка психологија / Бојана Стаменковић Рудић // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [165]–198.

159.964

159.

СТАНЧИЋ, Гордана

Библиографија зборника радова са научних скупова Одјељења за књижевност Андрићевог института (2014–2021) / Гордана Станчић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [93]–170.

014.3 ЗБОРНИК АНДРИЋЕВОГ

160.

СТАНЧИЋ, Гордана

Библиографија издања Андрићевог института од 2013. до 2019. године / Гордана Станчић // Год. 5, бр. 8 (2019), стр. [89]–150.

013:061.27(497.6)„2013/2019”

161.

СТАНЧИЋ, Гордана

Библиографија часописа *ЛИК* Одјељења за књижевност Андрићевог института за период од 2015. до 2020. године / Гордана Станчић // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [123]–152.

014.3:82 ЛИК„2015/2020”

162.

СТАНЧИЋ, Гордана

Културна манифестација „Липарске вечери – Ђурини дани”

– традиција дуга више од пола века / Гордана Станчић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [115]–132.

929:821 Јакшић Ђ.
061.75:02(497.113)

163.

СТАНЧИЋ, Гордана

Селективна библиографија Саше Радојчића за период 2013–2023. / Гордана Станчић // Год. 10, бр. 15 (2024), стр. [213]–221.

012 Радојчић Саша, „2013/2023”

164.

СТОЈКОВИЋ, Милош

Од османских ћор-соака до европских улица: културни напредак Ниша кроз урбанистички развој најужег градског језгра 1878–1945. године / Милош Стојковић // Год. 2, бр. 2 (2016), стр. [163]–205.

351.85(497.11 Ниш), „1878/1945”
008:005.51(497.11 Ниш), „1878/1945”

165.

ТРИЈИЋ, Весна

Игра као принцип у приповедању Бранимира Шћепановића / Весна Тријић // Год. 8, бр. 13 (2022), стр. [57]–72.

821.163.41.09-32

166.

ТРИЈИЋ, Весна

Књижевност у социјалистичкој Босни и Херцеговини: библиографско истраживање / Весна Тријић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [27]–45.

821.163.4.09:011/016(497.15)

167.**ТРИФУНОВИЋ-Ђапин, Селена**

Култура кроз призму теорија / Селена Трифуновић-Ђапин // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [99]–123.

316.4

168.**ТРИЧКОВИЋ, Дивна**

Социолингвистички аспекти наставе основних образаца комуницирања на јапанском језику / Дивна Тричковић // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [271]–285.

811.521'243

371.3::811.521

811.521'272

169.**ТУТУНОВИЋ-ТРИФУНОВ, Јасмина**

Школски листови 60-их година XX века у Београду: прилог за проучавање образовања у социјалистичкој Југославији / Јасмина Тутуновић-Трифунув // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [105]–120.

930.85(497.1):070-057.874

170.**ЂУПИЋ, Зорана**

Основни језичко-стилски поступци у драми *Клаустрофобична комедија* Душана Ковачевића / Зорана З. Ђупић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [135]–155.

821.163.41.09

811.163.41'38

171.**ХАЛИЛОВИЋ, Енес**

Беседа Енеса Халиловића, добитника „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу / Енес Халиловић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [19]–23.

172.

ХАНДКЕ, Петер

Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” /
Петер Хандке // Год. 7, бр. 11 (2021), стр. [27]–28.

173.

ХУА, Ју

Говор Ју Хуа приликом доделе награде Андрићевог института
/ Ју Хуа // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [33]–36.

174.

ХУА, Ју

Знам само шта значи бити човек / Ју Хуа ; с кинеског превела
Ана М. Јовановић // Год. 5, бр. 7 (2019), стр. [39]–50.

175.

ЦВЕТКОВИЋ, Владимир

Важна књига о феномену моћи (Слободан Антонић: *Моћ и
послушност*, Српска књижевна задруга, Београд, 2021, 265 стр) /
Владимир Н. Цветковић // Год. 9, бр. 14 (2023), стр. [167]–171.

316.462:141.7(048.83)

176.

ЦВЕТКОВИЋ, Јелена

Сликање љубавног односа у роману *Љубавник* Маргерит
Дирас и у истоименој филмској адаптацији Жан-Жака Аноа /
Јелена Цветковић // Год. 6, бр. 10 (2020), стр. [107]–131.

791.091:821.133.1-31

177.

ЦРЊАНСКИ, Милош

Прави песник не може умрети пре него што испуни своје ја,
своју судбину; Живот пролази као што пролеће пролази, као што
птице пролазе, сасвим лепо / разговор са Милошем Црњанским ;
разговор водио Јован Пејчић // Год. 2, бр. 3 (2016), стр. [11]–25.

821.163.41.09 Црњански М.

178.**ЧУДИЋ, Марко**

Теорија и критика превода у часопису *Nid* од 1972. до 1991. године / Марко Чудић // Год. 6, бр. 9 (2020), стр. [75]–89.

81'25

179.**ШЕАТОВИЋ, Светлана**

Црњански на италијанском фронту у Великом рату / Светлана Шеатовић // Год. 4, бр. 6 (2018), стр. [23]–35.

821.163.41.09 Црњански М.

180.**ШЕШКЕН, Ала**

„Мне на плечи кидається век-володав...”: Сербская биографическая проза начала XXI в / Ала Г. Шешкен // Год. 1, бр. 1 (2015), стр. [65]–93.

821.161.1.09:821.163.09

181.**ШУБЕРТ, Габриела**

Карневализација епског јунака „Пут Алије Ђерзелеза” и „Краљевић Марко по други пут међу Србима” / Gabriella Schubert // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [39]–53.

821.163.41.09 Андрић И.

821.163.41.09 Домановић Р.

182.**ШУКАЛО, Младен**

Страност и менталитет у *Травничкој хроници* Иве Андрића / Младен Шукало // Год. 4, бр. 5 (2018), стр. [83]–103.

821.163.41.09 Андрић И.

РЕГИСТРИ

Ауторски регистар

А

Абрамовић, Милица 1
Аврамов, Сергеј 2
Александровић, Марија 3
Андријашевић, Иван 4
Анђушић, Сандра 5
Антонић, Слободан 6, 7
Арустамова, Ана [Арустамова,
Анна] 9

Б

Бабић, Миланка 10
Баздуљ, Мухарем 11
Бећковић, Матија 12, 13
Бјелић, Никола 47

В

Вагић, Селимир 14
Васиљкина, Марина
 Михајловна [Васиљкина,
 Марина Михайловна] 15
Вералди, Роберто [Veraldi,
 Roberto] 16
Веронези, Сандро [Veronesi,
 Sandro] 17
Веселиновић, Срђан 18
Вранеш, Александра 19, 20, 21,
 22, 23, 24, 25
Вукчевић, Маријана 26

Вулић, Јована 27
Вученовић, Тамара 155
Вучинић, Маринко 28

Г

Глинтић, Немања 29
Голијанин, Жељана 30
Гурна, Абдулразак 31

Д

Данојлић, Милован 32
Делић, Јован 33, 34, 35, 36, 37,
 38, 39, 40, 41, 42
Деспотовић, Јулијана 43
ди Ђакомо, Персида Лазаревић
 в. Лазаревић ди Ђакомо,
 Персида
Дицков, Весна 44
Дојчиновић, Биљана 45
Дојчиновић, Урош 46
Дулановић, Владимир 47

Ђ

Ђорђевић, Бојан 48, 49, 50
Ђорђевић, Бора 51
Ђукић, Зорана 52

Е

Егановић, Фата 53

З

Зечевић, Иван 54

И

Илин, Дарко 55

Илић, Тања 56

Ј

Јакобсен, Пер 57

Јакушкина, Екатерина
Ивановна [Јакушкина,
Екатерина Ивановна] 15

Јахина, Гузељ 58

Јелић Мариоков, Милица 59

Јовановић, Ана 174

Јовановић, Ивана 60, 61, 62

Јовановић, Јован 63

Јовановић, Милена 8

Јовановић, Миодраг 64

Јовановић Симић, Јелена 65

Јухас-Георгиевска, Љиљана 66

К

Карановић, Огњен 67

Кецмановић, Владимир 68

Китановић, Јелена 69

Ковачевић, Војо 70

Ковачевић, Душан 71

Ковачевић, Милош 72, 73

Кољевић, Светозар 74

Корићанац, Сања 75, 76

Королија, Александар 77

Костић, Владимир 78

Кустурица, Емир 79

Л

Лазаревић ди Ђакомо, Персида 80

Ломпар, Мило 81

М

Малчић, Дејан 82

Марковић, Љиљана 83

Мацура, Сања 84

Мечанин, Радмила 140

Меџидова, Лала Чингиз 85

Миливојевић Петровић,
Светлана 86

Милосављевић, Бошко 87

Миљковић, Ема 88

Минић, Бојан 89

Митрић, Маријана 90

Митровић, Анђелка 91

Митровић, Борјан 92

Митровић, Данијела 93

Михаиловић, Драгослав 94

Мишић, Данијела 95

Морети, Гаја [Moretti, Gaia]
16

Н

Недељков, Гордана 96

Недељковић, Марија 97

Недић, Марко 98

Нејчев, Светлана 99

Ненин, Миливој 100, 101, 102

Нешић, Јелена 103

Николић, Александра 104

Никчевић, Желидраг 105, 106

Ного, Рајко Петров 107

О

Обрадовић, Светлана 109

П

Пајић, Биљана 126

Пауновић, Александар 127

Пејић, Душан 128

Пејчић, Јован 130, 131, 177

Петровић, Александар 132

Петровић, Горан 133

Петровић, Горан Ј. 134

- Петровић, Светлана
Миливојевић в.
Миливојевић Петровић,
Светлана
- Печенчић, Вишња 135
- Пјењонжек, Марек [Pieniżek,
Marek] 136
- Плакаловић, Анђела 137
- Половина, Весна 138
- Поповић, Тијана 131
- Пржуљ, Жељка 139
- Прилепин, Захар 140
- Р**
- Радановић, Иван 141
- Радојчић, Саша 142
- Радуловић, Андреј 143
- Радуловић, Немања 144
- Ранђеловић, Јелена 145
- Ремњова, Марина Леонтјевна
[Ремнёва, Марина
Леонтъевна] 146
- Рудић, Бојана Стаменковић
в. Стаменковић Рудић,
Бојана
- С**
- Сабо, Бојана 147
- Савин, Јован 148, 149
- Савић, Александра 150, 151
- Самарџија, Татјана 152
- Симић, Радоје 153
- Смит, Ендрју Ј. М. [Smith,
Andrew J. M.] 154
- Софронијевић, Адам 155
- Срећковић, Јована 156
- Стаменковић, Бојана в.
Стаменковић Рудић, Бојана
Стаменковић Рудић, Бојана
157, 158
- Станчић, Гордана 159, 160, 161,
162, 163
- Стојковић, Милош 164
- Т**
- Тријић, Весна 165, 166
- Трифунув, Јасмина Тутуновић-
в. Тутуновић-Трифунув,
Јасмина
- Трифунув-Ђапин, Селена
167
- Тричковић, Дивна 168
- Тутуновић-Трифунув, Јасмина
169
- Ђ**
- Ђапин, Селена Трифунув-
в. Трифунув-Ђапин,
Селена
- Ђупић, Зорана 170
- Х**
- Халиловић, Енес 171
- Хандке, Петер 172
- Хуа, Ју 173, 174
- Ц**
- Цветковић, Владимир 175
- Цветковић, Јелена 176
- Црњански, Милош 177
- Ч**
- Чудић, Марко 178
- Ш**
- Шеатовић, Светлана 179
- Шешкен, Ала 180
- Шуберт, Габријела [Schubert,
Gabriella] 181
- Шукало, Младен 182

Регистар наслова
(ћирилични)

- А**
- Александар Белић о Вуковим погледима на језик књижевника свога времена као путоказу стварања „београдског круга” 64
- Апел српских студената независним универзитетима целог света 8
- Аудио-визуелно превођење и цензура 126
- Б**
- Београдска опера осамдесетих 6
- Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” / Милован Данојлић 32
- Беседа поводом доделе „Велике награде Иво Андрић” / Петер Хандке 172
- Бесједа Абдулразака Гурне, добитника „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело 31
- Бесједа Енеса Халиловића, добитника „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу 171
- Бесједа Сандра Веронезија, добитника „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело 17
- Бесједа Саше Радојчића, добитника „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу 142
- Библиографија зборника радова са научних скупова Одјељења за књижевност Андрићевог института (2014–2021) 159
- Библиографија издања Андрићевог института од 2013. до 2019. године 160
- Библиографија часописа *ЛИК* Одјељења за књижевност Андрићевог института за период од 2015. до 2020. године 161
- Библиотека Језик и књижевност. Београд: Филолошки факултет, 2015. 19
- Бити човек: последњи дани Иве Андрића (по мотивима Андрићевих и Кишових дела) 47
- Блиске приче са далеког истока 33
- Блуз музика као елемент популарне културе и одраз стања друштва Енглеске, почетком 21. века, у роману *Субота* Ијана Мақјуана 156
- Бранков круг 12

В

Важна књига о феномену моћи
(Слободан Антонић: *Моћ
и послушност*, Српска
књижевна задруга, Београд,
2021, 265 стр) 175

Веза између језика и културе на
примеру јапанске поезије 83

Вербатолошки и историјско-
социолошки аспект
проучавања етникума у
Андрићевим делима 60

Вид и/или аспект –
лексичкосемантичка(/е) и/
или обличкосемантичка(/е)
категорија(/е)? 153

Време и вечност у приповеци
„Пут ка семену” Алеха
Карпентјера 27

Г

Говор Боре Ђорђевића
приликом доделе награде
Андрићевог института 51

Говор Владимира Кеџмановића
поводом доделе награде
Андрићевог института 68

Говор Горана Петровића
приликом доделе „Велике
награде Иво Андрић” 133

Говор Душана Ковачевића
поводом доделе награде
Андрићевог института 71

Говор Захара Прилепина
поводом доделе награде
Андрићевог института 140

Говор Ју Хуа приликом доделе
награде Андрићевог
института 173

Говор Матије Бећковића
поводом доделе награде
Андрићевог института 13

Граматица, прагматика и
стилистика императива у
савременом српском језику
(Ана Јањушевић Оливери,
*Синтакса и семантика
императива у савременом
српском језику*, Београд:
Јасен, 2023, 274 стр) 10

Грамши у Индији 77

Д

Да ли је Јапан црна рупа
културе? Јапан као
радикална другост – о
преводивости култура 86

Данилов ученик – елементи
композиционе структуре
архиепископског и
владарских житија 99

Дејвид Керн и Андреас Сам:
саучесници у уроти против
смрти 29

Дела ума: проза Џона Апдајка
и роман *Субота* Ијана
Макјуана 45

Диверзитет издања поезије
Мирослава Мике Антића и
њен утицај на тинејџерску
читалачку публику 63

Дигитална хуманистика 20

З

Заборављено духовно и
културно наслеђе на
подручју града Новог Сада
и околине 14

Захар Прилепин – добитник
Андрићеве награде: он је
дошао из Русије 105

Знам само шта значи бити
човек 174

- Значај библиотека и библиотекара у настави српског језика и књижевности кроз призму интердисциплинарности 143
- И**
- Иво Андрић 57
- Иво Андрић у Савету академија Федеративне народне републике Југославије 48
- Игра као принцип у приповедању Бранимира Шћепановића 165
- Игра, бокс и етика у роману *Кад су цветале тикве* Драгослава Михаиловића 87
- Изузетна књига из србистичке лингвостилистике (Милка Николић, *Поетизми и прозаизми: лингвостилистички поглед на језик српских писаца*, Андрићград: Андрићев институт, 2022, 373 стр.) 72
- Испод прадједове опаклије: о роману *Обитељ* Захара Прилепина 34
- Историјске и митолошке представе о вампирима у контексту популарне културе 52
- Истраживачки рад Аурела Штајна и Пол Пелиола: енглеска и француска колекција Дунхуанг рукописа 59
- Ј**
- Јавно читање тајне поште: читање писама Матији Бећковићу од Хомера и Доментијана 35
- Језик и дигиталне технологије у Републици Српској 150
- Језик српске прозе у огледалу стилистике и лингвистике (Александар Милановић, *Језик српске прозе*, Андрићград: Андрићев институт, 2022, 271 стр.) 73
- Језичка наративна и аргументативна обележја у тексту „Јазавац пред судом” П. Кочића 138
- Јелка или одјек морлакизма у X поглављу *Травничке хронике* 80
- Јунгијанска психоаналитичка школа у фолклористици: мотиви уробороса и Велике мајке 75
- К**
- Кад су контрареволуционари призивали револуцију: културни дискурс дневног листа *Прогрес* (1920) 49
- Канонизација и промоција књижевности кроз издавачки пројекат *Сто словенских романа* – на примеру Србије и Словеније 55
- Карневализација епског јунака „Пут Алије Ђерзелеза” и „Краљевић Марко по други пут међу Србима” 181
- Књига Бранка Стојановића о (стилистичким) књигама Милоша Ковачевића (Бранко Стојановић, *Ни*

- дана без научног ретка
– Рецензије о књигама
Милоша Ковачевића,
Београд: ЈАСЕН, 2023) 128
- Књига као комплексно наслеђе
– изазови конзервације 104
- Књижевност у социјалистичкој
Босни и Херцеговини:
библиографско
истраживање 166
- Коначни разлаз или о
отрежњењу Русије
(Слободан Антонић,
*Украјински рат – буђење
царства*, Београд: Catena
mundi, 2023, 237 стр) 141
- Контрастивна анализа
модалних глагола у
њемачком и српском језику
(Младен Папаз, *Модални
глаголи у контрасту*,
Источно Сарајево: Dis
Companu, 2023, 203 стр) 30
- Концептуализација културе
отказивања 26
- Култура кроз призму теорија
167
- Културна манифестација
„Липарске вечери –
Ђурини дани” – традиција
дуга више од пола века 162
- Културна специфичност
делфтских ваза за лале 103
- Л**
- Лингвистичке и вербатолошко-
комуниколошке
особености кратке
новинске приче 61
- Linked data, Research data и
промене у високошколским
библиотекама: сарадња са
библиотекама развијених
земаља у циљу унапређења
комуникационе, медијске и
информационе писмености
у новом курикулуму за
библиотекаре 155
- Л. Толстој у емигрантском
часопису „Руски архив”
(1928–1937) 147
- М**
- Место и улога библиотека у
управљању знањем 96
- Методије Солунски 66
- „Мне на плечи кидается век-
волкодав...”: Сербская
биографическая проза
начала XXI в 180
- Н**
- Над хладном блиставом реком
106
- Наративна проза Хулија
Кортасара 44
- Настава арапског језика
и књижевности на
јужнословенским
просторима 91
- Начела науке о књижевности
130
- Неколике напомене о језичкој
и стилској вредности
презента 62
- Непредикатске императивне
реченице у савременом
српском језику 43
- Николај Тимченко о Иви
Андрићу 145
- „Новая Америка” в творчестве
А. Блока и А. Ладинского 9

- Нови романтизам као део британског друштва у првим годинама девете деценије двадесетог века и југословенски музички Нови талас као одјек западне популарне културе на Балкану 148
- О**
- О „Великој награди Иво Андрић” 21, 22, 23, 108
- О Драгославу Михаиловићу лично, сувише лично 36
- О „квалификативу” и „апсолутиву” са лингвистичког и „вербатолошког” гледишта 65
- О неким семантичко-прагматичким реализацијама придева *мали* у плеонастичним деминутивним именичким синтаagmaма 56
- О потрази за Индијом и о америчком сну 132
- Огледање у архетипу 37
- Од османских ћор-сокака до европских улица : културни напредак Ниша кроз урбанистички развој најужег градског језгра 1878–1945. године 164
- Одабрани фоностилистички поступци Борислава Пекића 89
- Одломци о Каћанском 100
- Одлука о додели „Велике награде Иво Андрић” за животно дело песнику Мирославу Максимовићу 110
- Одлука о додели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу Јевгенију Водолазкину 111
- Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело Абдулразаку Гурни 112
- Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић” за животно дјело Сандру Веронезију 113
- Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу Енесу Халиловићу 114
- Одлука о додјели „Велике награде Иво Андрић” за најбољу књигу Саши Радојчићу 115
- Одлука о додели награде Бори Ђорђевићу 116
- Одлука о додели награде Горану Петровићу 117
- Одлука о додели награде Душану Ковачевићу 118
- Одлука о додели награде Захару Прилепину 119
- Одлука о додели награде Ју Хуу 120
- Одлука о додели награде Рајку Петрову Ногу 121
- Одлука о додјели награде Гузељи Јахиној 122
- Одлука о додјели награде Драгославу Михаиловићу 123
- Одлука о додјели награде Миловану Данојлићу 124

- Одлука о додјели награде
Петеру Хандкеу 125
- Основни језичко-стилски
поступци у драми
Клаустрофобична комедија
Душана Ковачевића 170
- П**
- Панорамикс или Аспириникс,
Тандарабрикс или
Дрматорикс, Геријатрикс
или Клецовикс: властита
имена у стрипу *Астерикс и*
Обеликс 69
- Паралела као критичка
епифанија: о блискости
награђених писаца Гузељ
Јахине и Драгослава
Михаиловића 38
- Парсонсова концепција
друштвеног вредновања
као функционалног основа
слојевитости 7
- Писање као грађење разореног
свијета – о роману *Деца*
Волге (Дети мои) Гузељ
Јахине 39
- Питања идеолошког ангажмана
и природе књижевности 28
- Поверљиви документи о
културној сарадњи ФНРЈ са
Великом Британијом 93
- Положај и статус Пећке
патријаршије од пада
Деспотовине Србије под
османску власт до краја 16.
века 88
- Последња игра са „ђаволом” 70
- Посткатастрофично стање
и обнова цивилизације:
у одабраним
научнофантастичним
делима (ентропија и
утопијски импулс) 149
- Постфолклорне митолошке
парадигме у прози
Владимира Кеџмановића 137
- Прави песник не може умрети
пре него што испуни своје
ја, своју судбину; Живот
пролази као што пролеће
пролази, као што птице
пролазе, сасвим лепо 177
- Преименовање
српскохрватског језика у
српски језик у Србији и
Републици Српској 151
- Привилегијална политика
цара Леополда I правни
фундамент опстанка
српског етноса у
Хабзбуршкој монархији 67
- Р**
- Реч захвалности Рајка Петрова
Нога приликом доделе
„Велике награде Иво
Андрић” 107
- Реч о Ђопићу 78
- Роман граничник: о роману
Кад су цветале тикве
Драгослава Михаиловића
40
- Роман као „Успомена којом се
заборавља вријеме” 139
- С**
- Са обе стране награде 101
- Све што треба знати о
двострукој негацији у
српском језику (Јелена
Петковић, *Двострука*

- негација у српском језику, Андрићград: Андрићев институт, 2023, 319 стр) 97
- Селективна библиографија Саше Радојчића за период 2013–2023. 163
- Семантика и функција сравнений в повести Стевана Сремца *Зона Замфирова* 15
- Семантика пословица са етнонимом Турчин 2
- Симбиоза ауторског говора и слободног неуправног говора у трећем лицу у Ђосићевом роману *Време смрти* 109
- Симбол змије у усменом стваралаштву Рома 3
- Скупов тезоро у соби Рајке Радаковић (дефеминизација лика Госпођице као Андрићев поетички поступак грађења жене-тврдице) 53
- Сликање љубавног односа у роману *Љубавник* Маргерит Дирас и у истоименој филмској адаптацији Жан-Жака Аноа 176
- Словенски неопаганизам у Србији и Русији: ритуал и за њега карактеристична лексика 4
- Социолингвистичке одлике наслова америчких рекламних интернет билтена 76
- Социолингвистички аспекти наставе основних образаца комуницирања на јапанском језику 168
- Старославјански јазык и его происхождение 146
- Страност и менталитет у *Травничкој хроници* Иве Андрића 182
- Студије библиотекарства и студије културе 24
- Т**
- Тема Косовског рата (1999) и његових последица у српској кинематографији: *Енклава, Балканска међа* 134
- Теорија и критика превода у часопису *Нid* од 1972. до 1991. године 178
- Трајан значај критичке речи Николаја Тимченка 98
- Трансхуманизам и аналитичка психологија 158
- Ђ**
- Ђосићев реквијем патријархалној култури 74
- У**
- У лирском премеру сна и јаве: „Шта сањам и шта ми се догађа” Иве Андрића 127
- У Симанином вјековном кругу 84
- У трагању за изгубљеним градом 90
- Улога рабина из перспективе Османског царства 18
- Улога школске библиотеке у развоју језичког израза енглеског језика 95
- Усмена проза и стваралаштво Ђорђа Сладоја 92

- Утицај прича из *Хиљаду и једне ноћи* на имагинацију и поетику Чарлса Дикенса 135
- Ф**
 Фантастика у роману *Ђун комитског војводе* Милисави Савића 129
 Филм и психотерапија 157
 Фотијев *Myriobiblon* – извориште библиографије 25
- Х**
 Хандкеова „језичка савјест” – sprachgewissen 41
 Химна животу – *SIDI ABDAL-LAH Ратни дневник Миодрага В. Петровића*, приредила Александра Вранеш, Андрићев институт, Вишеград 2015. 102
 Храна као основа за нову класну разлику (с посебним освртом на постсовјетски простор) 54
- Ц**
 Централна регија Балкана – посебно жариште гитаре у Југоисточној Европи 46
 Црњански на италијанском фронту у Великом рату 179
- Ч**
 Чија се рука машила непријатељске браве: о „издаји” интелектуалаца у Првом светском рату 50
 Чингиз Абдулајев као утемељивач политичког детективског романа у Азербејџану 85
 Чудо летње ноћи: уз драму Душана Ковачевића *Хипноза једне љубави* 42
- Ш**
 Школски листови 60-их година XX века у Београду: прилог за проучавање образовања у социјалистичкој Југославији 169

РЕГИСТАР НАСЛОВА

(латинични)

- А**
 Analogical Thinking and Fairy Tale Patterns – Towards Possible and History of a Formulaic Image 144
- С**
 Cultura híbrida y redes sociales reflexiones sobre las genera-
 ciones en los social networks hoy 16
- Е**
 English, French and Serbian translations of biblical phrasemes with beten, meeh and rechem 152

H		
Homo viator 81		Język ojczysty jako software: polityka językowa i technologia 136
I		
Information Privacy in the Realm of Genealogical Research 154	P	Postmodernizam u romanu <i>Mambo Džambo</i> Išmaela Rida 1
Italija, Rim i i dekadencija u filmovima „La dolce vita” i „La grande bellezza” – sličnosti i razlike 82		
J		T
Jezik i naracija u delu Džona Barta <i>Izguljen u kući smeha</i> 5		The Principles of Literary Science 131

РЕГИСТАР ПРЕМА УДК ГРУПАМА

0 НАУКА И ЗНАЊЕ	54, 103, 157
УОПШТЕ – 20, 24, 25, 26, 48, 49, 59, 61, 95, 96, 143, 150, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 169	
1 ФИЛОЗОФИЈА.	7 УМЕТНОСТ. РЕКРЕАЦИЈА. ЗАБАВА. СПОРТ – 6, 46, 82, 126, 134, 156, 157, 176
ПСИХОЛОГИЈА – 7, 69, 75, 77, 126, 149, 158, 175	8 ЈЕЗИК. ЛИНГВИСТИКА. КЊИЖЕВНОСТ – 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 15, 27, 29, 30, 43, 44, 45, 47, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 92, 95, 97, 99, 100, 109, 127, 128, 129, 130, 135, 136, 137, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 156, 161, 162, 165, 166, 168, 170, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182
2 РЕЛИГИЈА. ТЕОЛОГИЈА – 4, 14, 66, 80, 88, 152	
3 ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ – 2, 3, 7, 16, 24, 26, 49, 52, 54, 56, 67, 76, 77, 86, 91, 95, 126, 134, 136, 141, 143, 144, 148, 156, 164, 167, 168, 175	
5 МАТЕМАТИКА И ПРИРОДНЕ НАУКЕ – 59	9 ГЕОГРАФИЈА. БИОГРАФИЈЕ. ИСТОРИЈА – 14, 18, 20, 48, 50, 55, 64, 66, 93, 103, 104, 132, 154, 162, 169
6 ПРИМЕЊЕНЕ НАУКЕ. МЕДИЦИНА. ТЕХНИКА –	

РЕГИСТАР БРОЈЕВА

- Год. 1, бр. 1 (2015)** 8, 9, 12, 16,
20, 44, 46, 66, 74, 78, 83, 85,
100, 104, 132, 144, 146, 155,
168, 180
- Год. 2, бр. 2 (2016)** 3, 13, 15, 19,
35, 37, 68, 84, 92, 95, 99, 102,
139, 156, 157, 164
- Год. 2, бр. 3 (2016)** 25, 28, 59, 90,
98, 101, 145, 153, 167, 177
- Год. 3, бр. 4 (2017)** 1, 5, 24, 34, 42,
61, 65, 71, 96, 105, 118, 119,
126, 130, 131, 136, 140
- Год. 4, бр. 5 (2018)** 11, 21, 33, 50,
51, 64, 67, 82, 116, 120, 158,
173, 181, 182
- Год. 4, бр. 6 (2018)** 27, 48, 52, 53,
62, 138, 147, 162, 179
- Год. 5, бр. 7 (2019)** 22, 47, 60, 76,
88, 107, 117, 121, 133, 149, 174
- Год. 5, бр. 8 (2019)** 75, 86, 148,
150, 160
- Год. 6, бр. 9 (2020)** 18, 23, 36, 38,
39, 40, 45, 49, 58, 79, 91, 94,
106, 122, 123, 154, 178
- Год. 6, бр. 10 (2020)** 2, 57, 89, 93,
127, 152, 170, 176
- Год. 7, бр. 11 (2021)** 4, 32, 41, 108,
124, 125, 129, 137, 161, 169,
172
- Год. 7, бр. 12 (2021)** 14, 26, 29, 55,
63, 80, 103, 135, 143
- Год. 8, бр. 13 (2022)** 70, 72, 73, 81,
87, 110, 111, 159, 165
- Год. 9, бр. 14 (2023)** 7, 10, 17, 43,
77, 113, 114, 134, 166, 171, 175
- Год. 10, бр. 15 (2024)** 6, 30, 31,
54, 56, 69, 97, 109, 112, 115,
128, 141, 142, 151, 163

РЕГИСТАР РУБРИКА

- Библиографија** 159, 160, 161, 163
- Језик** 4, 60, 62, 64, 76, 89, 91,
138, 150, 170, 176
- Култура** 8, 14, 16, 18, 20, 26, 46,
47, 52, 59, 67, 83, 93, 96, 100,
103, 104, 126, 132, 136, 143,
148, 154, 155, 156, 157, 158,
162, 164, 167, 168, 169
- Литература / Књижевност** 1,
2, 3, 5, 9, 12, 15, 25, 27, 29,
44, 45, 48, 49, 50, 53, 55, 57,
61, 63, 65, 66, 74, 75, 78, 80,
82, 84, 85, 86, 88, 92, 95, 99,
127, 129, 130, 131, 135, 137,
144, 145, 146, 147, 149, 152,
153, 174, 177, 178, 179, 180,
181, 182

Награда „Иво Андрић” Андрићевог института / „Велика награда Иво Андрић” Андрићевог института	Прикази 10, 19, 28, 30, 72, 73, 90, 97, 98, 101, 102, 128, 139, 141, 175
13, 17, 21, 22, 23, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 51, 58, 68, 71, 79, 94, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 133, 140, 142, 171, 172, 173	Студије и чланци 6, 7, 43, 54, 56, 69, 70, 77, 81, 87, 109, 134, 151, 165, 166
	Хроника 24

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- „ЛИК: Литература и култура: часопис за литературу и културу = ЛИК”. *Лик*, 2015.
- Станчић, Гордана. *Библиографија издања Андрићевог института: 2013–2022.: првих 10 година издавачке делатности*. Андрићград: Андрићев институт, 2023.
- Станчић, Гордана. „Библиографија часописа ЛИК Одјељења за књижевност Андрићевог института за период од 2015. до 2020. године”. *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу* 11 (2021): 123–152.

IN MEMORIAM

АЛЕКСАНДРА ВРАНЕШ (1960–2025)

Гордана Ј. Станчић
ВЕЛИКИ ЗНАЛАЦ И ИЗУЧАВАЛАЦ КЊИГЕ

У Београду је 17. јуна 2025. године изненада преминула проф. др Александра Вранеш. У тренутку када је до мене стигла вест о њеној смрти, једна од њених књига стајала је на мом радном столу. То није било ништа неуобичајено, јер се књиге професорке Вранеш често налазе на том столу, као стручна литература за којом најчешће посежем. У неверици због вести о њеном прераном одласку, помислила сам на будућност књига без Александре Вранеш. Професорка Вранеш је књиге неуморно читала, писала, проучавала, истраживала, уређивала, лекторисала, припремала, сакупљала, промовисала и бавила се њима на све могуће начине. Њеним одласком многе књиге остаће ненаписане и необјављене.

Александра Вранеш рођена је 21. септембра 1960. године. Дипломирала је на Филолошком факултету на Групи за југословенске књижевности и српскохрватски језик 1983. године, а магистрирала 1989. године на тему „Задаци и организација факултетских библиотека: посебан осврт на библиотеке Филолошког факултета у Београду”. Докторирала је 1996. године на тему „Српска библиографија из области књижевности, језика и библиотекарства у новинама, листовима и часописима од Орфелина (1776) до 1941. – теорија и историја”. Већи део радне каријере провела је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, а последњих месеци била је ангажована на Државном универзитету у Новом Пазару. Била је универзитетски професор, управник Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета

у Београду (2000–2005), председник Библиотекарског друштва Србије (2004–2009), декан Филолошког факултета Универзитета у Београду (2010–2016), током двогодишњег периода начелник Одељења за развој библиотечке делатности у Србији Народне библиотеке Србије, руководилац Центра за дигитализацију и Центра за текстолошка истраживања Филолошког факултета, руководилац Одјељења за књижевност Андрићевог института (2014–2021), члан Сената Државног универзитета у Новом Пазару, члан Националног савета за високо образовање Републике Србије, члан републичких комисија за стручне испите и пројекте у области библиотекарства.

Александра Вранеш била је изузетно посвећена библиотекарској струци. Аутор је и приређивач великог броја књига и радова из области библиотекарства, библиографије, књижевности, културе. Уређивала је зборнике са међународних и националних научних и стручних скупова. Писала је предговоре, поговоре, пропратне речи и рецензије у публикацијама других аутора. Учествовала је на националним и међународним научним скуповима, а такође их је и организовала у великом броју. Да би се стекао увид у научни рад Александре Вранеш, овде се даје извод најзначајнијих прилога из њене библиографије, и то списак њених 17 монографија, и репрезентативни избор 23 студије и чланка.

МОНОГРАФИЈЕ

1. Српска библиографија у периодици : 1766–1941 / Александра Вранеш. – Београд : „Драганић”, 1997.
2. Библиографија дела Десанке Максимовић : 1972–1998 / Александра Вранеш. – Београд : Задужбина Десанке Максимовић : Народна библиотека Србије : Филолошки факултет, Центар за источну Азију : Мрљеш, 2001.
3. Основи библиографије / Александра Вранеш. – Београд : Народна библиотека Србије, 2001.
4. Рукописна заоставштина Десанке Максимовић : попис и опис / Александра Вранеш. – Београд : Задужбина Десанке Максимовић : Народна библиотека Србије : Филолошки факултет, Центар за Источну Азију : „Мрљеш”, 2001.

5. Поветарац над потоком : о хаику поезији и хаиђинима / Љиљана Марковић, Милијан Деспотовић, Александра Вранеш ; [илустрације Весна Фурунџић]. – Београд : Центар за Источну Азију Филолошког факултета, 2002.
6. Високошколске библиотеке / Александра Вранеш. – Београд : Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” : Конзорцијум TEMPUS пројекта UMI JER 16059-2001, 2004.
7. Нишка народна библиотека : документ и свакодневица / Александра Вранеш. – Ниш : Народна библиотека „Стеван Сремац”, 2004.
8. Упутство за писање стручних и научних радова / Александра Вранеш, Бранислав Машић, Љиљана Марковић. – Београд : Универзитет „Браћа Карић”, Факултет за менаџмент, 2005.
9. Од рукописа до библиотеке : појмовник / Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет, 2006.
10. Школа и библиотека у Јапану / Љиљана Марковић, Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет, 2009.
11. Основи теорије и историје библиографије / Александра Вранеш. – Бањалука : Народна и универзитетска библиотека Републике Српске ; Београд : Филолошки факултет, 2010.
12. Образовање у Србији / Данијела Костадиновић, Александра Вранеш, Љиљана Марковић. – Београд : Филолошки факултет, 2011.
13. Култура и просвета у Великом рату. Књ. 1 / [архивску грађу истражила и монографију приредила] Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет : Архив Србије, 2014.
14. Култура и просвета у Великом рату. Књ. 2 / [архивску грађу истражила и монографију приредила] Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет : Архив Србије, 2014.
15. Култура и просвета у Великом рату. Књ. 3 / [архивску грађу истражила и монографију приредила] Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет : Архив Србије, 2014.
16. Sidi Abdallah : Ратни дневник Миодрага В. Петровића / Миодраг В. Петровић ; приредила Александра Вранеш. – 2. изд. – Андрићград, Вишеград : Андрићев институт, 2015.
17. Sidi Abdallah : Военный дневник Миодрага В. Петровича / Миодраг В. Петрович ; [Главный и ответственный редактор Эмир Кустурица ; редактор Александра Вранеш ; Перевод с сербского: Анна Ростокина]. – 1. изд. на руском. – Вишеград : Андрићев институт, 2015.

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

18. Библиографија о Светом Сави / Александра Вранеш // Књижевност и језик. – ISSN 0454-0689. – Год. 42, бр. 1/2 (1995), стр. 173–196.
19. Завичајна библиографија као темељ културне делатности библиотеке / Александра Вранеш // Библиотекарство на крају века / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – (Едиција „Библиотекар” ; књ. 1). – стр. 118–124.
20. Непознати библиограф Димитрије Давидовић / Александра Вранеш // Сусрети библиографа '96 / [редактор Душан Панковић]. – Инђија : Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић”, 1997. – ISBN 86-80643-02-5. – Стр. 45–49.
21. Депозитне библиотеке и њихово место у стандардима / Александра Вранеш // Библиотекарство на крају века. 2 / Друго саветовање библиотекара Србије, Врњачка Бања, '96. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1997. – (Едиција Библиотекар ; књ. 2). – стр. 47–53.
22. Литература за методичку наставе српског језика и књижевности : селективна библиографија за период од 1991–1997. / Александра Вранеш // Књижевност и језик. – ISSN 0454-0689. – Год. 45, бр. 1 (1997), стр. 160–174.
23. Проблеми израде персоналних библиографија на примеру библиографије Павла Поповића / Александра Вранеш // Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића / [одговорни уредник Весна Степановић. – Инђија : Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић”, 1999. – (1999), стр. 65–69.
24. Народна библиотека Србије у ратним годинама (1941–1944) / Александра Вранеш // Гласник Народне библиотеке Србије. – ISSN 1450-8915. – 1 (1999), стр. 9–28.
25. Из рукописа Десанке Максимовић / Александра Вранеш // Дело Десанке Максимовић у токовима српске и светске књижевности / Десанкини мајски разговори, Београд, Ваљево, Бранковина, 13, 14, 15. и 16. маја 1998. – Београд : Задужбина „Десанка Максимовић”, 2000. – (Десанкини мајски разговори ; књ. 8). – (2000), стр. 132–138.
26. Библиотека 21. века / Александра Вранеш // Mons Aureus. – ISSN 1451-3846. – стр. 169–178.
27. Библиографске белешке сачуване у Архиву Србије / Александра Вранеш // Сусрети библиографа 2000. – Инђија

- : Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић”, 2002. – стр. 95–98.
28. Библиографска студија / Александра Вранеш // Сусрети библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића. – ISSN 1450-8699. – Год. 14 (2004 [шт. 2005]), стр. 99–105.
29. Рукописна грађа у завичајним фондовима / Александра Вранеш // Стање и перспективе развоја завичајних фондова / [уредник Даница Оташевић]. – Чачак : Градска библиотека „Владислав Петковић Дис”, 2004. – ISBN 86-83375-18-8. – стр. 62–67.
30. The Information Society : barriers to the free access to information / Aleksandra Vraneš ... et al. // European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education / edited by Leif Kajberg and Leif Lorrington. – Copenhagen : The Royal School of Library and Information Science, 2005. – ISBN 87-7415-292-0. – p. 105–125.
31. Димитрије Давидовић уредник Новина србских и библиограф / Александра Вранеш // Новине србске / [уредник Мирко Демић. – Крагујевац : Народна библиотека „Вук Караџић”, 2005. – (Библиотека фототипских издања ; књ. 1). – ISBN 86-83007-13-8. – Стр. 209–216.
32. National and International Information Policies and Projects / Aleksandra Vraneš // Globalisation, Digitalization, Access and Preservation of Cultural Heritage / edited by Leif Kajberg and Leif Lorrington. – Sofia : University „Kliment Ohridski”, 2006. – p. 457–461.
33. The Role of University Education in Enabling Free Access to Information / Aleksandra Vraneš // Journal of education for library and information science. – ISSN 0748-5786. – 48, 2 (spring 2007), p. 139–153.
34. Јавне библиотеке између стандарда и слободе информисања / Александра Вранеш // Библиотекар. – ISSN 0006-1816. – Год. 50, св. 1/2 (2008), стр. 5–26.
35. Из историје Катедре за библиотекарство и информатику Филолошког факултета Универзитета у Београду / Александра Вранеш // Инфотека. – ISSN 1450-9687. – Год. 9, бр. 1/2 (2008), стр. 5–8.
36. Academic Libraries in Serbia : continuity and metamorphosis / Aleksandra Vranes, Ljiljana Markovic, Aleksandar Jerkov // A Biblioteca da Universidade / coordenação José Augusto Cardoso Bernades, Ana Maria Eva Miguéis, Carla Alexandra Silva Ferreira.

- Coimbra : Imprensa da Universidade, 2015. – ISBN 978-989-26-1044-3. – Str. 229–237.
37. Велики раг у библиографији / Александра Б. Вранеш. – Библиографија. – Summary // Први светски раг и српска књижевност ; Два века од Вукове Мале простонародне славеносрпске пјеснарице. 2 / 44. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 11–14. IX 2014. – Београд : Међународни славистички центар, 2015. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-6153-292-4. – Стр. 63–69.
38. Дигитална хуманистика / Александра Вранеш // ЛИК : часопис за литературу и културу. – ISSN 2303-8640. / Год. 1, бр. 1 (2015). – Стр. 221–251.
39. Promoting Learner Autonomy Through CLIL Classes in Higher Education / Ljiljana Marković, Zorica Prnjat, Aleksandra Vraneš. – Bibliografija // Proceeding Book [Elektronski izvor] / International Conference on Education on Mathematics, Science & Technology - ICEMST, Bodrum (Turkey), 19–22 May, 2016. – [S.n.] : ISRES Publishing, 2016. – Str. 499–502.
40. World Heritage : from the manuscript to the digital form / Aleksandra Vraneš. – Bibliografija // European Review. – ISSN 1474-0575. – Vol. 23, No. 3 (2015), str. 354–360.

Током периода руковођења Одјељењем за књижевност Андрићевог института, када је и отпочела наша сарадња, професорка Александра Вранеш организовала је преко двадесет научних скупова, уредила или приредила више од седамдесет монографских публикација и покренула излажење научног часописа *ЛИК: часопис за књижевност, језик и културу*. Организовала је низ семинара, предавања, промоција књига, изложби, као и летњу школу за студенте филолошких наука. Успоставила је сарадњу са многим националним и међународним научним и културним установама.

Професорка Вранеш била је ауторитет и неисцрпна подршка колегама, студентима и сарадницима, истичући се својом професионалношћу, топлином и ентузијазмом. Њен предани рад као професора, ментора на изради мастер и докторских радова, рецензента стручних и научних публикација утицао је на формирање генерација младих библиотекара који ће, сасвим сигурно, наставити путем који је она

утемељила у српском библиотекарству.

Често ми се у сећању јави један од првих сусрета са професорком Вранеш, када сам била бруцош Катедре за библиотекарство и информатику на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Тог првог семестра, а био је хладни јесењи дан, брижна каква је била, током једног од својих предавања за нас, своје студенте, поручила је кафу и чај. Тај неочекивани, топао гест који је угрејао не само наша тела већ и душе, заувек ћу памтити. Стицајем животних околности имала сам ту част да, на самом почетку свог професионалног пута, блиско сарађујем са професорком Вранеш. Током тог периода наставила је да ме подучава и усмерава у бављењу библиотекарском струком, на чему јој остајем бескрајно захвална.

С тугом у срцу, овим редовима опраштам се од драге и цењене професорке Александре Вранеш, чија стручност, ауторитет и топлина никада неће бити заборављени. На радним столовима и библиотечким полицама остају њене књиге, као сведочанство њене посвећености науци и струци и као културна баштина за будућност.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Пожељан обим рада је до једног ауторског табака (до 16 страница формата А4, односно 32.000 знакова с размацима), уз коришћење програма Microsoft Word (Times New Roman фонт, величине слова 12 pt и прореда 1.5);

Фонтове који не одговарају стандарду Office Word приложити уз рад.

За додатне напомене користе се фусноте (фонт *Times New Roman* величине 10pt). Оне могу садржати мање значајне податке, додатна објашњења, напомене о коришћеним изворима, али се не употребљавају за библиографске податке.

Фусноте се у телу текста означавају експонираним арапским бројевима иза знакова интерпункције.

За радове на српском језику користи се ћирилично писмо и примењује се *Правопис српског језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2016);

За наглашавање се користи *италик*, не **болд**;

Уредништво задржава право техничке коректуре текста.

Структура рада:

1) име и презиме аутора и институцију у којој је запослен изнад наслова уз леву маргину, и ауторову и-мејл адресу у првој фусноти

2) наслов рада: верзалом (центриран);

3) сажетак на језику основног текста, без ознаке *Сажетак*; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

4) до 10 кључних речи на језику основног текста;

5) текст рада;

6) Поравнање: обострано (*justified*);

7) Одељке и мање целине у раду, ако постоје, треба нумерисати (1., 1. 1., 1. 2., итд.)

8) Наведена литература налази се два реда после текста рада под насловом: Извори и литература (центрирано);

9) резиме садржи: име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова Резиме (центрирано), текст резимеа; за радове на српском језику резиме може бити на енглеском, немачком, руском, француском; уколико је рад на страном језику, резиме се пише на српском језику; ако аутор није у могућности да достави резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод.

Модел цитирања:

Користи се парентетички модел цитирања који се заснива на правилима МЛА стила библиографског цитирања (MLA – Modern Language Association).

Сваки цитат се односи на дело наведено у литератури.

Краћи цитати, до четрдесет речи, наводе се у тексту у континуитету у радовима на српском под двоструким знацима навода: „...“ (у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом). Цитати унутар цитата под једноструким знацима навода (полунаводницима) ’...’

Дужи цитати се наводе у одвојеном пасусу, увученом са леве стране (1,25 цм), без знакова навода, фонтом *Times New Roman* величине 11 pt, са извором датим на крају.

Изостављање дела текста у цитату означава се са три тачке између угластих заграда: [...]

Библиографске референце у тексту у парентетичком облику садрже следеће податке: презиме аутора, годину издања и ако је у питању директан цитат или парафраза, број странице.

Примери:

Цитат или парафраза (Pavlović-Samurović 1993: 196)

Општа напомена (Pavlović-Samurović 1993)

Два или три аутора (Пешикан, Јерковић и Пижурица 2013)

Више од три аутора (Филиповић и др. 2015)

Два или више дела (Pavlović-Samurović 2002; Stojanović 2005)

Ако се неки подаци, међутим, помињу у тексту (аутор и/или година издања), у парентези ће се налазити само подаци који нису већ дати:

Пример:

Павловић-Самуровић наводи први помен појма „модернизам“ (1993: 196).

Када се цитирају извори са интернета где се не наводи датум публикавања, уместо године издања ће стајати „s.a.“ (sine anno) или „n.d.“ (no date).

Пример: (Milić s.a.)

Литература:

Наведена литература налази се два реда после текста. Референце се наводе на доследан начин, азбучним, односно абecedним редоследом. Први ред сваке референце равна се са левом маргином, а сви наредни редови су увучени 1 цм.

Више публикација истог аутора наводе се хронолошким редоследом. Ако је један аутор исте године објавио више радова, они ће се диференцирати додавањем малих слова а, б, в или а, b, c, после године издања. На пример: 2011a, 2011b.

Литература би требало да садржи сва дела наведена у тексту рада и у цитатима. Библиографске референце се формирају на следећи начин:

Књига:

- један аутор

Pavlović-Samurović, Ljiljana. *Leksikon hispanoameričke književnosti*. Београд: Savremena administracija, 1993.

- два или три аутора

Солдатић, Далибор, и Жељко Донић. *Свет хиспанистике: увод у студије*. Београд: Завод за уџбенике, 2011.

- више од три аутора

Филиповић, Јелена, и др. *Збирка тестова са пријемних испита из шпанског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2015.

или

Филиповић, Јелена, Јелена Рајић, Луис Монсо и Уго Маркос Бланко. *Збирка тестова са пријемних испита из шпанског језика*. Београд: Филолошки факултет, 2015.

- колективно ауторство

Институт за књижевност и уметност (Београд). *Библиографија издања : (1962–1992)*. Београд : Институт за књижевност и уметност, 1992.

- секундарно ауторство: тематски зборници, зборници радова са научних скупова и сл.

Nedeljković, Dragan i Miodrag Radović (prir.). *Umetnost tumačenja poezije*. Београд: Nolit, 1979.

- електронска књига

Pantić, Miroslav. *Književnost na tlu Crne Gore i Boka Kotorske od XVI do XVIII veka*. Београд: Srpska književna zadruga, 1990. *Projekat Rastko*. 2002. Veb. 20. 03. 2014.

Поглавље у књизи или чланак:

- поглавље у књизи

Видаковић-Петров, Кринка. „Јеврејски песник Јехуда Халеви и интертекстуалност у средњовековној поезији“. Гојко Тешић (ур.). *Теорија – естетика – поетика: зборник у част проф. др. Милослава Шутића*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008. 443-452.

- чланак у серијским публикацијама

Дицков, Весна. „Марио Варгас Љоса у српској преводној књижевности“. *Наслеђе* 18 (2011): 147–163.

- чланак у серијским публикацијама доступан онлајн

Новаковић, Јелена. „Бергсонов динамички принцип у

огледалу Винаверове поетике“. *Филолошки преглед*, XLI. 1 (2014): 29–41. Веб. 10. 11. 2015.

- чланак из електронске базе података

Палавестра, Предраг. „Андрић у Берлину“. *Свеске Задужбине Иве Андрића* 9–10.7 (1991): 211–215. *Дигитална библиотека Филолошког факултета Универзитета у Београду*. Веб. 13. 07. 2009.

- чланак објављен у зборнику радова са научне конференције

Бошковић, Драган. „Андрићеви понори: проклетство и светлост“. *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са VII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу*, (26–27. X 2012). Књ. 2, *Немогуће: завет човека и књижевности*. Драган Бошковић (ур.). Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2013. 81–86.

ЛИК
Часопис за књижевност, језик и културу
Излази једном годишње

За издавача
Емир Кустурица, Андрићев институт, Република Српска

Главни и одговорни уредник
Проф. др Милош Ковачевић

* * *

Контакт подаци уредништва
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ

Лектура и коректура
Др Гордана Станчић

Припрема за штампу
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
50 примерака

ISSN 2303-8640

